

40 коп.

Закир Къуртнезир
ТЕБЕССЮМ

ЗАКИР КЪУРТНЕЗИР

ТЕБЕССЮМ

Закир Къуртмезир
ТЕБЕССЮМ

Ташкент
Гъафур Гъулам адына
Эдебият ве санаат нещирияты
1984

С (тат)
К 96

Китап акъкъында фикир язгъан
Сервер Арифов

К 4702730200—89 69—8
М 352(04)—84

© Гъафур Гъулам адына эдебият ве санаат нешрияты,
1984 с.

СЕЗ БАШЫ ЕРИНЕ

1933 сенеси, декабрьнинъ 12-де Кърым-нынъ Балыкълава районы, Варнаутка коюнде дюньягъа кельгеним. Бабам Къуртнезир Хай-рединнов ве анам Алиме Османова колхозджы олып чалыша экенлер.

Улу Ватан дженки башлагъанда, мен биринджи сыныфкъа барып етиштиралмасам да, элифбени бир тамам эвде огрендим. Лякин окъувгъа авеслигим буюк эди.

Яшымны ве зийресклигимни козьде тутып 1944 сенеси мени учюнджи сыныфкъа окъумагъа алдылар. Единджи сыныфны яхшы битирдим. Сонъра «Азат» колхозындан янъы къурулгъан район меркезине келип, интернатта яшадым ве орта мектепте окъудым. Бу йыллар ичинде анам вефат этти. Къыйынлыкъ баштан басса да, 1952 сенеси орта мектепни мувафакъиетле битирип, Наманган Девлет оджалар институтынынъ физика-математика болюгине окъумагъа кирдим. Оны битирген сонъ, орта мектеплерде оджалыкъ этип башладым.

Мектепте окъугъан вакътымда эдебияткъа авеслигим буюк эди. Узбек тилинде ширчиклер къаралап башладым, газеталаргъа кучюк-кучюк хаберчиклер ёлладым. Ич акъылымдан чыкъмай ки, биринджи хаберчигим 1949 сенеси «Ленин ёлундан» адлы район газетасында сентябрьнинъ 3-де басылып чыкъкан эди.

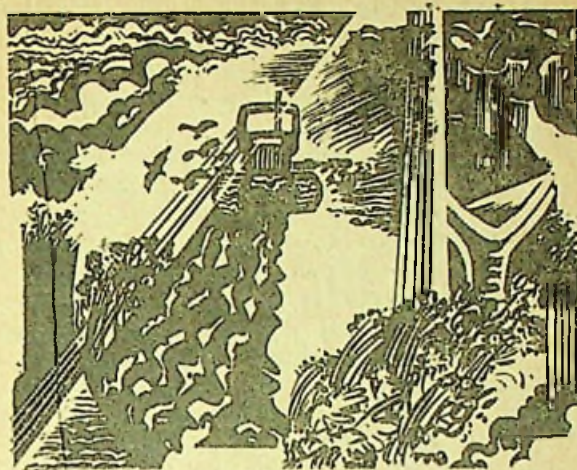
1951 сенесининъ башында, докъузынджы сыныфта окъугъанда «Ленин учкъуны» республика балалар газетасында «Папийим» (Урдагим) адлы биринджи шиirim басылды. Бу манъа буюк рух ве къуванч багъышлады. Сонъра область ве республика газеталарында арды-сыра шиирлерим пейда олып баш-

ладылар. Студентлик йылларымда исе, эдебияткы олгъан авеслигим кет-кете артты. Наманган область иджаткярлары арасында мен де танылдым. 1953 сенеси яызджы Вячеслав Костырянынъ терджимесинде «Суджы кыызгъа» серлевалы шпирим «Звезда Востока» журналында дердж олунды.

Шу йыллар ичинде ана тилимизде чыккып башлагъан «Ленин байрагъы» газетасы ма-нъа эдебий тилимизни огренмеге ярдым этти. Газетада шпирлерим басылып башладылар. 1956 сенеси «Баарь эзилерин» адлы китапта меним де «Янъы Ер» серлевалы шпирим ба-сылды. Бойлелликле эдебияткы авеслик мен кунь-куньден озъ багърына тартты. Ойле-бойле, мына бугунъ, мен де элли яшыма ке-лип къалдым. Йыллар тез акъып кечтилер. Меним эдебиятта япып олгъан пшлерим сиз-ге малюм. 1969 сенеси Гъафур Гъулам адына нешриятта меним «Фиданлар» деген бирин-джи шпирий джыйынтыгъым дюнья юзю коръди, 1978 сенеси кене шу нешриятта «Сиз-ге багъышлайым» адлы екпнджи шпирлер китабым чыккы, 1982 сенеси исе, «Сен куль-генде» адлы китабым дердж олунды.

Къолунъыздаки «Тебессюм» адлы бу китабымны элли яшыма келювим мунассбетинен тертип эттим. Мында, шу корип кечирген омюрим ичинде, чалышкыан ерлеримде, дже-маатчылыкъ пшлеринде, ёлджулыкъ вакъыт-ларымда расткетирген пшери адамларымыз акъкъында кыска очерклер, эдебият акъ-кында макъалелер ве левхалар кирсетмекни ляйыкъ коръдим. Китапны сизге такъдим этеркен къальбинъизде насыл теэссуратлар уяныр экен, деген тюшюнджелернен къалам.

Очерклер, левхалар

КЪУВАНСА ДА ЕРИ БАР

Ташкенттен чыккыкан сигиль машина сурьатле огге ыштыла. Елнынъ эки четиндеки сыра-сыра селъби ве дут тереклери ашыкъ-чанлыкънен бизге якъынлашкыан киби ола, сонъра кене артта тизилип къалалар. Бука районынынъ джумерт топрагъына аякъ бас-къангъа къадар Орта Чырчыкъ, Пскент рай-онларындан, шу джумледен, бутюн яз дева-мында кенъ тарлаларны сув иле теминлеп тургъан «Ташкент деңизин» япындан кечип кетесинъ. О ерден кечкен эр ким мытлакъа бир къач сание токътай ве суный деңизни меракънен сейир этип, оны яраткыан джасан эмегини шерефлей. Мынагъи деңизини сув-уаркындары болубаракъ етештиркенде яри

дым эте, арманларымызны богъдайгъа, соф-
рамызны ниметке толдура.

Бир бучукъ-эки саатлик ёл юрген сонъ,
огюмизде: «Бука районына хош кельдиъгиз!»
деген язы пейда олды.

— Энди етип кельгенмиз,— дедик бири-
биримизге.

Район партия комитетининъ бипасында
адамлар ойле чокъ дегиль эди. Къабулхане-
деки къыз биринджи секретарнынъ узурна
шинди район кой ходжалыгъы идаресининъ
башы киргенини айтып, бизлерге отурмагъа
ер косътерди. Секретарнынъ одасындаки ки-
ши андан тез чыкъты. Арадан чокъ кечмеден
район партия комитетининъ биринджи секре-
тары Тохтамурад Исламов бизни ичери да-
вет этти. Биз онынъле таныштыкъ ве озъ-
озюнден самимий субет башланды...

Энди къач йылдыр. Ташкент областынынъ
памукъчылары бутюн республика эмекдар-
ларына нумюне косътерелер. Памукъ этиш-
тирювде «Ташкент технологиясы» республи-
канынъ бутюн эмекдарлары тарафындан такъ-
дирленильди. Бу технологияны ишлеп чыкъ-
къан ве онынъ эсасында иш юрюткен таш-
кентликлер энди къач сепеден берли памукъ
тымарында республика областлары арасында
биринджи ерде туралар, девлет планы ве
межбурьетлерини мевсимде биринджи олып
эда этелер. Бунъа, шубесиз, «Ташкент техно-
логиясы» буюк ярдым бере.

— Я «Ташкент технологиясы»нынъ озю
не демек?— деп сорадыкъ биринджи секре-
тардан.

Тохтамурад Исламович стол чекмеджесин-
ден къызыл джылтлы къоюн дефтерини чы-

къарды ве онынъ саифелерини къарыштырып,
бу янъылыкъ хусусында тафсилятлы суретте
изаат берди.

— «Ташкент технологиясы» ойле пек му-
реккеп, къыйын шей дегиль, эльбет,— деди
о.— Лякин чокъ вакъыткъадже бунъа къу-
лакъ асылмады, адамлар да, мутехассыслар-
нынъ озьлери де эр бир тедбирни озъ вакъ-
тында, юксек кейфиетнен омюрге кечпрмек
кереклигине дегерли дикъкъат айырмай баш-
ладылар. «Ташкент технологиясы» исе бойле
сабырны, урдум-дуймазлыкъны ич къабул
этмей, аксине, эр ишнинъ озъ вакътында ве
юксек кейфиетте япылмасына талап эте. Сю-
рюледжек ер эрте азырланылса (бунъа бир
сыра тедбирлер — ерге тёкюльгеси памукъны
джыймакъ, топракны кубрелемек, тарланы
гъузапайдан темизлемек), о эрте-ярыкъ сю-
рюльсе, баарь сачувына вакътында киришилъ-
се, памукъларнынъ сыра аралары кереги ки-
би ве вакътында эм де агротехника къанде-
лери эсасында ишленильсе, о вакъытта топ-
ракъ берекетини аямадан боре. Эбет, бу иш-
лерде койлюлерининъ исарлы чалышувы, тех-
никадан олдукъча семерели файдаланувиен
сыкъы багълы олмакъ борджлу. Къыскъадан
айткъанда, бу технологиянынъ манасы иште
бойле.

Райком секретарынынъ тафсилятлы изаа-
тыны биз буюк меракънен динъледик. Чюнки
Бука районы эмекдарлары памукъчылыкъны
инкишаф эттирюв ёлунда сонъки йылларда
баягъы къазанчлар эльде эттилер. Бизге бой-
ле мувафакъьетлерининъ эсасыны бильмек ля-
зим эди. Месея, кечкен сене район йыллыкъ
памукъ азырлав планыны тек Ташкент обла-

стында дегиль, Узбекистанда биринджи оларакъ эда этти. Эм ойле кыска муddетте эда этти ки, эр кес шашып кьалды. Он секиз иш кунюнде план толдурылды!

— О девирдеки иш куньлерини акъикъий джебэнен тешештирмек мумкюн,— дей райком секретары субетини девам этип.— Адамларымызга аферип! Акъикъий эмексевер, ватанпервер инсанлар олар. Не кьадар ёрулса, такъаттан кесильселер де, бутюн икътидарларыны ортагъа къойип чалыштылар. Кечерте демедилер, геджелер куньдюзлерге кьуралды. Дженкте насыл олса, памукъ тарла-ларында да ойле куреш кетти.

Тохтамурад Исламович районнынъ илери адамлары, джанбаз памукъчылар акъкында буюк ифтихарле айтты. Оларнынъ сымаларыны рессам киби чызды, табиятлары, анлевий шараитлери хусусында тафсиллятлы икис этти. Шу джумледен, бир кьач кере Сервер Усеновны аньды. Онынъ гьаст ишкир, алидженап инсан экенини айтты. Ве субетимизнинъ сонъунда:

— Бу адам иле мытлакъа корюшпгъыз, субетлешпгъыз. Эминим ки, мемнион олур-сыпгъыз, баргъаныпгъызга ич пешмап этмес-сипгъыз,— деди.

Биз де ойле япмакъ ишетиен райком сек-ретары иле самимий сагълыкълаштыкъ.

Октябрыннъ 40 йыллыгъы адына колхоз, район меркезинден ойле лек узакъ дегиль. Букадан чыкып, Бекабад тарафкъа юз-эки юз метр кьадар юрген сонъ, сагъ тарафкъа ёл айырыла. Бизге аңлатылгъаныла коре, бу ёл догъру колхоз меркезине алып бара экен. Корюнген адамдан: «Сервернинъ эви не ер-

де?» деп соралса, о сизге деръал косьтерип. Оны, тек оны дегиль, бутюн аилесини биль-меген, танымагъан ёкъ, дедилер бизге.

Ойле де олып чыкъты. Колхоз меркезине якъынлагъанда кьаршымыздан келеяткъап бир балагъа суальнен мураджаат эттик. О шу анде аңлатмагъа башлады:

— Сервер агъанынъ эви ойле узакъ де-гиль. Азачыкъ кьалды. Къарабагъ кышла-гъында. Шимди бираз юргенден сонъ сагъгъа бурулырсынъыз, бензин колонкасы япындан кечкенде, огюнъизде онынъ эви пейда олур...

Вакъыт уйле маали олгъанындан Сервер Усенов эвде эди. О бизлерни озю кьаршы-лап алды.

— Хош кельдинъиз, мусафирлер, буюры-нъыз!— о ускют ишвесинде сёйлене, сарынны юзюнден самимий, ачыкъ гонъюлли адам экени дуюлып тура. Орта бойлу, арекетчен, кенъ мучели эв саибни бизлерни самиметнен иче-ри давет этти.

Адий кой азбары. Эвлер земане усулында донатылгъан. Миндерлер тешевли одагъа ки-рини отургъанымызнен софра донатылды.

— Алыпъыз, буюрынъыз, мусафирлер,— деди Сервер бизлерге чай толу пиялаларны узатып.— Бу мейвалар, джевишлер, юзюмлер эпсин озюмизиннъ азбарымызда стипти. Шукюрлер олсун, эр шейини озюмиз стиптире-миз.

Мамюр софра башында субетимиз кет-ке-те кызыгылашты. Сервер эр шейге буюк мерагъы олгъан, озь зепаетыны, озь ишини олдукъча севген адам экен.

— Сизлериннъ эвинъизге буюргъанынъыз-дан хатиримиз лек хош,— деди о мемнионет-

нен. Бизлер языджыларымызнынъ, шаирлеримизнинъ, умумен сапактырларымызнынъ яратыджылыкларынен меракъланамыз. Янъы чыккыкан китапларны тапсакъ окъуймыз. Кимерде зиялыларымыз, биз койлюлерни, китап окъумагъа, концерт бакъмагъа вакытлары етпимей, деп тюшонселер. Ёкъ, аркъадашлар, янъыласынъыз. Койлюлер эм чалышмагъа, эм раатланмагъа, эм китап окъуп озъ билгилерини арттырмагъа билелер. Теэссюф ки, языджыларымыз бизлернен сийрек корюшелер.

Сервер субет девамында озюнинъ иши, аяты, койлюнинъ тюшонджеси, онынъ эмеги, зенаатынынъ нешеси хусусында, озъ башындан кечирген вакыпалары акъкында икяе этти.

— Яш олсам да, аятта баягъы шейлер корьдим,— деди о.— Ангрени шеэрини келип тюшкенде он дёрт яшында эдим. Яшлай андан оксюз къалдым. Бадам исе бу ерге кочип кельген сонъ, чокъкъа бармай, вефат этти. Бойле вазнетте огълан баланынъ алы белли эльбет. Ишке кирип чалышмагъа меджбур олдым. Чёльде пичен ордым, цемент-заводында ярдымджылыкъ янтим. Бадам койлю олгъаындан менде де топраккъа севги зияде эди. Шунынъ ичюн колхозгъа аза кирдим ве топракъ ишлерине мейиль бердим...

Эбет, субетдешимизини маълаиындаки омюр чызыкълары, узлюксиз эмекинъ гъурурлы ишаны олгъан беркли эллерни Сервернинъ насыл инсан олгъаныны айдын-ачыкъ косътерип туралар.

Бу вакъиа 1976 сенесининъ язында олып кечти. Колхоз клубы адамларнен фыкъма-

рыкъ толу. Сананынъ ортасында ерлештирилген, узун стол башында илерип колхозджылар, ходжалыкъ реберлери, райондап кельген векиль отуралар. Залдакилерге бир пазар ташлап алгъан партком секретары Аскъар Зантов еринден турды. Сеслер тынды.

— Аркъадашлар!— деп сёзюне киришти о.— Бугунъ бу ерге мааллий Советлернинъ депутатлыгъына кандидатлар корсьтермек макъсадынен топландыкъ. Эпинъызге белли ки, халкъ депутатларынынъ мааллий Советлерине халкъымызнынъ эмерте сыналгъан, джемаат ишлеринде озюни косътерген, намуслы огъул-къызлары депутат оларакъ сайланалар. Депутат исе эмеркар халкънынъ девлет органларындаки векиллери эсап этиле. Олар койлерде, къасаба ве шеэрлерде, къыс-къасы озъ сайлав округлары черчивесинде иш алып баралар. Энди кандидатлар косътерювге киришеджекмиз.

Область, район, къышлакъ Советлери депутатлыгъына кандидат оларакъ бир къач адамнынъ ады косътерильген сонъ, минберге колхознынъ баш инженерни — Мирфаяз Туляганов котерильди.

— Қыйметли аркъадашлар, бугунъ мааллий Советлернинъ депутатлыгъына кандидат оларакъ эбет, лийыкълы адамлар косътерильмекте,— деди о.— Оларнынъ эписи халкъымызнынъ, сайлавджыларнынъ ишачыны акъларлар беллейим. Мен де халкъ депутатлары Ташкент область Советине депутатлыккъа кандидат оларакъ колхозымызнынъ айтувлы механизаторы, ишкир зенаатдашым, яшларнынъ аджайип устазы Сервер Усенновны косътермек истейим.

Зал бирден джапланды. Серверниң адыны эшиткен койдешлери бу теклифке бирдемликпен кьол туттылар. Гурьделн эльчирпмалар янгырады. Баш инженер кене девам этти:

— Сервер Усеннов эпимизниң козюмизниң огюнде осьти, кемалына кельди. Онын эмек фаалнети колхозда адий ишлерден башланды. Механизаторлык курсларыны мувафакьнетли битирген сон тракторда чалышты, механик вазифесинде ишлегенде, колхоз техникасынын бир маннасыз чалышмасыны темнлеп джанбазлык косьтерди. Бу ерде эвли-баркылы, бала-чагьалы олды. Шимди Джаханне снге иле секпз эвлят осьтюрелер...

«Серверни пек яхшы билемиз!» «Депутатлыккьа лийыкь кандидат» деген сеслер эшитилди залдан. Эр кес эль чырпты.

Озюне косьтерилген бу урьметни корьген Серверниң кьальбинде кьуванч далгьаланды, козьлеринде севинч яшлары пейда олды. «Халкь ишанчы, койдешлериниң урьметини бойле ола экен. Эмек ишангьа бахт кетире дейлер, догьру экен», деп тюшонди о. Шимдики айтылган сёзлериниң манасы да, залдакилериниң кьызгьын эльчирпмалары да буны тасдыкьлайлар.

Залдан чыкьаяткьанда койдешлери, звеносынын азалары оны сарып алдылар ве бири-бирине певбет бермеден тебриклемеге ашыкьтылар. Сервер аля эсджанлы, минетдарлыкь билдирмеге дегерли сёз тапып оламагьаныдан, оларгьа тек:— Сагь олуңгьыз!— деп джевап бере...

Халкь ишанчыны кьазанмакь кьолай ол-

магьаныны Сервер яхшы биле. Бу себептен де онгьа лийыкьты олмакь кереклигини, оны акьламакь ичюн данма тырышмакь боюн борджу экенини яхшы ангьлай. Эбет, бойле бакьткьа, бойле ишанчкьа исарлы эмек иле наиль олмакь мумкюн. Бана топлашувда баш инженер Аскьар Запров айткьаны киби, Сервер койлюлер эмегиниң кьыйметини пек яхшы биле. Кечкен йыллар зарфында о топракьнен инсан киби «сёйлёшмеге» алышты, чешит механизмлерин усталыкьнен идаре эте, кеч кузьде ер сюре, баарьде ер тегизлей, памукь сача, язда памукь сыралары арасыны ишлей, кубрелей, памукьлар ачылгьанда исе «мавы гемн»сине атланып, «акь алтын» дептизи ичине тюше. Болдурмакь, усапмакь не экенини билмеген бу адамнын джыйгьан сарпанлары бсяз дагьларны ангьдыралар.

...1968 сенесиниң бааринде Сервер Усенновны памукьчылыкь звеносынын башлыгьы вазифесине тайни эткен эдилер. Бойле чалышув усулы янгьылыкь олгьапындан, ки-мер реберлер онгьа ишанчсызлыкьнен бакьтылар. Лякин, Усенновнын звеносынын шу йылы эльде эткен кьазанчлары бу усулнын эльверишли экенини тасдыкьлады. Сонгьра тек бу колхозда дегиль, бутюн районда бойле звено усулына кечилди. Звеноларнын озьлерине мустакьтыль укьукьлар берилди. Онын азалары озь эмеклери ичюн йылнын бутюн петиджелерине коре акь алалар. Бу исе эр бир ишлейнджиниң озь вазифесини вакьтында, темиз ве кереги киби эда этмесине алыштыра. Келп не кьадар чокь олса, колхозджыларнын кьазанчы да о кьадар чокь ола. Бу усул сонгьундан, «ходжалыкь

эсабы эсасында чалышув», деп адландырылды. Буныһ эм колхозгъа, эм де звено азаларына файдасы буюк ола.

Арадан бир къач йыллар кечкен сонъ, Бука районында «Усеиновныһ мектеби» пейда олды. Аджеба, о да насыл мектеп экен, дерсинъыз. Бу Сервер Усеиновныһ чалышув теджрибесини огренюв мектебидир. Онынъ «директоры» да, «оджасы» да, тешкилятчысы да Сервериниһ озю. О, озь теджрибесини, озь усулыны, озь усталыгъыны кимседен аямайып, буюк бир джумертликнен пайлаша. «Барсын, эр кес ойле чалышмагъа огренсин, барсын районымызнынъ берекетин йыл-йылдан артаберсин», дей о.

Эр сене бирде-бир агротехника тедбир амельге кечприлджек вакъытта, райондаки бутюн механизаторлар, механиклер ве инженерлер, район мутехассыслары ве реберлери Сервер Усеиновныһ звеносына топланалар. Мусафирлер башта чёльде иш алып барув меденнетинен таныш олалар, тарлаларны кезип, япылгъан ишлерин козьден кечирелер. Сонъра Сервериниһ озь ишлери акъкъында субетини дингълейлер. Арада фикир алышып-беришелер. «Дерс»ке скюн чекильгенде, о, я да бу тедбирлерни амельге насыл кечирмек, анги ходжалыкъта насыл ишлер япмакъ кереклиги хусусында амелий тевснелер ишленилип чыкъыла. Бу джеэттен бакъылгъанда, Сервер Усеиновныһ мектеби буюк эмнетке малик. Шунинъ ичюн де район реберлери, мутехассыслары онъа мунасиб дикъкъат айыралар.

Икяемизнинъ башында Серверни районда танымагъан, бильмеген адам ёкъ дедик. Эм

ойле, бир чокъ механизаторлар оны озьлери не устаз саялар ве кунь-бугуньде ондан зенат сырларыны огренелер. Усеинов бойле бир вакъианы икяе этти. Памукъ джыюв мевсининиһ къызгъын куньлеринден биринде Сервер «мавы гемп»синен памукъ джыя. Гъайретпен чалыша, чокъча памукъ джыйып теслим этмеге ашыкъа. Бу арада къомшу тарлада онъа догъру кельген бириси къолуны саллап: «Сервер агъа, токътанъыз, токътанъыз!» деп багъырып чапа. Сервер машинасыны токътатып, чабикликнен ерге тюше. Бакъса, ярышдашы — Социалист Эмек Къараманы Саадат Гульахмедова. Къадыннынъ чырайы кедерли, озю сыкъ-сыкъ нефес ала.

— Не олды я, Саадат?— деди Сервер эджаилы давушнен.— Хайырлымы?

— Машинамыннынъ моторы юрип тургъан ерде озь-озюнден токътап къалды. Ойле эттим олмады, бойле эттим олмады. Не механик бар, не де инженер, кимсе ёкъ. Сизге ярдымгъа чапмагъа меджбур олдым. Афу этинъиз менни.

— О да не я,— деди Сервер ве олар къомну тарлагъа догъру ашыкътылар.

Сервер дюмен башына ерленип, моторны кочюрмек инетинен анахтарны бурды. Лякин мотор сес чыкъармады.

— Меселе анълашылды,— деди Сервер.— Бобина иштен чыкъкъан. Янъысы бармы?

— Кабиннада бар эди,— деди Саадат.— Шимди алып беририм.

Сервер эски бобинаны чыкъарып, ерине янъысыны ерлештирди. Саадат дюмен башына кечип, стартёрны бурды, мотор гурульдеп

ишлей башлады. Эки ярышдаш бири-бирлери-не шадлыкънен бакътылар.

— Сагъ олунъыз, Сервер агъа! Элинъизге сагълыкъ!— деди Саадат ве машинасыны еринден кочюрди. Онынъ бункерине кене ко-белеклер учкъан киби «акъ алтын» тола башлады.

Бойле аллар Сервернинъ аятында юзлер-нен кере олды, десек янъылмамыз. Шунынъ ичюн онъа «механизаторлар профессоры», «техника докторы», дейлер.

Сервер Усеинов эм ишнен, эм де даветли сёзюнен меслекдешлерине даима ярдымда бу-лунгъан, оларны юксек мензиллерге етмеге чагъыргъан алидженап инсандыр. Эр сене район эмекдарларына, механизаторларгъа му-раджаатта булуна. Эр кесни исрарлы чалыш-магъа, буюк эмек къазанчларыны эльде эт-меге чагъыра. Тарла шипанларында онынъ ачыкъ мектюплери, мураджаатлары дердж олунгъан плакатлар асылы тура. О, къанды-рыджы делилдернен механизаторларны, бутюн памукъчыларыны ог сафларда булунмагъа давет эте. Озюнинъ узун йыллар зарфында топлангъан илери теджрибесинен пайлаша, башкъаларыны бу зенгинликтен марум этмей. Бойлеликле, онынъ илери иш усуллары бутюн районгъа джайрай, умумий мувафакъиетке, юкселювге хызмет эте. Муими шу ки, районда Сервер Усеиновгъа эр кес инана, онынъ те-джрибесинден озь коллективлеринде файда-ланмагъа арекет этелер.

— Сервер Усеинов киби адамларымызнынъ тешеббюскарлыгъы, ишкирлиги, гъайрети сае-синде районымызда памукъ берекети йыл-йылдан номайлаша,— дей район партия коми-

тетининъ биринджи секретары Тохтамурад Исламович.— Социалист Эмек Қъараманы Мария Ковалева, Саид Ибрагимов, Марьям Ахмедова, Халбуви Джолдасова ве булар ки-би юзлернен илери адамларымыз районнынъ памукъ азырлав йыллыкъ планынынъ рес-публикада биринджилер сырасында эда этильмесини теминлейлер. Былтыр план он секиз кунъде эда этильди. Сервер Усеинов озю машинанен кунъде 13—16 тонна памукъ джыйды. Буны тек айтмакъ къолай. Мевсим-нинъ сонъунадже исе о 414 тонна «акъ алтын» джыйды. Районымыз бир къач йылдан берли Бутюнсоюз ярышында илери-лер сырасында кете, партия ве уюметимиз-нинъ кочъме Қызыл Байрагъыны эльде эте-миз.

Сервер Усеиновнынъ бойле исрарлы эме-ги лаяыгъынен рагъбетлендирилъмекте. Зве-нонынъ 1973 сенеси эльде эткен буюк къа-занчлары ве звено башы озюнинъ иште шах-сий орынек косътергени ичюн о, СССР Юкъа-ры Совети Президиумынынъ 1973 сенеси де-кабрь 10 Ферманы муджиби девлетимизнинъ энъ юксек мукафаты—Ленин орденине такъ-дирленди. 1980 сенеси исе онынъ кокрегини Октябрь революциясы ордени яраштырды. Огъа коммунист эмеги ударниги намысбериль-ди, дефаларджа республика Юкъары Совети Президиумынынъ ве башкъа юкъары тешки-лятларынынъ Фахрий ярлыкъларынен мука-фатланды. Бутюнсоюз халкъ ходжалыгъы къазанчлары сергисининъ Баш комитети оны къач керелер алтын, кумюш, тунч медаллер-нен, дипломларнен такъдирледди. Шимди онынъ азбарында тургъан «Москвич» енгиль авто-

машинасы да шу сергининъ бедава мукафатыдыр.

— Аятымыз тынч, заманымыз яхшы,— дей Сервер.— Секиз балам ве секиз торуным бар. Эвлятларым да озюм киби яшлыкътан эмекин севдилер. Уйкенлерини энди эвландирдик, менимле берабер колхозда чалышалар. Энъ кучюгимиз Эльдан он дёрт яшында, алтынджы сыныфкъа къатнай. «Оськен сонъ сизинъ киби, агъаларым киби механизатор оладжакъым»,— дей о.

Халкъымызда, «къуш ювада корьгеннин кутер», деген икметли лаф бар. Огъуллары да бабалары киби, топракны севди, баба изинден кеттилер. Оларнынъ эр бири мектептен бош вакъытларыны даима бабасынынъ янында кечире, онъа ярдым эте эдилер. Уйкенлерни Сейяр мектепин битирген сонъ механизаторлар курсында окъуды. Сонъра Совет Ордусы сафларында хызмет этип кельди ве бабасынен берабер чалышып башлады. Къардашлары Али ве Мустафа да бойле тербие корьдилер. Шимди оларнынъ эписи механизаторлыкъ зсинаатыны менимседилер. Сейяр къомшу бригадада чалыша, Мустафа псе бабасы ёлбашчылыкъ якъан звенонынъ азасы. Али колхозда машина айдавджысы олса да, памукъ тымары вакътында тиркемелер пле бабасынынъ звеносында джыйылгъан памукъны азырлав нокътасына ташый. Огъуллары да бабасы киби ойле чалышалар ки, корьгенлер оларгъа сукълана ве бойле огъулларны осьтюрген бабагъа эвалла дейлер.

Сервер ве Джехание озь балаларыны инсанетли, эмексевер, земане рухунда адамлар

олып тербиеленмелери ичюн тырышалар. Зенуре къызлары медицина техникумында билгил алды. О, эрге чыккыты ве озь аилесинен берабер Гъалаба районындаки «Узбекистаннынъ беш йыллыгъы» совхозында яшай. Зейнеп он докъузны толдурды. Колхознынъ балалар багъчасында тербиеджи алып чалыша. Эгизлер Айше ве Фатиме адий колхозджылар. Оларнынъ исрарлы эмеги саесинде тарлаларда бол памукъ берекети етиштириле.

— Звеномызынынъ азалары бир къоранта балалары киби татлы-муаббет чалышып яшайлар,— дейлер эгизлер.— Эркин Гъуламов, Темир Пулатов, Фарида Алиева, Саадат Аширматова, Зульфинар Къайбердиева эр иште нумюне олалар. Бригадиримиз Къасым ака Эшанов даима эпимизни макътай, сева.

Бойле ишкыр адамларны макътамамакъ олмаз, эльбет. Кечкен юбилей йылында Сервер Усеиновнынъ звеносы етмиш беш гектар ерде памукъ асрап, бутюн агротехника тедбирлерини юксек кейфиетте беджерди. Памукъ азырлав планы арткъачынен толдурылды. Эр гектар ерден 53,4 центнер памукъ алынды. Бу берекетнинъ докъсан файызы «мавы гемп»лернен джыйылды.

— Умумен колхозымызынынъ эльде эткен къазанчы да къуванчлы олды,— деп пзаат бере Сервер.— Бинъ гектар ерининъ эр гектарында 52 центнер юксек кейфиетли памукъ алынды. Бу пек гузель нетидже. Бу гъалебеде меним де, огъулларымнынъ да — эпимизнинъ иссемиз олгъанындан ифтихар этем, гъурурланам!

Сервер Усеиновнынъ къорантасынен сагъ-

лыкълашаджакъта, о бизге бир мектюп косъ-терди.

— Я бу недир?

— Окъунъыз,— деди о.

Конвертнинъ устуне Сервер Усеиновнынъ адреси ве фамилиясы язылгъан. Мектюп Ульяновск шезринден кельген. Тааджибли шей.

— Бир де бир сой-акърабанъыз бармы о якъларда?— деп сорадыкъ ондан.

— Ич кимсем ёкъ. Ач да окъунъыз,— деди о текрар.

«Къыйметли Сервер Усеинов!— дениле мектюпте.— Мен кечкен сене эвмизде осюмликлер музейини тешкиль эттим. Анда памукъ олмагъанындан Сизге риджа этем, меним адресиме бир памукъ къутучыгъы, осюмлинги ве япракъларыны посылкаси ёлласанъыз, мени пек севиндирир эдинъиз.

Сизге урьметле...»

Мектюпнинъ асылыны яхшы анъламагъанымызны дуйгъан Сервер икаяе этип башлады:

— Бельки былтыр ноябрь айында Москвадан Меркезий телевидение тарафындан косътерильген «Кой сааты» программасыны бакъкъандырсынъыз...

Шу дакъыкъасы хатырладыкъ. Бука районнынъ памукъ азырлав саасындаки теджрибесине багъышланып бир саатлик косътерюв берильген эди. Онда Сервер Усеинов ве огъуларынынъ ишлери акъкъында да айтылды, оларнынъ эмек фаалнетлеринден левхалар косътерильди. Мына, шу эшиттирювден сонъ Сервернинъ адресине бойле мундериджели чокъ мектюплер кельди. Базылар онынъле таныш олмакъ, ярышлашмакъ истейлер, ба-

зылары онынъ эмек джесаретини шерейлей, эльде эткен мувафакъиетлеринен тебриклейлер. Эр алда, бойле мектюплер оны севиндире, гонълюни котерелер. Эмек нумюнесиле халкънынъ къальбимден ер алгъанына къуван.

Къуванса да ери бар!

1983

АСИМ УСТА

Эвге буюк къуванч ве теэссуратнен къайткъан Асим азбар къапыны ачкъанынен эвде мусафир олгъаныны дуйды. Абул-къубул иш урбаларыны денъиштирип, ичериге кирди.

Асим бир къач айлардан берли корюшмеген Аблямит эмджесини къучакълап, хош кельди айтты, енгесининъ, къардашларынынъ сагълыкъларыны сорады. Аблямит агъа Асимнинъ бетинден, козюнден оперек, кокиос кечирди, эй сени, дюнья! Бакъ бу огъланнынъ боюны -постуны! Лянет дженк олмагъан исе шимди агъам да озъ эвлятларынынъ къуванчынен пайлашыр, къальби къуванчкъа толар эди, деп тюшонди.

Эмдже ве торун баягъы вакъыт о якъ-бу якътан сёйлештилер, ал-эхвал сораштылар.

— Билъгенинъ киби, къардашым,— деди Аблямит агъа,— мектепте дерс берем. Якъын вакъытларда бизим тарафларгъа чыкъмадынъыз. Сагъындыкъ сизлерни. Шу себептен, бир айланып келейим, деп чыкътым.

— Пек яхшы эткенсинъиз, эмдже,— деди Асим севинип.

Сонъра Аблямит агъа кулюмспреди.

— Сен иштен кельгендже, Сафуре келнин баягъы лакъырды эттик. Сеннинъ акъкъынъда чокъ яхшы сёзлер айтты. Озь ишинъден мемнуи экенинъни анълап, мен де къувапдым.

— Сагъ олунъыз, эмдже. Сизинъ айткъанынъызгъа рнает этерек, эмекнен урьмет къазанам. Бельки хатырынъыздадыр, биринджи, ишке бараджакъ кунюм сизде олгъан эдим. Яз айлары эди, гъалиба. Софра башында чокъ субетлештик. Сиз манъа о вакъыт, Асим, ишинъни сев, онъа намуснен янаш. О вакъыт, эр ерде севилип, сайылырсынъ, урьмет, бахт тапарсынъ, деген эдинъиз. Бу сёзлеринъиз аля даа къулакъларымнынъ тюбюнде текрарланалар.

Аблямит агъа онынъ сёзлеринден тесирленди, къальбинде гъурурланув ислери далгъаланды.

— Ойле, ойле, къардашым,— деди Аблямит агъа.— Инсан эмекнен бахтыды тапа, макъсадына прише.

Чокъ кечмеден Сафуре чай кетирди. Олар бир къач сание сукют сакълап отурдылар. Экиси де озьлериндже хаялгъа далдылар. Эмдже Асимнинъ балалыкъ, яшлыкъ йылларыны козь огюне кетирди.

...Асим даа беш яшыны биле толдурмагъан эди. Ватанымызгъа немсе фашистлери бастырып кирдилер. Улу Ватаи дженки башлады. Къуртвели агъа элине силя алып, душманнен дженклешмеге кетти. Асим ве Расимнен къалгъан Меръем апте чокъ къыйынлыкъларны башындан кечирсе де, эвлятларыны беия-къазалардан сакълады, ач ве чыплакъ

этмеди, къорчалады. Балалар — бабасыны, къадын исе — къоджасыны умют иле бекледилер. Арадан атешли йыллар кечти. Мельун фашистлер топрагъымыздан къувып чыкъарылды. Дженк битти. Гъалебе байрагъы далгъаланды. Лякин Къуртвели агъа дженктен къайтмады, онынъ акъкъында ич бир кимсе бир тюрлю хабер айтмады, белгисиз гъайып олды.

Оксюзлер энди озь такъдирлерини озьлери яратмакъ, аятта озь ерлерини озьлери тапмакъ керек эдилер. Кичик огълан Расимни Аблямит эмджесин озь тербнесине алды.

— Сиз къасеветленменъиз,— деди о. енгесине.— Бизде яшар. Мен оны окъутырым, акъыл-балигъ этерим. Асим исе сизнен олсун. Янынъызда ярдымджи. Ана-бала бири-биринъизни къорчаларсынъыз.

Меръем апте къайынынынъ теклифине разы олды.

Йыллар тез кечтилер. Асим акъыкъатен анасынынъ ярдымджысы, аякъдашы олып осьти. Башкъа койлю балалар киби о да мектепке къатнап башлады, анасына акъшамлары сыныф ханелерини темизлемеге ярдым этти.

Единджи сыныфны битирген йылы анасынен кенъешти.

— Мен,— деди о, етишкен йигитлер киби, анасына,— ишке кирмеге къарар бердим. Эмджмен субетлешкенимде о да разы олды. Сиз не дейсинъиз?

— Не дер эдим, балам,— огълунынъ ме-рамыны анълагъан Меръем апте онынъ гонълони котерди.— Яхшы, чалыш. Лякин зенаатсыз адам не иш япа биле?

— Қъуруджылыкъны бегенем, анай...

Бойлеликнен Асим къурджылар бригадасына шегирт оларакъ ишке кирди. Онъа тола тутмакъны, дивар сыламакъны устазы Джелал ағъа Феттаев огретти.

Иигирми беш йыл! Асимнинъ къуруджылыкъ зепaatыны куткеннен черик асыр олды. Эмек фаалнетини Наманган областынынъ Наманган районында кой къуруджысы оларакъ башлагъан Асим Сеттаров энди намлы къуруджы, исрарлы эмек санби, алтын элли устадыр.

1958 сенеси Асим Ташкент областынынъ «Чиназ» совхозына кочип кельди. Деръал ишке кирмек ниетинен совхоз дирекциясына ариза берди. Онынъ эвельки иш еринден берильген характеристиканен таныш олгъан совхоз реберлери къувандылар, совхозгъа къуруджылар, эм бойле чебер элли, ишкузар адамлар керек экеннин айттылар.

Асим совхознынъ къуруджылыкъ бригадасында ташчы олып чалышты. Ишини севгеннен, эр бир вазифени джап-юректен эда эткеннен къуруджыларнынъ урьмет ве севгисини къазанды. совхоз мемурнети тарафындан бир къач керелер такъдирленди, тешек-кюрпамелер къазанды. Он йыл зарфында Асим совхоз къуруджыларынен берабер эки малхане язлыкъ кинотеатр бинасы, эки къатлы 4 эвини къурулып битмесинен мунасиб исе къошты.

Асим Сеттаров он йыл «Ташоблсельстрой» трестининъ 5-нджи кочюджи механизмленкен колоннасында чалышты. Колонна къуруджылары Янъыёл ве Чиназ районларынынъ совхозларында мектеплер, эвлер, айванасрав-

джылыкъ аранлары ве дигер биналар къурдылар.

Кечкен йылларда къуруджынынъ аятында къуванчлы вакъиялар олып кечти.

Колонна мемурнети Асимнинъ исрарлы эмегинен буюк къыймет кести. 1970 сенеси о Лениннинъ юз йыллыгъы мунасебетинен юбилей медалинен мукафатланды. Арадан учъ йыл кечкен сонъ исе онъа «Коммунист эмеги ударниги» ады берильди. Чокъ кере къыйметли шейлернен ве «Фахрий ярлыгъы»нен такъдирленди. Ресими колоннанынъ «Урьмет тахтасында тура.

Асим эр сефер озю къургъан биналарнынъ янындан кечкенде, къальбинде къуруланув ислери пейда ола. Эбет, къуванмагъа акъкъы бар. О, аза олгъан къуруджылар бригадасынынъ коллективн совхозда 320 талесе ичюн эки къатлы мектеп, «Алмазар» совхозында къышлыкъ клуб, автомобиль тамирн заводы, ишчилер ичюн эвлер ве дигер биналарны файдаланувгъа «аля» ишаретнен теслим этти.

...Намлы къуруджы шимди Чиназ районындаки «Партия XXIV съезди» совхозынынъ Ильич эксперименталь — теджрибе къасабасын къурув ишинде иштирак этмекте. Эгер Ташкент — Самаркъанд ёлу бойлап Сырдарья тарафкъа юрмек сырасы кельген олса, бельки сиз де эки анлеге къарарлаштырылгъан эки къатлы, шеэрдеки киби, бутюн къолайлыкълары олгъан мескен эвлерге козюнгиз тюшкендир. Оларнынъ бир чокъларында энди совхоз ишчилерининъ анлелери яшайлар.

Кечкен сене Асимнинъ аятында даа бир къуванчлы вакъиа олып кечти. Колонна ре-

берлиги оны Москвага, буюнсоюз халкы хозайствосы енгишлери сергисине бир афта теджрибе алышып-беришювге ёллады. Сергиде кзуруджы нек чокъ янзылыкъларнен танышып къайтты.

Асимни бригаданынъ буюн кзуруджылары ссве-саялар.

— Бойле ишкузар адамларнен чалышмакъ инсан ичюн буюк бахттыр,— дей Асим.

...Йыллар эп кечелер. Асим нсе шу йылларнынъ бош-бошуна кетмемеси ичюн тырыша, чалыша, эп кзура.

1982

КЪУВАНЧ

Инсаннынъ омюринде олып кечкен базы вакъиалар ич де унутылмай. Республикада турсунайджылар арекети кенишлеген вакъытларда бизим кызыларымыз да онъа биринджи оларакъ къол туттылар. Арадан эппи вакъыт кечти нсе де бу актъа икяе этмек истейим.

...О йылы кузь эрте кельди. Ава баягъы салкынъ эди. Памукъ тарлаларында кене иш къайнады. Машиналар кervаны арманлардан памукъ пунктларына узанды.

Меметулла агъанынъ бригадасындаки кызылар сабадан акъшамгъадже тарладан чыкымайлар, памукъны эльиси джыялар. Къомшу тарлада нсе «ешиль гемп» ялдай. Дюменде колхознынъ айтувлы йигити Сервер Селямиев. О, ап-акъ тарла ичинде машинасыны бир къач кере айландыргъай сонъ, бункердеки памукъны армангъа кетирди.

Шефикъа этегиндеки памукъны терезеге къояяткъанда, бункерден текюльген памукъны корип, козьлери тегерекленди. Тап кунджюлиги къозгъады. Бу да етмегени киби, Сервер:

— Иш къолай кельсин, шайлы кызы!— деп кулюмсиреди.— Болдургъангъа ошайсынъ, кель, машинагъа мин, аваланырсынъ.

Бу сёзлер Шефикъанынъ къулагъына ине киби санчылды.

— Сагъ ол, болдурмагъа даа вакъыт эрте,— деди о.

Сервер пёдалгъе басып, машинасыны кене тарла ичине айдап кирди. Осюмликлер устюнде беяз гуллер киби асылы тургъан памукъ къутучыкълары, бири-бирининъ пешинден къувушып, чапышып бункерге толуша башлады. Шефикъа баягъы вакъыт бу аджайип «гемининъ» артындап бакъып къалды. «Сервер машинасынен къопая,— деп тюшюнди о.— Лякин онынъиси ким ярышлаша билдир?!»

Акъшам софра башында Шефикъанынъ бабасы Эдем агъа да бу актъа сёйледи.

Вакъиа шойле олып кечкен. Акъшам устю колхоз идаресине бир аякъ кирип чыккъан Эдем агъа, ёлда партком секретары Султан Къадыровнен расткелишкен. Къартыннъ алъвалыны сорап билген сонъ, секретарь механизатор Турсуной Ахунова акткъында сёз ача.

— Эвеллери койде кызы баланынъ велосипедке мингенинъ корьселер, фелянчанынъ кызы эки копчекли машинагъа минген, деп яйгъара къопара эдилер. Амма шимди кызыларымыз! да эмек мейданында йигитлерден

артта кялмайлар. Месея, Турсуной, кечкен сене машинанен 210 тонна памукъ джыйды. Айтмасы кюлай — 210 тонна! Бу кядар памукъны Шефикъанъыз киби йнгирми кыыз бир мевсимде-зорнен джыя билелер.

Эдем агъа тургъан еринде тепренди, секретарьгъа бакъты. Юзюнде джиддийлик аялметлерни пейда олды. Секретарь исе девам этти:

— Техникагъа етер шей олурмы я?! Ишимизни кюлайдаштыргъанындан гъайры беркетни де уджузлаштыра. Машина бир кунъде 20—30 адамнынъ ишини япа.

Эдем агъа партком секретарынынъ сёзлерини динълесе де: «Аджеба бу адамнынъ тили астында не бар, бу сёзлернен о не демек истей», деп тюшюнди.

— Айткъанларынъ пек догъру, огълум, — деди о инает, — партия ве укюметимиз койлюнинъ эмегини енгиллештирмек ичюн кунъ-кунъден янъы-янъы чарелер коре. Ёлбашчыларымыз сагъ олсунлар, къадримизни билелер.

Султан Къадыров къартнынъ меселени деръал аяглагъаныны дуюп, севинди. Онъа якъышлашты ве макъсадыны ачыкъ айтты:

— Якъында районымыздан бир къач кызыны механик-айдавджылар курсына окъумагъа ёллайджакълар. Бизге де бир ер бердилер. Шефикъаны ёлласакъ, насыл олур экен?

Эдем агъа кулюмсиреди:

— Шефикъа бу курсларгъа юрпидегиль, учуп барыр. Кызынынъ бакъты бар экен, — деди къуванчле. — Озюнь айткъанынъ киби, къадын-кызылар не вакъыткъадже белъ бу-

кип, танъдан акъшамгъадже памукъ джыя-джакълар? Етер энди. Олар да машинагъа минсинлер. Заманымыз буны талап эте.

Догърусыны айткъанда, секретарь лакъырдыгъа башлагъанда къарттан бойле джевап беклемеген энди. Шимди онынъ агъызындан бу сёзлерни эшитип, севинди.

— Риджа этем, Шефикъанен башта озюньиз сёйлешинъиз, онынъ фикирини аяглагъыз. Сонъ, бизге айтырсынъыз.

...Анле азалары акъшамлыкъ софра башына топландылар. Бакълалы лакъшадан сонъ чай кетирильди. Шефикъа бабасына пияланен чай узаткъанда, Эдем агъа артыкъ сабыр эталмады ве банаки хаберни айтты:

— Бугунь Султаннен корюштим. Колхозымыздан механизаторлар курсына окъумагъа бир кыыз ёллайджакъ экенлер. Турсуной киби, бу кыыз да, курсы битирген сонъ, колхозымызда машинанен памукъ джыяджакъ экен.

Шефикъанынъ янакълары немпе киби алланды. Парылдагъан сырлы козьлеринен бабасына бакъты:

— Кимни ёллайджакъ олалар? — деп сорады ашыкъчанлыкънен.

— Козьде сени туталар, — деди бабасы. — Мен сенинъ адынъдап разылыкъ бердим. Къана, айт корейим, янълмадыммы?

Шефикъанынъ юреги къуванчнен толып ташты, лякинъ джевап берейим деп, агъыз ачып етиштиргендже, анасы кюзгъалды.

— Сенинъ айткъанынъ недир о, бабасы? Еткен кызыны озъ башына курскъа йнбермек олурмы? Тракторгъа минмек аслы кыыз баланынъ ишими? Онынъ назик эндамына, сют

киби без эллерине бакъ! Екъ, кызымны машинага отуртып, къолум-къомшу мыскылына тюшмек истемейим.

Сабрие апте тап агълап башлады. Лякин Эдем акъай чыдап турамады.

— Эй, къадын, шимди кызылар да йигитлер киби машина айдап башладылар, бундан сенни хабериң бармы? Кет-кете памукъны эльис дегиль де, машинанен джыяджакълар. Турсунойны эшиттинъми? Екъ? Чокъ языкъ. Оны бутюн мемлекет биле. Бир озю машинанен онларнен адамнынъ ишини япа. Барсын, бизим Шефикъа да турсунойджылардан бири олсун. Сен не, кызымызнынъ шурет къазан-масыны истемейсинъми?

Механизаторлар мектебинде буюк байрам. Курсларны битирген кызыларны хайырламакъ ичюн мында область, район ве колхоз вскиллерни топландылар.

— Омюрге, ишке огъурлы ёллар олсун, турсунойджы къарылгъачлар!— деди область комсомол комитетининъ секретары.

Курсларны мувафакъиетнен битиргенлерге мукафат бере башладылар. Шефикъа президиумга чыккып, район комсомол комитетининъ урмет ярлыгъыны алды.

— Ишанчынъыз ичюн сагъ олунъыз, агъаларым,— деди о.— Курсдашларым адындан сёз берем. Бу йыл эр биримиз озь мавы гемимизнен энъ аздап юз эллишер тоннадан памукъ джыярмыз.

...Бир къач куньден сонъ Шефикъа янъы «ХВС-1,2» маркалы машинасына минип, район меркезинден колхозга догъру ёл алды. Серверни, онынъ мыскыллы кулюшини ха-

тырлады. Хатырлады да озю де шакъылдап кульди.

1970

АГРОНОМ

Акъшам устю. Енгильден эскен баарь ели янъы авдарылгъан топракъ къокъусыны кетире. Велиджан бу къокъуны балалыкътан берли сева. Затен кой хозяйствосы институтына кирмесининъ себеби де топракъка, осюмликлерге беслеген севгиси олды.

Велиджан тар аралыкъка бурулып, балабан араба къапынынъ огюнде токътады. Қапыны къакъаджакъ олып элини котергенде, азбар ичинде кимлернендир лакъырды эткен Умарали аканынъ къарыкъ даушыны эшитти. О, юксек сеснен сёйлемекте эди:

— Тапкъанлар шей, квадрат-ювалап экеджек экейлер. Памукъ осюмлиги астындан кетмен ели кечмесе, бол берекетни тюшюнде биле коръмесинъ.

Велиджан кери дёнди, кейфи бозулгъан алда эвлерине къайтты. Хатидже апте огълунынъ махзунлыгъыны эслеп:

— Огълум, сагъа не олды?— деп сорады.— Екъса кейфинъ ёкъмы?

— Сагълыгъым еринде, ана,— деди Велиджап.— Лякин ишим бироз уймай. Мен, окъугъанларыма эсасланып, ишини енгиллештирмек истейим, лякин базы койлюлеримиз, эскиликке къапыла... Екъ, мында ишлеп оламайджакъым гъалиба...

Хатидже апте огълунынъ янына, миндер устуне чѣкти:

— Къаарленме, омюрде эр шей ола билир,— деп сѣзге башлады.— Сабырлы ол. О къарт адам, сен айткъан янъылыкъларны бирден анълап оламай. Сен япмакъ истегенлериннынъ башта иште косътер, оны коръсинлер, файдасыны анъласынлар. Оларны къандырмакъ керек...

Велиджан, Умарали аканынъ бригадасына кельгенде, бааръ кунешни энди сельби бою котерильген эди.

Велиджан селям берди. Умарали ака еринден турмадан джевапланды. Бираз вакъытлар одыр-будыр акъкъында лаф эткен сонъ, агроном лакъырдыны квадратлап сачувгъа чевирди. Умарали ака отургъан ерниде сабырсызлыкънен кыбырданды.

— Велиджан, анам мени памукъ тарласында догъургъан, памукъкъа сарып осьтюрген,— деди.— Къыркъ секиз йылдан берли памукъ тарлаларындан чыкъмайым. Шунунъ ичюн сен меним бригадам акъкъында раатсызланма. Элимде кетмен олса, билеклеримиз талса, квадратсыз да онъ берекет алырмыз.

— Умарали ака, инатланманъыз, бутюн бу ишлер колхозджыларнынъ эмегини енгилештирмек ичюн япыла. Эскиден къалма кетмен ерине девлетимиз бизге трактор ве башкъа машиналар берди.

— Етти, етти къардашым,— деп Умарали ака агрономнынъ сѣзюни больди.— Теджрибеннинъ башкъа бригададан башла, мен исе оджагъа мухтадж дегилим.

Эртеси куню сачув башлады. Умарали

аканынъ ичини мышыкъ тырнагъан киби олды. «Агроном бизге кельмесе эди», деп хавфсырап турды. Бу вакъыт Велиджан квадрат сеялканы сюйреттирип, бригаданынъ 15 гектарлыкъ картасына тюшмекте эди.

— Сиз не япмакъ истейсинъиз?— деп кычырды Умарали ака.

— Квадрат-ювалап памукъ сачаджакъмыз. Тель ярдымынен,— деп джевапланды агроном.

— Ёкъ, разы дегилим...

Трактор ишке башлады, Умарали ака исе чапаныны кийип, догъру колхоз идаресине кетти. Дердини реиске быльдирди. Реис оны сабырнен динълеген сонъ;

— Умарали ака, «Победа»гъа мининъиз,— деди.

Реиснинъ мерамындан хаберсиз олгъан бригадир машинагъа минип, тарлалар бою кеттилер. Реис онъа тельсен памукъ сачайкъан тракторларны косътерди, оны къандырмакъ истеди. Бойле де акъшам олды, лякин Умарали ака дегенинден къайтмады.

Умарали аканынъ бригадасында ялынъыз 25 гектар ерде квадратлап памукъ сачылды. Шунунъ ичюн осюмликлерни ишлев девиринде бригада азалары пек кыйналдылар. Къомшу бригадаларда трактор эинне-боюна культивация япкъаны алда, мында кетменге къувет берильди. Бригада азалары:

— Сачувда янъылгъан экенмиз,— деп бригадир Умаралининъ бир къач керс «тиншлеп» алдылар.

Лякин бу «янълышылыкънынъ» беясы бунынънен де битмедди. Сыкъ сачылгъан осюм-

ликлер тѣпеге бой берип, берекет топламагъа кельгенде исе кучьлерн етмедн. Бригадир пармагъыны тишлесе де, агърысыны тек озю сездн. «Агрономнынъ айткъаны догъру экен, къартлыгъыма барып оны анъламагъаным»,— деп кедерленди.

...Колхознынъ багъ-багъчаларыны, тарла-ларны бол-берекетке толдуруп, алтын кузь кельди. Къомшу бригадаларда памукъны ма-шинанен джыймагъа азырлыкъ корюлеяткъан куньлерден биринде агроном Велиджан, Ума-ралн акагъа:

— Идаренинъ къарарына коре, бригада-нъыздаки йигирми беш гектар памукъны ма-шинанен джыймакъ керек, берекет тез джый-ылып, уджузгъа мал олур,— деди.

— Къардашым, кучъ-заметнен етишти-рильген берекетни демирге чайнатмакъ не керек я? Биз оны къолнен де джыйып алыр-мыз.

Субетнинъ нетиджеси чыкъмады. Умара-ли ака машинанен джыйыладжакъ йигирми беш гектар ернинъ памугъыны эльнен джый-дырды, бир шейден хабери олмагъан адам ки-би, индемей юрди.

Колхоз азаларынынъ топлашувы олды. Ренс йыллыкъ эсап докладында Умарали ака-нынъ бригадасы акъкында токъталды:

— Колхозымызда берекет артса да, бу бригада кечкен йылдакинден аз берекет ал-ды,— деди.— Бунинъ себеби белли. Умарали ака эскиликнинъ эсири олды, техникагъа, аг-рономия янъылыкъларына кыймет кесип оламады,— деп къайд этти.

Колхозджылар, Умарали ака янълышыны анълар ве оны тюзетеджегине сѣз берип, деп

тюшюнген эдилер. Лякин меселе башкъаджа олып чыкты.

— Мен бригадирликтен вазгечем,— деп кычырды о отургъан еринден.

Залдакилер кычырыштылар. Ренс, бираз тюшюнди сонъ, башыны котерди.

— Аркъадашлар! Аранъызда бригаданы ог сырагъа чыкъармагъа козь батыргъан адам бармы?— деп сорады.

Зал чым-чырт олды. Колхозджылар бири-бирине бакъыштылар. Агроном Велиджан джесаретнен еринден турды.

— Аркъада къалгъан бу бригаданы ма-нъа беринъиз!— деди.

Залда гурьделн алгъыш къопты. Бу ал-гъыш тек бир Велиджанны дегиль, техника-ны, янъылыкыны тебриклеген алгъыш эди.

1968

АИЛЕ БАХТЫ

Яшы эллиден кечкен, орта бойлу, эсмери-дже кельген, сачлары къар киби бем-безд бир киши шеэрнинъ меркезий сокъагъындан агъ-ыр-сабыр адымламакъта. Онынъ адети ойле. Эр акъшам иштен сонъ эвге шеэр сокъакъ-ларыны бойлап къайта, джаяв юрмекни озюне эвельден адет эткен.

О ёл четиндеки сыра-сыра эвлерге бакъа да къувана. Я нечюн къуванмасын?! Шеэр йыл-йылдан дюльберлеше, турмадан денъи-ше.

Эвине тараф буруладжакъ вакъытта онъа тюкян мудири расткельди.

— Мерабанъыз, Зия Османович! Бу кунлерде корюнмейсинъыз, насыл, ал-эхвал яхшымы?

— Сагъ олунъыз. Чалышамыз, къурамыз даа...

— Пек яхшы,— деди тюкян мудир,— савлукъ олсун. Къана, ичериге кирип, бир пияла чайгъа буюрынъыз. Озюнъизнигъ ёл-башчылыгъынъыз алтында къурулгъан тюкяны да бир корип кечинъыз.

— Тешеккюр, къардашым. Хатирим пек хош, сагъ олунъыз. Мен барайым. Бугунъ огъланнен къыз окъувдан келеджеклер.— Зия Османович шойле деп, мудирнен сагълыкълашты.

Сокъакъта олып кечкен бу къыскъа субет Зия Османовичке омюр ёлуны хатырлатты. О яваш-яваш адымлай хаялында тарих левхалары джанлана.

...1941 сенеси. Июнь айынынъ орталары. Яз ешиллиги эр бир ерни яраштыргъан кунлер. Койюлернинъ ишлери сыкълет. Орта мектеплерде сонъки имтианлар битти. Бугунъ акъшам исе онунджи сыныфны битиргенлернинъ тантаналы топлашувы оладжакъ. Зия сыныфдаш достларынен кой къаршысындаки орман аланлыгъында эглене.

Этраф ем-ешиль. Ормандан гонъюлын охшайдыжы хош бир къокъу, тазелик келе. Тюрюю къушларнынъ татлы нагъмелери юреклерни джоштура.

Яшлар та уйле авгъангъа къадар озъара субетлештилер, арзу ве ниетлеринен пайлаштылар, фикирлештилер.

Эвге юреги толу къуванчнен джошып

къайткъан Зияны анасы босагъада къаршылап аларакъ, суальге тутты:

— Я, балам, сен акъшам топлашувгъа барджакъсынъ да, бу вакъыткъадже не ерлерде юресинъ? Бабанъ уйлесе келип сени араштырды.

Зия эркеленип анасынынъ манълайындан опыти, оны къучакълап, яш балалар киби къуванды.

— Бараджакъымны билем, анайым,— деди о муляйим бир сеснен.— Ормангъа бардыкъ, сыныфдашларнен субет къурдыкъ, арзуларымыз акъкында фикирлештик.

— Ойле олса, пек яхшы,— къайиль олды Зера апте.— Къана, манъа да бильдирчи бакъайым, сен ким олмакъ истейсинъ, насыл зенаат бегенесинъ?

Анасынынъ бойле мсракълангъапындан Зиянынъ руху даа зияде осьти, къуванчына къуванч къошулды.

— Билесизми, анайым,— агъыр-сабыр анълатмагъа башлады Зия.— Мен бабамнынъ зенаатыны пек бегенем. Менним эсас арзум къурджы олмакъ. Дюльбер биналар къурып, адамларны къувандырмакътан да буюк бахт бармы дюньяда?

Зера апте огълунынъ ниетини эшитип, бир аз тааджиПЛЕНГЕН киби олды.

— Мен исе сени бир де бир институткъа кирип экимми, оджамы, олсанъ керек, деп ойлана эдим,— деди Зера апте.

Анасынынъ бу лафлары Зиянынъ ошуна кетти. Баладжасына шакъылдап кульди, оны къолайсыз вазиеттен къуртармакъ макъсадынен анълатмагъа тырышты.

— Меселени анълап оламадынъыз гъали-

ба, ана. Мен кѳуруджы оладжам, лякин эпис бир бунынъ ичюн де институткѳа кирип окѳумакъ керек. Чюнки ялынъыз анда бу зенаатнынъ бутюн сырларыны огренмек мумкюн.

Бу лакъырды Зера аптенинъ тюшонджелерини тежаран айдынлаткѳан киби олды, огълунынъ иштини анълагъан сонъ бир аз тынчланды, Зиянынъ урбаларыны азырлады.

Талелелерини тантаналы топлашувы шенъ, гурьделли кечти. Анда башкѳа ана-бабалар сырасында Осман агѳа да иштирак этти. Огълунынъ кѳуруджы олмакъ исегенин анълагъан сонъ кѳальбинде ифтихар дуйгъусы пейда олды.

...Осман агѳаны Коклуз коюнде танымагъан, билъмеген адам ѳкѳ. О мында кѳач йыллардыр ки, «Коммунизм» колхозынынъ кѳуруджылар бригадасына башчылыкъ япа. Озю де эвельде адий кѳуруджы эди. Койде бу ишкузар адамларнынъ исрарлы эемеклеринен, алтын эллеринен азмы биначар кѳурулды, тамирленди?!

Энди огълу да бабасынынъ зенаатыны бегенген, онынъ изинден бармакъ истей. Осман агѳа эеджандан юзю гульгулленгенини дуйды. Лякин, бу вазнетини янында отургъан кѳомшусына дуйдурмамакъ макъсадыннен ерге эгилди.

Олар, баба-бала топлашувдан кѳайталар. Осман агѳа огде, Зия онынъ артында адымлай.

Бабасы эн топлашув теэссурадларынынъ тесирли алтында тюшюне-тюшюнс кете: «Баба-деделеримиз: «Ат изини тай басар», деп нафиле айтмагъан экенлер. Шукюрлер олсун,

аилемизнинъ уйкени де озъ ѳлуны озю тапакъкъѳа, такъдирини яратмакъ огърунда озю курешеджекке ошай. Ана-бабанынъ кѳуванчы шу олса керек, эбет. Зераны да кѳувандырайым. Чокъ кемез, дѳрт-беш йылдан коюмизде юксек билъгилл кѳуруджы инженер пейда олур. Ана о вакъыт корерсинъ. Коклуз кою бус-бутюн денъишир. Тертипсиз, кѳолайсыз кѳурулгъан эвлер ерине янъы типте поселка пейда олур. Мына, мени айтты дерсинъиз, тыпкы бойле олур. Осман айткѳан эди буны, дерсинъиз».

Зия да бабасынынъ лаф-сѳзсиз барааткѳапындан кедерленмейип, институткѳа кирмек хаялынен азбар кѳапыдан ичери киргенлерини биле дуймады.

Бутюн аиле бу геджепи буюк бир кѳуванчынен кечирдилер. Эльбет, аиленинъ тонъгъучы аяткѳа ѳлланма алды. Озю де баба зенаатыны менимсейджек.

Лякин...

Сабасында бутюн мемлекетни телюкелли хабер уянтты. Коклуз коюннинъ коюнни де кѳара булут кѳаплады — дженк башланды. Осман агѳа дженкке кетти. Аиленинъ телюкелери ананен Зиянынъ бойнуна кѳалды. Олар бутюн аилени тебретмек керек эдилер. Шай да олды.

Дженк йыллары кѳыйып кечти. Осман агѳа яралангъан сонъ, керп кѳайтты. Зия исе кѳардашларынен ишледн, аилени бакъты.

...1946 сенеси. Осман агѳанынъ дерди кеткеге агъырлашты.

Арадан чокъ кемеди эбедий козъ юмды...

Энди аиленинъ башы Зия олды. О, Кязим, Расим, Назимге эм агѳа, эм де бабалыкъ эт-

мек лязим эди. Шай да япты. Оларны окъуты. Эмек ёлуна миндирди. Озю де олардан артта къалмады.

Агъа яшлыкътаки ниетинден вазгечмедил. 1948 сенеси Янъыёл районындаки 3-нджи ГЭСке адий къуруджы оларакъ ишке кирди. Дёрт йыл зарфында бу ерде бетонджы, ташчы, нормировкаджы, бригадир оларакъ чалышты, озюни косътерди, исрарлы эмегинен коллективниъ сайгъысына сайп олды. Лякин, окъумакъ ниетинден де къайтмады, 1954 сенеси къуруджылыкъ техникумны гънябий окъуп битирди, элине къуруджы-техник дипломыны алды.

Мына, йигирми учъ йылдан берли Зия Османович Османов Янъыёл шеэр алыш-вериш идаресинде прораблыкъ япа. Бу девир ичинде шеэрде чокътан-чокъ янъы тюкянлар, анбарлар къурулды эскилери тамирленди. Шимли шеэрде 9-дан зияде алыш-вериш нокътасы бар. Зия агъа оларны эр бирини беш пармагъы киби биле, ангиси не вакъыт къурулгъаныны, къайсы айда, я да йылда тамир олунгъаныны эзберден айта билир.

— Шакъа дегиль, — дей «Янгиюльторг» директоры Сайфулла Баракаевич Баракаев, — бутюн къуруджылыкъ документлери Зия Османовичниъ элинден кече. Оныъ 30 адамлыкъ комплексли къуруджылыкъ бригадасы шеэрмизниъ дюльберлигине дюльберлик къоша.

Эм шай. Зия агъа озъ ишини нек яхшы билъгенини, таламкяр, праделли эм де инсап-етли адам олгъаныны эр бир къуруджы къайд эте.

— Прорабымызныъ ишкузарлыгъына лаф

ёкъ, — дей Эскендер Чолакъов. — Бригадамызныъ къуруджылары бир кунъде беш-алты ерде къуруджылыкъ, тамирлев ишлерини алып баралар. Зия агъа бу объектлерниъ эписинде булуна, ишини кетишатыны тешкере, керек сринде тазирлей, яхшы ишлеримизни макътай.

— Мен Зия агъанынъ инсапистлигини, аджайип хусуснетлерини нек бегенем, — дей Заир Файзимухамедов. — О эпимизни дост-къардаш олып чалышмагъа давет эте, огрете.

— Бойле ребернен чалышмакъ чокъ эль-верипилдир. Бригадамызныъ эр йыл 200—250 биъ рублелик иш япкъаныны озю де ишимизниъ исрарлы олгъаныны косътере, — деди Мемет Алимов Файзимухамедовныъ сёзюне къошулып.

Ойле. Эгер бригада къуруджылары Шакир Муединов, Веллулла Зейтуллаев, Эскендер Эмиралнев, Владимир Викторович Горемыкин, Василий Лысов аркъадашларнен сукъетте булунсангъыз олардан да Зия Османович акъкъында бойле сыджакъ лафларны эшитирешгъыз. О эр бир къуруджыныъ балачагъасыны, насыл къуванч ве къасевети олгъаныны биле, оларгъа элинден кельгенине коре ярдым эте.

Зия Османович чокъ йыллардан берли исрарлы чалышяйткъаны ичюн юкъары тешкилятлар тарафындан бир къач кере такъдирленди. О, эки дсфа республика Тиджарет министрлигиниъ фахрий ярлыкъларынен мукифатланды. Оныъ кокрегинде В. И. Ленинниъ юз йыллыгъы юбилей медали парылдай.

— Эркеклер баба изинден кетемиз, — дей

Зия агъа.— Къардашларым Кязим — дюльгер олып чалыша, Ризамыз исе институтны битирген сонъ, къуруджы-инженер оладжакъ. Къадыным Гульнара черик асырдан берли эмшире олып чалыша.

Бу анле бахтыдыр.

1977

ОКТЯБРИНА

Меджлис залы адамнен рыкъма-рыкъ толу. Мында район Советининъ сессиясы кетмекте. Депутатлар районнынъ ичтимай-икъ-тисадий ишкишаф эттирювининъ янъы йылгъа тизилген планыны эм де районнынъ мааллий бюджетни акъкъындаки меселелерин музакере этмектелер.

Сессия реиси кунъ тертиби тасдыкълангъан сонъ залгъа мураджаат этти.

— Депутат аркъадашлар! Биринджи меселе боюнда доклад ичюн сёз район план комиссиясынынъ реиси депутат Октябрина Османовна Иззетовагъа бериле,— деди. Залда гурьделли эльчырымалар янъгъырады.

Минберге орта бойлу, мавы козьлю, эр дайим кулюмсиреп тургъан орта яшларындаки къадын котерилди. О, козьлюгининъ джамыны явлыгынен сюрткен сонъ, докладкъа башлады.

Залда отургъанлар онынъ сёзлерини буюк меракънен динълейлер, вакъты-вакъты блокнотларына насылдыр ракъамлар язып къоялар. Мен исе докладчыны бир корьгениме

бенъзеттим. Тюшюнджеге далдым. Хатырладым. Мен оны биринджи кере 1957 сенеси корьген эдим.

Эй, сени йыллар! Олар токътамадан дерья киби акъалар. Манълайынъа чифт-чифт чизгилер сызалар, башынъны-сачынъны агъартып, тишлеринъни тюшюрелер. Бойле де инсан денъише бере экен. Октябрина, о вакъыт гъает шайлы бир къыз эди. Энди исе козьлюк такъып башлагъан. Сонъундан мен оларнынъ эвинде мусафирликте булунгъан эдим. О вакъыт бизлерни эвининъ урьметли къартийи, Октябрина Османовнаынъ къайнанасы Гулендам битай хошпудлыкънен къаршылап алды. Тез арада къавс кетирилди. О якъ-бу якътан бираз лаф этип отургъанда, сёз онынъ адына келип токъталды.

— Адымнынъ манасы буюк. Опынъ меним ичюн узун ве мукъаддес тарихы бар,— деди Октябрина. Бу адны манъа кой яшлары ве урьметли бабам къойгъаңлар...

Октябрина бираз сукютликтен сонъ стол устюне бир десте кягъыт, турлю документлер, фоторесимлер кетирип къойды. Бабасы акъкъында буюк бир севги, тюкенмез араретнен икяе этип башлады.

...Къызынынъ бабасы — Осман Меметов Кучюк Озенбаш коюнинъ фукъаре бир къорантасында дюньягъа келе. Яшайыш ичюн курешининъ бутюн агъырлыкъларыны, аджджыларыны Осман агъа тап бала экенде анълай. Бир тилим отъмек тапмакъ ёлунда биш-бир хорлукъларгъа огърай.

Осман агъа, джаиллик — джеалетлик олгъаныны яхшы анълай. Лякин о заманларда фукъаре баласына мектепке бармакъ, тасиль

алмакъ пек къыйын бир шей эди. Не исе де о окъумакънынъ чарелерини къыдыра. Багъчасарайдаки татар яшлары мектебинне кирмеге нанлы ола. О мектепте прогрессив бакъышта олгъан оджалар да ёкъ дегиль эди. Осман Меметов оларнынъ тесиринде булунаракъ, баягъы революцион рухтаки китапларнен таныш олды. Белли адамларнен бир къач керелер корюшти.

Руснеде Улу Октябрь социалист революциясы гъалебе къазангъан сонъ бир чокъ шеърлерде, койлерде митинглер олып кечти. Оларда чыкъышта булунгъан аркъадашлар эльде этильген гъалевени къавийлештирмеге, янъы къурумны къуветлендирмеге тырышкъан адамларгъа якъынлаша. Митинглер откерселер. Бойле митинглерден бири Багъчасарайда да откериле. Оны бир группа яшлар тешкиятландыралар. Даа яш йигит олгъанына бакъмадан бу митингде Осман да чыкъышта булуна. О, Октябрыннъ ал танъыны джан юректен къаршылап ала, рус ишчилери чар тахтыны аваргъанлары акъкъында джошкъунлыкънен айта. Сёзюни:

— Руснели достлар бизни унутмазлар!— деп битире.

Олып кечкен бу вакънадан сонъ Осман Меметов эски къурумгъа къарины амансыз курешчи оларакъ халкъ арасында танылды. 1918 сенеси мектепин мувафакънетли битирген сонъ, Багъчасарайда оджалыкъ япты. Айны бир вакъытыннъ озюнде революцион тегереклерге къатнап башлады, гизли эдебиятларны окъуды, шиддетли революцион вакъиаларнынъ ичинде булунды. Багъчасарайда мей-

дангъа кетирилген биринджи комсомол ячейкаларынынъ тешкиятчысы олды...

— Бабама коюмизде эр кес Осман Нури дей эдилер,— деди лакъырды шу ерге кельгенде Октябрина Османовна.

— Я бунынъ манасы не?— дедим мен.

— О вакъытларда эмедар халкъ ёкъсуллыкъ ве джаилликнен чекишкен. Бабам бир сыра яшларнен Багъчасарайда ве шу этрафтаки койлерде фукъаре балалары ичюн мектеплер ачалар. Бойлеликнен, халкъ арасына зия, нур, даркъаталар. Бу себептен Осман агъанынъ адына Нури сёзюни къошалар...

Акыпкъатен де Октябринанынъ бабасы халкъымыз арасында Осман Нури Меметов оларакъ танылды.

Осман Нури Меметов 1922 сенеси даимий арекеттеки Къызыл Орду сафларына чагъырыла. Аскерлик йылларында о рус тилини мукеммель огренмеге тырыша, ленининнъ эсерлерини окъуп башлай.

1924 сенеси Осман агъа озь коюне къайтып, кене оджалыкъ япып башлай, мектеплер ичюн оджалар азырлав, халкъ арасында меденнет даркъатувнен огъраша. Бу девирде о шанлы КПСС сафына къабул олуна.

Сопъки йылларда Осман Нури Меметов Евпатория шеэринде оджалар профсоюзныннъ ренси ве шеэр Совети ренсининнъ муавини оларакъ чалыша. Новочеркасск шеэриндеки орман хозяйствосы техникумында гънябий окъуй. 1941 сенесине къадар Кърым область алякъа болюги башлыгъыннъ муавини, Кърым орманджылыкъ идаресининъ башы вазифесинде чалышты. Шу йылы Москва Комвузыны битирди. Улу Ватан дженкиннинъ биринджи

куньлеринден Ватан мұдафааджыларынынъ сафында олды...

— Дженктен аман-эсен къайткъандан сонъ,— деп сёзюни девам этти Октябрина Османовна,— бабам Фархад ГЭСинде къадрлар болюгининъ мудирин, Янъыёл районында агроном олып чалышты. Лякин бундан алты йыл эвельси бабамыз вефат этти.

Октябрина Османовнанынъ козьлерин яшландылар. Эпимиз бир санне сустыкъ. Сонъ кене суальнен мураджаат эттим.

Субет девамьнда акъыкъатен де онынъ адынынъ озюне ант тарихы олгъаныны анъладым.

Осман агъанен Нефисе енгенинъ анлесинде 1925 сенеси кеч кузьде эвлят догъа. Олар къыз корелер. Сой-соплары, къолум-къомшулар джыйылышып, баба ве ананы хайырлайлар. Сонъ къызчыкъкъа ад сайлап башлайлар. Биринъ Эминне къояйыкъ дей, кене биринъ Гульнар деп теклиф эте, Фатма, Алиме... киби адларнынъ бир чокъусы тилге алына. Ахыр-сонъу къартийлернинъ теклифинен къызчыкъкъа Февзие деп ад къоймагъа къар берелер. Къарар берелер амма, бу арада азбарда шамата къопа. Топлангъанлар бакъсалар не корьсинлер беш-он яш чалгъы-чалып йырлай-йырлай Осман агъанынъ эвине келип кирелер.

Оларнынъ алдына магъарич къавеси кююла. Эвде шенълик башлай. Ана-бабанынъ, сой-сопнынъ кюванчы сынъырсыз. Яшлар къызчыкъларнынъ адыны сорайлар.

— Февзие!— бир агъыздан джевапланалар къонакъбайлар. Яшлар бирин-бирине бакъышалар, козь кымышалар.

— Ёкъ,— дей олардан бири,— онъа бойле ад лыйыкъ дегиль. О коммунистнинъ, зия, нур ларкъатыджынынъ баласы. Онынъ ады да бойле нурлу, земаневий олмакъ лязим. О, Улу Октябрь байрамы куню — 7 ноябрьде догъгъаныны унуттынъызмы! Шу себептен къызчыкъларнынъ ады Октябрина олмалы...

— Октябрина!.. Октябрина!..

Яшлар сес-шаматанен яш ананен-бабагъа озь бахшышларыны такъдим этелер.

Осман агъа яваштан кягъытны ача. Дёрт коше Ал байракъларнынъ эки четинден тутта, андаки эм русча, эм татарджа язылгъан сёзлерин буюк бир кюванч дуйгуларынен окъуй: «...Янъы коммунисттик яшайыш ёлуиен уфукъкъа догъру!» Бу сёзлерининъ тюбюнде Октябринананынъ догъгъан куню, айы ве йылы язылгъан.

Йыллар бири-бирини кювып кечтилер. Осман агъанынъ кюронтасында Октябрина йыл-йылдан остю, буюди. Еди яшыны толдургъанда мектепке бердилер.

Октябрина мектепте пек гузель окъуды. Оджаларынынъ севги-сайгыларына наиль олды. Эр бир дерсени дикъкъатнен айрыджа авесликнен окъуды.

О докъузынджы сыныфны битирейткъанда бутюн Ватанымызны къара хабер сарсытты. Дженк башланды. Осман агъа Ана-Ватанымызны мудафаа этмеге, кетти.

Дженкиннинъ къасыргъалы йылларында Октябрина окъувни девам эталмады. Янъыёл шеэриндеки 7-иджи ишчи-яшлар акъшамлыкъ мектебинен окъувгъа кирди, оны 1949 сенеси битирди ве шу йылнынъ озюнде Ташкент финанс-икътисадият институтына (шимди халкъ

хозяйствосы институты) гъябий окъумагъа кирди.

Эмек ве окъув. Затен о йыллары бу эки фикирни Октябрина бири-биринден айырмай эди. О, 1945 сенесининъ язында Янъыёл рай-он топракъ болюгинде чалышты. Шунунъ ичюн де институткъа киргенде эсап-къасап ишлеринден энди баягъы анълай эди, 1954 се-неси, арадан он йыл кечкен сонъ, оны рай-плангъа авуштырдылар. Анда уйкен икъти-садчы оларакъ чалышып башлады. Озъ иш-не джан-гонъюльден янашкъан, бутюн биль-гисини озъ зенаатыны темелинден менимсе-ме тырышкъан Октябрина ёлбашчыларнынъ урьметини къазанды.

1973 сенеси район Советининъ сессиясын-да Октябринаны район план комиссиясынынъ ренси этип сайладылар.

Райплан ренси. Бу о къадар енгиль иш дегиль. Районнынъ джеми осов ракъамлары, йылларнынъ нетиджелери, халкъ хозяйство-сынынъ инкишаф этювини косьтериджи де-лиллер... Эр бир ракъам онынъ ичюн район аятынынъ кузьгюси эсаплана.

Октябрина Османовна районнынъ урьмет-ли адамларындан бириси сайыла. Онынъ эмекте косьтерген ярарлыкълары дегерли такъдирленмекте. 1968 сенеси о, СССР халкъ хозяйствосы енъишлери сергисининъ иштирак-чиси олды, арадан дёрт йыл кечкен сонъ сер-гисинъ бронза медалинен мукафатланды. Бир къач урьмет ярлыкълары алды.

Октябрина беш йылдан берли халкъ де-путатлары Янъыёл район Советининъ депута-ты оларакъ джемаат ишлерини эда эте. О озъ сайлавджыларынен корюшмеге, оларнен су-

бетлешмеге вакъыт тапа. Сайлавджыларнынъ бир чокъ талап ве истеклерини ерине кетир-мек огърунда депутат дикъкъаткъа лайыкъ чокъ ишлер япты.

Бойле актив джемаат ишлеринен бир сы-рада Октябрина Османовна бала тербнесине де дегерли дикъкъат айыра. Анледе Сейфе-дин ве Али адлы огъланчыкълар оселер. Бую-ги секизинджи, кучюги дёртюнджи сыныфта окъуй.

— Огъланчыкъларымызнынъ яхшы окъу-малары ичюн, дей Октябрина Османовна,— омюр аркъадашым ве къайнанамнынъ ярдым-лары буюк ола. Акъайым Бекир Иззетов РСУ-да уста олып чалыша.

Бу анледе олгъан субетимиз баягъы ва-къыт девам этти. Сонъунда Октябрина Осма-новна кетирген фоторесимлерни, документ-лерни, мектюплерни дикъкъатнен козьден ке-чирдик. Ресимлернинъ бир чокъларында Ос-ман агъа танышлары ве достларынен бера-бер.

Осман агъанынъ достлары! Олар чокъ-лар. Октябрина Османовна оларнынъ адла-рыны буюк сайгъы ве урьметнен анъды: Абля-ким Гъафаров, Абселям Исламов, Амет Озен-башлы...

Бу анледе чокъ адамларнынъ ялынъыз ресимлери дегиль, хатырлавлары, мектюплери де сакъланмакъта.

Осман агъа омюрининъ сонъки йылларын-да чокъ хаста олды. Бу девирлерде онынъ достлары мектюппен олса да онынъ гонъю-линн котермеге тырыштылар. Меселя Москва-дан, Абляким Гъафаровдан шойле мектюп

кельген: *«Тувгъаным, Осман, сенинъ тезден тюзелип кетменъни джан-гонъюльден истейим. Рухунъ енгиль, хатиренъ еринде, эр шей яхишы, аиленъ муаббет... Санъа буюк бир риджам: фотонъ иле терджимеи алынтъны, я да бир де бир анкетанъны ёлла. Сенинъ акъкъынъда бир очерк язмакъ истейим. Аиленънинъ бутюн азаларына менден сыджакъ селям. Сени къучакълай ве опем,*

Абляким. 10. X»

Осман агъа достунынъ риджасыны ерине кетирип оламады. Сагълыгъы кунъ-кунъден агъырлашты. Мектюп язмагъа меджалы оламады. 1972 сенеси октябрь айынынъ 18-нде юреги урмакътан токътады, козьлеринъ эбедий юмудды.

Абляким агъанынъ риджасыны Октябри-на ерине кетирди. Бабасы акъкъындаки хатырлав ве фотоны алгъан сонъ, Абляким агъа Октябринагъа бойле бир мектюпчик ёллады: *«Ёллагъан мектюбинъ ве фото ичюн сагъ ол. Энъ якъын достум Осман Нуруни, Меметовлар аилесини мен ич бир заман унутмам. Сизлер эпинъиз бабанъызнынъ изинден бармалысынъыз, онынъ киби пак ве парлакъ омюр коръмелисинъиз...»*

Буюк урьметнен Абляким. 27. XI. 72»

Эм шай. Осман Нурунинъ балалары пак ве парлакъ аят кечирмек ичюн тырышалар, бабаларынынъ изинден баралар.

ШАИНЛЕРДЕН БИРИ

Яя Ислямов яш экенде, о девирде тильде дестан олгъан Чкалов, Коккинаки киби ильки кок къараманлары акъкъында язылгъан шейлеринъ буюк хошнутлыкънен окъуй эди. Иште, бу хошнутлыкъ, истек оны озъ къанатына алып, кок юзюне котерди. Коктен исе о зембильнен энди. Парашютчы олды. Бу вакъыт о Симферополь педагогика институтында окъуй эди.

1941 сенеси январь айында Яяны шеэр арбий комиссарлыгъына чагъырып, оны арбий окъув юртуна йибермек истегенлерини айттылар.

— Сиз энди парашют спортыны менимсединъиз,— дедилер онъа.— Арбий окъув юртундан исе штурман олып чыкъа билесинъиз.

Яя бир кереден не айтаджагъыны билъмедди. О, институтны бегенгени, севгени, оджа олмакъ истегени ичюн онъа кирген эди. Лякин институтта окъугъанда оны чагъырып арбий окъув юртуна йибердилер. Арбий иш исе Ватанны къорчаламакъ демектир.

Бойлелликнен Яя арбий окъув журтунынъ курсанты олды.

Кучълю ве теджрибелли душманнен куреште устюнлик алмакъ ичюн терен билъги ве усталыкъ керек. Буны эльде этмек ичюн исе окъумакъ, чокъ окъумакъ ве шу муреккеп зенаатнынъ бутюн инджелликлерини менимсемек зарур эди.

Инает, курсантлар сабырсызлыкънен беклеген кунъ де кельди. Окъув журтуны битирген яш уджюмджилерни арбий къысымларгъа ёнеттилер.

Душманнен ильки урушларны Яя, Кре-

менчуг, Харьков орталыкларында башлады. Сонъра о, Балтыкъбою фронтында 3-нджи ава ордусынынъ арекеттеки кысымлары сафына кышулды. Полоцк адына Александр Невский орденли гедже бомбалайджы самолётлар полкында уджюмджи тайинленди.

Озюнинъ дженкявер учуварындан бирини Яя Ислямов шойле хатырлай:

— Бизим авиация полкымыз Литвадаки Шауляй шеэри янларында кыатты урушлар алып баргъан кысымларгъа ярдым эте эди. Бизге фашистлернинъ мудафаа иншаатларыны геджелери бомбаламакъ эмири берильди. Мен «ПО-2» бомбалайджы самолётында уджюмджи эдим. Самолётымыз эскадрилья сафында авагъа котерильди. Меним вазифем самолётны нишангъа, яни бомбаламаджакъ ерге догъру алып чыкмакъ, бомба ташланаджакъ ерни белгилеп бермек ве учув девамында учуджыгъа маршрут ичюн керекли малюматларны эсаплагъан бермектен ибарет эди. Кырыджы самолётларымыз бизни фашистлернинъ ог позициясына къадар озгъардылар. Биз белгиленген нишанны тапып, оны бомбагъа туттыкъ. Бурулып аркъагъа кыайтаяткъанда, душман иншаатларында пейда олгъан кучлю патлавлар, шавлелер ер юзюни айдылаттылар. Демек, биз дженкявер вазифени кереги киби эда эттик...

Бундан сонъ дженкнинъ сонъунадже лейтенант Яя Ислямов мына бойле 123 дженкявер учувда иштирак этти. О, хызмет эткен авиация полкынынъ учуджылары хусусан Кенигсберг шеэрини азат этив ичюн олгъан урушларда буюк джесарет косьтердилер. Бу шеэрни фашистлер гуя аякъ басылмаз бир

арбий къалеге чевирген эдилер. Шеэр джигарларында сонъ дередже кывий, муреккеп мудафаа иншаатлары кыурулгъан, бу ерге душманнынъ пек чокъ арбий техникасы ве чокъ сайылы аскери топлангъан эди.

Гедже бомбалайджы самолётларгъа фашистлернинъ мудафаа иншаатларыны ве арбий техникасыны ернен ексан этив эмири берильди. Шу вакъытларда полк учуджылары гедже дёртср кере арбий вазифе эда этип келир эдилер. Ардыны узьмей бомбалавлар нетиджесинде душманнынъ мудафаа ёлакълары олдукъча зайыфлаштырылды. Бундан сонъ шеэрининъ штурм вастасынен тез эльге кечирильмесинде гедже бомбалайджыларнынъ иссеси буюк эди. Бу арбий операцияда мердлик ве джесюрлик косьтергени ичюн Яя Ислямов бир кереден эки дженкявер мукафатнен — I-нджи дереджелли Ватан дженки орденинен ве медальнен мукафатланды.

Кенигсберг шеэри ичюн олгъан урушларда Яя Ислямовнынъ вуджудына зенитка кыуршуунынъ парчасы сапанып къалды.

...Олар небеттеки бомбалавдан сонъ аэродромгъа кыайта эдилер. Дженкявер уруш мувафакънетнен эда этилип, энди зенит кыуршунларынынъ ягъмуры тюбюнден аман-эсен кечмеге аз къалгъан эди. Бу сой самолётта ялынъыз бир учуджы олгъанындан бойле вакъытта штурман онынъ ярдымджысы вазифесини эда эте тургъан. Яя душманнынъ зенит кыуршунларына козь ташлап, учуджы командирге косьтеришлер берген вакъытта о, джакъына кыатты бир шей урулгъаныны ве якъасына къан тамлагъаныны сизди. Штурман кьолунен джакъына япышты, шу ерде онынъ

авучына зенит кўуршуны туюшти. О енгиль яраланган эди, шунинг ичюн озь вазифесини девам эттирди. Душман зенит топунын кўуршуны самолётни ве онын кяалын курт-касинын якъасын тешип кечкенин ве ондан сонг джакъына урулганыны о, аэродромга келип кьонган сонг анылады.

Полкта оларнын экипажына, частлы адамлар дейлер. Чюнки юз йигирми уч дженкавер учувда учуджы Поздняков ве штурман Ислямовнын самолётлары бир кере биле джиддий суретте зарарланмады. Олар экиси дженкинн сонгунадже бир самолётта учтылар. Амма гедже, бомбалайыджылар эр сефер душман ёлагыны учып кечкен вакытта, кучлю зенит атешини расткеле эдилер. Демек, меселе тек частта дегиль де, энг эвеля учуджынын ве штурманын усталыгында ве истидатында экен.

Дженкин сагъ-селямет битирин, тынч эмекке кяйтып кельген сонг, Яя бираз вакытлар басмаханеде корректорлык ишинде чалышты. Лякин яшлык хаяллары, оджа олмак инети онга раатлык бермедил. Бир кунь о мектеп директорына барып, озь талиини ве оджа олмак инетинин дженк себинден болюнгенин анылатты. Шу куньден о, озь арзусына кявушты. Энди йигирми беш йылдыр о балалардан, балалар исе ондан айырылмайлар.

Сабык штурман география дерслеринде мектеп талбелерине Ватанымызнын аджайип табияты, орман-даглары, озенлери, ачык тынч кокую акъкында икяе эте. Оджа бу тынч кокуюн, тынч аятымыз ичюн курешкен, джанларыны феда эткен он биньлерне ва-

тандашларымыз акъкында инсанны эсджанландырыджы икяелер айта. Лякин онын шойле джесюр дженкчилерден бири экенин талбелерден чокъусы бильмесе керек. Алчакъ гонъюлли Я. Ислямов, озю акъкында дегиль, агъыр йылларда кьараманлыклар косътерген достлары акъкында айтмагъа севсе.

Энди черик асырдан берли озюнин бутюн бильгиси ве гъайретини мектеп талбелерини тербнелевге берип кельген Яя Ислямов озю де аджайип кьоранта санби оларакъ, бири-биринин артындан етишкен гуль киби уч кыыз тербнелеп осьтюрди Оларны о, шу кьадар севе ве эйбетлей ки, бир кунь янларында олмаса отурмагъа-турмагъа ер таппай. Эгер онга:— Яя агъа, сизинг уч кызыпъыз бар да, бири янынъызда олмаса, экиси ола,— десенгъ разы олмай.

— Ёкъ, меним бир кызым бар, бир Эльмаз кызым бар, бир «коки» кызым (кок козлю олганы ичюн), бир де Шефикъа кызым бар. Эписи бирер данс,— деп шакъалаша. Якъынларда, энди торун корип, кьартбаба да олды.

Яя Ислямов чокъ йыллар зарфында Ташкент области Япъыл шеэри мектеплеринде директор олып кельди, район халкъ маариф болюгинде чалышты.

Озь ишини яхшы билген, теджрибели оджа олса да, Яя агъа яшлыкны коммунистче тербнелев, оларга даа терен билги берюв саасында девир талапларына даима джевап бермеге тырышкан Яя агъа Низамий адына Ташкент педагогика институтынын география факультетине гъиябий окъумагъа кирди

ве 1970 сенеси оны битирип, элине имтиязлы оджалык дипломыны алды.

Сабык дженкчи Яя Ислямов эр шейден зияде тынчлык олмасыны истей... Алидже-нап зенаат саиб оларакъ, бугунде Ватанымызнын келеджеги олган яш несильни коммунизм идеаллары рухунда тербиелев вахта-сында турмакта.

1975.

КОРЮШОВ

Олар учъ апте-къардаш — Назмие, Хатидже ве Мева Балыкълава районунын Багъа коюнде догъдылар. Дюнъдаки бутюн балалар киби бахтлы ишамакъ шенъ балалык чагларыны сюрмек керск олган бу балалар башта бабадан, сонъра чокъ кечмеден анадан оксюз къалдылар. Олар ичюн сой-соплары, койдешлери къайгырдылар. Къызчыкларынын буюгунни тизеси Шерзаде апте, Хатиджени исе дайысы Эмирали агъа алды. Эки яшындаки Мевачыкыны койдешлери Халиль агъанен Зейнеп апте эвлятлыккъа къабул эттилер.

Йыллар кечтилер. Оксюзлер осьти, буюдилер. Экин эвли баркълы олдылар. Эм олар бахтлы эдилер. Арадан бир къач йыл кечкен сонъ, Халиль агъанен Зейнеп апте Меваны эвли-баркълы этмек иштинде олганларыны кызга бильдирдилер.

— Мева. — деди Зейнеп апте онъа, — сени Абибулла деген йигит бегене экен. Бир къач кере соратты. Сен бунъа насыл бакъасынъ?

Къыз аналыгъынын козюне ялварыджи назарлар быракъты.

— Я мен оны яхшы бильмейим, де — деди.

— Билерсинъ, къызым, алышырсынъ, — деди джиддий сеснен Зейнеп апте. — Сен бизим разылыгъымызнен иш тутмакъ керексинъ. Бакътыкъ, осьтюрдик. Энди бу тарафыны да биз бакъмакъ керекмиз.

Мева о девирде даа яш эди. Оны акъайгъа бердилер. Лякин, севгисиз омюр кечирмек мумкюн олмады. О бу: анледен чыктып кетмек къарарына кельди. Эм де ойле япты.

1935 сенеси эди. Мева бир къат урбасыны богъчалап, Севастопольге ёл алды. Шеэрде иш тагмакъ ичюн бир къач ерлерге мураджаат этти. Ахыр-сонъу оны денъиз скелесине адий ишчи оларакъ къабул эттилер. Мева буюк истек ве исарнен чалышып башлады. Теджрибелли ишчилер онъа устазлыкъ яптылар, яшларнен ярышлашып чалышты. Чокъ кечмеден онынъ адыны коллективде сайгъынен тильге алып башладылар, ресминни «Урьмет тахтасы»на ерлештирдилер.

Мева дост-эшлери ве аякъдашларынынъ ярдымынен язмагъа, окъумагъа огренди, чешит кутлевий тедбирлерде иштирак этти. Эр афтанынъ белли кунълеринде йигитлер ве къызлар скеленинъ клубына топлана, бу ерде оюн-кулыкюнен шенълене эдилер. Бойле акъшамларнынъ биринде Меванынъ янына бой-посту ярашыкълы бир йигит келип, оны оюн-гъа теклиф этти. Олар бир къач кере берабер ойнадылар. Сонъ йигит къызнен таныш олмакъ истеди.

Йигит къызгъа озюнинъ адыны айтты:

— Владимир Родионович Калнушко. Мен сизни чокътан берли козетип юрем. Танышмакъ мерамыны айтмагъа къолайлы фурсат

тапып оламай эдим. Бунъа бугунъ наиль ол-
дым. Сизинъ адынъыз не?— деди.

— Мева...

— Пек гузель адынъыз бар экен...

Володянен Меванынъ корюшювлери эп
сыкълашты. Йигит гемиде хызмет эте эди.
Офицер урбалары онынъ дюльберлигине
дюльберлик къоша эдилер. Кет-кете Мева Во-
лодяны бегенип башлады. Бегенди дегиль,
оны корьмесе озюни къоймагъа ер таппай,
тарсыкъа эди.

Эки яш бирге аят къурмагъа къарар бер-
дилер. Койге аптелерине мусафирликке кель-
ген Мева бу янъылыкны оларгъа билдир-
генде Хатидже тюшюнип-ташынган сонъ:

— Сен энди бала дегильсинъ, къардашым.
Яшынъ да йигирми экиге барды. Озюнь гу-
зель ойланып чез,— деди.

Бойлеликнен, 1937 сенеси Меванен украин
йигити Володя эвленилер. Эвлengenлерине
бир йыл олды дегенде эвлят корьдилер.

Лякин, гузель-муаббет яшайыш узакъкъа
бармады. 1941 сенесининъ июнь 22-синде
джонк башланды. Бойле фелякетли йылларда
юклю къадынлар ичюн бир азап эки ола экен
Мева бомба патлавлары ве къуршун ягъму-
ры алтында булунган локьсаханеде экинджи
баланы къыз догъурды.

Душман самолётлары Севастопольни тур-
мадан бомбалай эдилер. Эр кес эвлеринден
чыккып, окопларгъа, ер астындаки магъаз-
ларгъа сокъулалар. О куньлерде Володя ге-
миде. Толя огъуллары исе, башкъа шеэрде
олгъанындан, Мева къызы — Надячыкнен
къалган эди. Бомбалав бираз сакиньлегенде
Мева балагъа бир шей алмакъ ниетинен эви-

не кирди. Шу анде кокте кене душманнынъ
къара къузгъунлары пейда олдылар. Мева-
нынъ къулакълары тынды. О якъын ерге
тюшкен бомбанынъ дарбесинден ерге йыккъыл-
ды. Эсини топлап, тышарыгъа атылды. Бакъ-
са не корьсин: окоп еринде ёкъ. Бомба тамам
онынъ устюне тюшкен. Бир кимсе сагъ къал-
маган. Бойлеликнен, о алты айлыкъ къыз-
ныгындай айырылды.

Володянынъ ана-бабалары Украинанынъ
Черкасс областындаки Катеринополь райо-
нында яшай эдилер. Олып кечкен муххиш ва-
кынадап сонъ Володя къорантасыны о якъ-
къа ёлламакъ къарарына кельди. Бойлелик-
нен, Мева аптелеринден айырылды. 1942 се-
неси эди. Арадан бир къач ай кечкен сонъ,
Мева кене эгиз бала тапты — Славик ве Пётр
дюньягъа кельдилер.

Гитлерджи фашистлер Украинаны окку-
пирлеген сонъ, ерли халкъны азаплап баш-
ладылар. Дженк дешетлери, азаплары Мева-
ны пек хорлады. О, бутюн вакъыт джаныны
къуртармакъ, балаларыны бабаларынен ко-
рюштирмек акъкъында тюшюнди. Лякин
онынъ тюшюнгени киби олмады. 1945 сенеси
Меванынъ элине «Къара кягъыт» кетирип
бердилер. Анда: «Совет офицери Владимир
Родионович Калпущко Ватанымызынъ азат-
лыгъы огърундаки амансыз урушларда 1944
сенесининъ декабринде Мелитополь джи-
варындаки Петихатка коюнде къараманлар-
джа эляк олды ве шу ердеки къардашлар
къабирине дефи этильди», деп язылган
эди.

Совет Ордусы фашистлерни юртумызынъ
топрагындан къувган девирде фашистлер-

нинъ джанаварлыкълары даа зияде артты. Бу азапларны Мева озъ козюнөн корьди.

Бир кунъ Меваларнынъ азбарында геста-поджылар пейда олдылар. Олар автоматла-рыны адамларгъа тиклеерек, анълашылмаз сёзлернен багъырып, кимлернидир араштыра эдилер. Къайнанасы Наталья апте торунла-рыны багърына басып, Мевагъа гизленмеге эмир этти:

— Къач, балам, азбаргъа къач, мысыр-богъдай сабакълары тюбюне кир. Бу джана-варлардан джанынъны сакъла!— деди.

Мева экинджи къапыдан азбаргъа чапып чыкъты. Эки букюлип мысырбогъдай сабакъ-лары арасында сакъланды. Фашистлер эв къапысыны къундакънен, тепменен къакъты-лар. Ичериден Володянынъ къыз къардашы Марина чыкъты. О оджапче эди. Койде ким-дир оны фашистлерге чакъкъап.

— Тамам озюнъ керек эдинъ,— деди кель-мешек фашист къызынынъ кокюсине автомат тирей.— Чыкъ мында!

Фашистлер оны тепип кой меркезине алып кеттилер. Анасынынъ фигъап къопарип ял-варгъанына кимсе къулакъ асмады. Къызыны комсомолка — оджапче деп кой ортасында астылар.

Бу дешет ананынъ беллини букти, Мева-нынъ юрегине окъ олып саплайды. Наталья къартинининъ Федосий адлы огълу партизан эди. О аптесининъ асылгъаныны эшитип, кой-ге гизли суретте келе. Лякин фашистлер оны да якъалайлар. Партизанны джанаварлар-джа къыйнап ольдюрелер.

Бойле кунълерни корьген Мсва, «аптеле-рим барлармы, ёкълармы?»— деп ойлана ве

элемене чыдап оламайып эр кунъ козьяш тё-ке. Къайнанасынен къайнатасы не къадар юрек берселер де, онынъ асретлик къайгъы-сыны эксильтип оламайлар.

Дженк совет халкъынынъ Гъалебесинен битти. Койлерде кене тынч, сербест аят баш-лады. Энди не япмалы? Мева чокъ тюшюнип отурмадан колхозгъа ишке кирди. Эвлятла-рыны тербиеледи, илерилер сырасындан ер алды.

Йыллар, йыллар... Олар инсан бенъзинде озъ чизгилерини къалдыралар...

Кечкен сене Меванынъ аятында беклениль-меген бир вакъпа олып кечти. Анатолийнинъ буюк огълу Валентин Киевде, институтта окъуй эди. Кунълернинъ биринде о битасына шойле бир хабер айтты:

— Бита, мен институтта бир йигитнен таныш олдым, Гъает гузель бир огълан. Рус-къа да, украинге де ошай...

— Я эвге мусафирликке алып кельсе, ба-лам,— деди Мева апте торунына къуванч ве умятнен бакъып.

Чокъ кечмеден бир базар куню босагъада къара къашлы, къара козьлю дюльбер бир огълан пейда олды.

— Мерабанъыз, битай!— деди о Мева ап-теге бакъаракъ. Къарардан къыркъ йыл де-вамында бир де-бир татар сёзюни эшитмеген Меваны бу ал зияде элеслендирди, байылып къалгъап киби олды. Бир ан шашмалады. Йигитке якъынджа кельди, оны къучакълап, манълайындан опъти.

Олар сет устюне отурдылар. Мева апте йигитнен яры украиндже, яры татарджа лаф этти.

— Қимлерден оласың, оғълум. Адың недир?

— Адым — Айдер, — деди йнгит. — Мелн-топольде яшаймыз. Бабамның ады Шевкет. Абдураманов Шевкет.

Мева аптенинъ козьлерн алдында Багъа коюнннъ манзаралары джанланды. «Я раб-бим, бу эсимдеми, тюшюмдеми, — деп ойланды. — Токъта, токъта. Шевкет дединъ? Бу койдешимиз дегильми экен?»

— Бабанълар къайсы койден? — деп сорады о джан аляметинен.

Йнгит пек яш олгъанындан, тапыштырып айталмады.

Мева апте тувгъанларының такъдирини бильмек мерамына кельди.

Шевкет агъа керчектен де Мева аптенинъ койдешн экен. Баягъы вакъыт субетлештилер. Кечкен къыркъ йыллыкъ омюрни хатырладылар.

— 1942 сенесинден берли аптелеримден бир тюрлю хаберим ёкъ, — деди Мева апте козьлерини яшландырып. — 40 йылдан берли асретлик чекем...

— Оларны тапмакъ мумкюн, — деди Шевкет агъа. — Халкъымызның эсас къысымы Узбекистанда яшай. Чырчыкъ шеэринде бизим сойларымыз бар. Қыдыдырмыз...

Мева озъ адресини Узбекистангъа ёллады. Арадан баягъы вакъыт кечкен сонъ, Меванынъ сагъ-селямет олгъаны акъкъындаки хабер Янъыёл шеэринде яшагъан Хатидже аптесине стип кельди. Олар бир къач кере мек-тюплештилер, телефоннен сёйлештилер. Кечкен сененинъ август айында Хатидже апте оғлу Мединен къардашында мусафирликте

булунды. О корюшювни тарифлемек ичюн сёз тапмакъ биле къыйын.

Йылбаш арфесинде Янъыёлда асрет аптекъардашларның экинджи корюшюви олып кечти. Мева аптенинъ оғлу Славик анасыны тизесине мусафирликке алып кельди. Мангъа, Хатидже аптенинъ эвинде, асретлер арасында булунмакъ сырасы кельди.

Ташкент — Самаркъанд ёлуның янындаки эвчик. Эвельде бу ерлер колхоз топрагъы эди. Энди шеэрге кечти.

— Кельгенимизден берли шу ерде яшаймыз, — деди икяесини башлагъан Хатидже апте. — Учъ оғълум, бар. Эвли-баркълы олдылар. Назмие аптемиз 1944 сенеси вефат этти. Меваны да джойдыкъ, деп тюшюне эдик. Шукюрлер олсун, тапыштыкъ.

— Сагъ-селямет олгъан инсанлар тапыша экенлер, — субетке Мева апте къошулды. — Мен корюшюрмиз, деп ич де умют этмей эдим. Апансыздан бойле олып чыкъты, — кокиос кечирип, бирраз сусты. Сонъ кене девам этти. — Володянен къасыргъалы дженк йыллары омюр эттик. Эйи кунълерни бекледн гъарип. Чокъ языкъ ки, корип оламады. Учъ оғълум бар. Эписи эвли-баркълылар. Анатолийнен Славик шофёр олып чалышалар. Пётр Сахалпнде бабасы киби гемиде хызмет эте. Арбийи-денъиз окъув юртуны битирди. Славик Тюменьде чалыша. Озюм дженктен сонъ колхозда ишледим. 1970 сенеси буюк урьмет вептирамнен пенсиягъа озгъардылар. Сонъки 13 йыл къушчылыкъ фермасында тавукъ бакътым. Асретликиннъ бутюн девиринде койдешлерим, аптелерим козюмнннъ огюнден кетмедилер.

Биз даа чокъ лакъырды эттик. Хатидже ве Мева аптелер озъ башларындан кечирген вакъиаларны, асретлик йылларында корьген-кечиргенлери акъкъында икяе эттилер.

Инсаннынъ башына нелер кельмей экен. Асретликке екюн чекильген бу дакъкъада эки битайчыкънынъ черелерине бакъкъанда сенинъ къальбинъде де севинч далгъалана, козьлеринъе яш тола. Бу къуванч козьашларыдыр, эльбет.

1981

САГЪЫДЖЫНЫНЪ БАХТЫ

Артыкъбай ака энди къыркъ йылдан берли «Чпназ» совхозында яшай. Дженкнинъ къыйынлыкъларыны корьген, урушларда эки агъасындан айырылып, омюрнинъ зорлукъларыны башындан кечирген бу адам, озъ бахтыны эмекте тапты. Чокъ йыллар совхозда сувджы чалышты, люцерна, чукюндирдеп бол берекет эльде этилювине озюнинъ мунаси иссесини, къошты. Бундан алты йыл эвельси оны, «энди къартлыкъ раатлыгъында олунъыз», деп пенсиягъа озгъаргъан эдилер. Лякин эмекте пишкинлешкен бу адам эвде отурамады, кепе севген тарласына ашыкъты. Артыкъбай ака шимди де яшларгъа устазлыкъ япып, сувджулыкънынъ сырларыны огрете.

Онынъ омюр аркъадашы Хайриниса апте де эмекте танылгъанлардан биридир. Чокъ йыллар фермада сют сагъыджы олып чалышкъан бу эмексевер къадын онларнен яшкъа

озъ зенаатыны огретти. Шимди о секиз балапынъ сайгъылы анасыдыр.

Турсуной къорантанынъ кенджеси. Онынъ балалыкъ ве талебелик йыллары дигерлеринки киби шенъ-шерамет кечти.

1971 сенесининъ яз кунълери эди. Турсуной онунджи сыныфы битирюв имтианларына азырлана эди. Кунълерининъ биринде достлары Мавлуда Исмаилова ве Джумагуль Абдукъаюмованен янъы къурулмакъта олгъан ферманынъ янындан кечкен вакъытларында Турсуной апансыздан:

— Достлар, мектепни битиргенден сонъ фермагъа чалышмагъа келейик де,— деди.

— Бизнен шакъалашмакъ истесенъ керек,— деди Мавлуда.— Сонъ...

— Неси сонъ,— онынъ сёзюни кести Турсуной.— Екатерина Шереметьева, Темирхан Ризаева киби мешур сагъыджыларымызнынъ адларыны эр кес биле. Бойле ерде чалышмакъ бизим ичюн буюк бахттыр.

Бу лакъырды оларнынъ эвлеринде де олып кечти, анледе музакере япылды.

Анле азалары акъшамлыкъ софра башында топлангъан сонъ, лафны Турсунойнынъ озю башлады.

— Мектепни битирмемизге аз кунлер къалды,— деди о.— Мен чалышмакъ инетиндем.

— Эльбет, къызым, фена ниет дегиль. Эмек адамны шерефлей. Мен де, ананъ да бутюп вакъыт чалышып кельдик. Лякин, чалышмакъ къачмаз, окъувынъы девам эттирсенъ яхшы олур эди,— деди Артыкъбай ака.

— Баба, мен о акъта да тюшондим,— деди Турсуной.— Институтта гънябий окъума

да мумкюн. Яни мында чалышырым, инсти-
тутта окъурым.

Мектепте имтианлар битип, эллерине пиш-
кинлик аттестатыны алгъан кызылар дос-
догъру фермагъа бардылар. Ферма хадимле-
ри оларны самимий къаршылап алдылар, бе-
рабер малханени айланып чыктылар. Те-
мирхан Ризаева кызыларгъа сагъыджынынъ
вазифелери акъкъында аңлатты.

Сабасына ферманынъ бригадирни кызылар-
гъа иш косьтерекъанда Турсунойгъа шойле
деди:

— Сен, Полина аптеныен чалышырсынъ.
Бу къадын фермамызнынъ теджрибелли са-
гъыджыларындан бириндир. Ондан иш огре-
нирсинъ: пишкинлеширсинъ.

Полина Илинницкая шегиртине озъ зена-
тыны джан-юректен огретти. Турсуной да иш-
ке юректен берильди, устазы авале эткен эр
бир ишни эда этмек ичюн тырышты. Арадан
чокъ кечмеден, о энди озю мустакъл чалы-
шып башлады. Сыгъырлар да онъа алышып
къалдылар.

Турсуной биринджи кунълеринден дост-
ларынен олгъан ырышта огге чыкты. О сы-
гъырларны пек усталкънен сагъа эди. Сют
чокърагъы кет-кете артты. Менсентова, Диль-
мухаммедова киби теджрибелли сагъыджылар
да Турсунойгъа якъындан ярдым эттилер.

Арадан айлар, йыллар кечти. Шимди Тур-
сунойнынъ озю яшларгъа устазлыкъ япа. Би-
ринджи йыллары о 18—20 сыгъыр сагъа эди,
шимди исе янъы къурулгъан айванасравджы-
лыкъ комплексинде элли баш сыгъырнынъ
сютини сагъып ала.

— Сыгъырнынъ сютни тилиндедир,— дей

Турсуной.— Комплексте сагъыджылар гъай-
рет косьтерип чалышалар. Бойле япылмаса
сютининъ артмасы мумкюн дегиль. Эр бир сы-
гъырны вакътында ашатмакъ, сувармакъ,
аваландырмакъ керек.

Элял эмек Турсунойны юрткъа танытты.
Совхоз эалиси 1976 сенеси опы Алмазар по-
сёлка Советине депутат оларакъ сайлады.
Турсуной халкъ векили оларакъ джемаат иш-
леринде актив фаалиет косьтере. Сайлав-
джылар онъа чешит меселелер боюнджа му-
раджаат этелер, депутат исе эр бир теклиф ве
истекни диккъатнен динълей, оларгъа элин-
ден кельген ярдымышы аджымай. Онынъ ак-
тивлигинен совхознынъ учюнджи болюгиндеки
Набиев адыла сокъакъкъа чакъыл тешельди,
электрик чыракълары къоюлды.

Турсунойнынъ омюринде даа бир къуванч-
лы вакъна олып кечти. Совхоз коммунистле-
ри опы КПСС сафына азалыкъкъа кандидат
оларакъ къабул эттилер.

— Ишлер баягъы артты,— деп икье эте
Турсуной.— Огълум Камильджан дёртюнджи
сыныфта окъуй. Озюм исе Самаркъанд кой
хозяйствосы институтыны гънябий суретте
окъып битирдим. Партия авалесини де вакъ-
тында эда этем.

Турсуной былтыр озюне пекитильген эр
бир сыгъырдан 5640 килограмм сют сагъып
алды. Онунджи бешйыллыкънынъ дёртюн-
джи йылында исе о, бу косьтергични 5700 ки-
лограммгъа еткизмек ичюн, федакярлыкънен
чалыша.

Бу вакъна СССР Юкъары Советине сай-
лавлар арфесинде олып кечкен эди. Совхоз
клубы адамларнен толу. Президиумда пар-

тия, совет тешкиятларынынъ ёлбашчылары, истисалнынъ илери адамлары отуралар. Турсуной да мында. Сайлав алды топлашувыны ачыкъ плян эткен сонъ, баш зоотехникке сёз берильди.

— Сайгъылы аркъадашлар!— деди озалда отургъанларгъа козь ташлап.— Совхозымызынынъ коллективн 608 номерли Янгъыл сайлав округундан СССР Юкъары Советининъ Миллетлер Советине депутатлыккъа кандидат косътерюв киби шерсфли вазифеге пек хошнут олды. Мен депутатлыккъа теджрибелли сагъыджы, сайгъылы устаз, аджайип эмекчи къадын Турсуной Артыкъбаевна Икрамованынъ кандидатурасыны косътерювин теклиф этем.

Залда гурьделли эльчырпмалары янгъырады. Бундан сонъ чыкъышта булунгъан дигер аркъадашлар да бу теклифин джан-юреклеринен такъдирлегенлерини билдирдилер.

Топлашув биткен сонъ, Турсунойны бутюн иш аркъадашлары, достлары самимий тебриклдилер. Шегиртлерни Балтаеванен Халикъулова устазлары Турсунойгъа севинчен бакътылар.

Турсуной Икрамова озь бакътыны эмерте тапты. О, халкънынъ юксек ишанчыны шерфнен ерине кетирмекте.

1979

ОЗЪ ТАКЪДИРИНИ ОЗЮ ЯРАТТЫ

Инсан кечмиш омюрини я севинчли-къуванчлы кунълеринде, яхут къайгъылы-къаар-

ли дакъыкъаларында хатырлай бере. Басып кечкен аят ёлу, такъдири хусусында текратекрат туюшуне. Дюньягъа келип, халкъы ве Ватаны ичюн насыл ярарлыкълар япкъаны, илериде даа иелер япа биледжеги акъкъында ойлана.

Талят да тыпкъы бойле алда шимди. О, келини ве киевинс, бири-биринден гузель, татлы тилли торунларына бакъаракъ, балалыгъынынъ насыл вазияте кечкенини, лянет дженк себебинден чеккен азапларыны хатырлай. Эвлятларынынъ бакъты, шенъ-шераметлигини корип, гонъюлинде хошнутлыкъ ис эте. Севингенинден козьлеринде яш пейда ола.

Эбет, онынъ балалыкъ, генчлик девирни агъыр кечти.

...Фашистлер койге айдутларджа бастырып кирген йылы Талят даа бала эди. Топ, къуршун ягъмурыны корьди. Онынъ къоркъусыны чекти. Агъасы Рефат душмангъа къаршы курешмек ичюн дагъгъа кетти. Татасы Шевкъие де дагъда яшады. Бу агъыр кунълерде олар ана ве бабадан оксюз къалдылар.

Дженк биткен сонъ Шевкъие къардашынен Чиназ районундаки Алмазар къасабасында яшады. Койдеши Юнускъа акъайгъа чыкъты. Дженктен сонъки агъыр девир. Эр кес, элинден кельгенине коре чалышмагъа адамларнынъ агъырлыгъыны енгиллештирге тырышты. Бойле кунълерининъ биринде Талят да аптеси ве эништесине чалышмагъа, койдешлерине ярдым этмеге истегенини айтты.

Шевкъие акъайына, Юнус къадынына бакъты. Сонъ эништеси онъа:

— Насыл ишке кирмек истейсинъ?— деди. Талят пияланы стол устюне кьояркен.

— Автомобиль тамири заводына истейим,— деди кьатий сеснен.

— Чалышып олурсынъмы экен, кадым?— деди татасы.

— Не ичюн чалышып оламайджам, мен яш баламмы ёкъса?..

— Эгер сёзюнъ кьатий олса биз разымыз,— деди Юнус.— Кир, чалыш. Инсан озъ бахтыны эметкен тапа,— деди Юнус.

Бойлеликле, Талят 1951 сенеси Алмазардаки автомобиль тамирлев заводына ишке кирмек ичюн кадрлар болюгине ариза алып кельди.

— Элинъде насыл унеринъ бар?— деп со-рады ондан болюк мудирин.

Талят козьлерини ерге алды, башыны ашагъы эндирди. Чюнки о агъыр вазнетке кьалгъан эди. Керек вакътында окъуп, зена-ат саби оламады. Шимди о, кьаршысындаки адамгъа не айта биле?!

— Эгер ич бир тюрлю зенаатынъ олмаса,— деди болюк мудирин,— карбюраторджы-гъа ярдымдгы оларакъ ишке кьабул этер-миз. Шимди сен цехке кирип, ишнен таныш ола билесинъ.

Талятнынъ кьальбинде кьуванч далгъа-ланды. Юреги тез-тез урып башлады. Ода-дан чыкты, этрафкъа козь ташлады. Тезья-ларнынъ гурюльтиси кьулакъларны тынды-ра. Кадрлар болюгининъ мудирин Талятны карбюраторджы Фёдор Сидорович Пагибе-гиннен таныш этти:

— Янъы ишчи кетирем, Фёдор Сидорович, сизге шегирт олмакъ истей. Ады — Талят.

Фамлиясы — Сейдаметов. Бираз субетлеш-тим. Зеини яхшы корюне, техникагъа авес-лиги буюк. Кьабул этинъиз.

— Хош кельдинъ, кьардашым,— Фёдор Сидорович майлы кьолларыны сюртип йигит-ке узатты. Кадрлар болюгининъ мудирин чы-кып, кететкьанда:

— Талят, ишннъде мувафакьнетлер тиле-йим,— деп онынъ омузыны таптады.

— Къач яшындасынъ, Талят?— Фёдор Си-дорович онъа сынавчан алда бакъты.

— Он докьузда.

— Тамам ишлейджек чагъынъ экен.

...Биринджи куню Талят эвге бираз кеч кьайтты. Юнус агъанынъ кьорантасы акъ-шамлыкъ софра башына топлашкъан эди. Онынъ босагъада пейда олгъаныны корьген кичкене Лейля кьаныгъа чапты:

— Талят дайым кельди. Талят дайым кельди...

Талят Лейляны кьучагъына алып, тёпеге котерди. Онынъ янакъларындан опыти.

— Соңъ, кейфлер насыл, ишчи?— деди шакъанен Юнус.

— Яхшы, Юнус агъа. Кьабул эттилер. Саба ишке.

— Тебриклеим!..

О йыллары заводда «ГАЗ» ве «ЗИС» мар-калы юк машиналары тамирлене эди. Талят карбюраторджылыккыны алты айда огренди. Озюни иште қосътерди. Ишханеде тапыла башлады. Бош вакъытларында башкъа цех-лерге кирип, о ердеки ишлернен таныш олды. Йигиттеки, ишке эйи мунасебетни сечкен ре-берлер, оны мотор цехине шлифовкаджылыкъ ишине авуштырдылар. О анда да иштен

кѳоркъмады, аксине илерилер сырасында булунды.

Куньлернинъ биринде Талят директор ода-сына давет этильди. О ерде заводнынъ инженери, технологи, кадрлар болугининъ башы субетлешип отура эдилер. Йигит кабинет къапысыны аралыкълатты:

— Мумкюнми?— деп сорады.

— Кир, Талят, кир?— дедилер онъа.

— Биз сени ишнен чагъырдыкъ,— деп сѳз башлады завод директоры.— Ишханемизде электрик цехи энъ джидий участка сайыла. Амма, анда иш яхшы кетмей. Биз сени анда авуштыраджакъ оламыз. Сен бунъа не дейсинъ?

Талят бираз тюшонди, сонъра.

— Мен разыйым,— деди.

Бу вакъиа 1952 сенеси олып кечкен эди. Талят бир бучукъ айда бу зенаатны да огренди. Дирекциянынъ, коллективнинъ ишанчыны акълады.

Энди отуз йылдан берли Талят автомашина ишлерини беш пармагъы киби огренди. Онъа энди заводда «доктор» деп ад къойгъанлар. Эм шай, насыл «хасталыкъ» олса, Талятнынъ элинден шифа тапа. Шимди заводда «Волга», «Москвич» ве «РАФ» маркалы автомашиналар тамирлене. Ишхане сонъки йыллар ичинде баягъы кенишледди. Янъы цехлер къурулды.

Талят бригадир олгъан электриклер цехинде, бугунъ еди адам чалыша. Бир заманлар озю шегирт олгъан йигитнинъ шимди чокътан-чокъ шегиртлери бар. Ферат Абдувеллев, Рустем Сейдаметов ве дигерлери Таляттан чокъ шейлер огрендилер.

— Устазымдан хатирим пек хош,— дей Ферат.— Бильмегенлеримни ондан огрендим. Мустакъиль чалыша башладым.

Талятнынъ электрик бригадасы заводда коммунистче чалышыджы коллектив адыны къазанды. Бригаданынъ эр бир ишчиси ишарлы чалыша.

Заводда энди Талятны танымагъан, урьмет этмеген, сенип саймагъан адам ѳкъ. О, озюни намуслы эмегинен танытты.

— Бахтымны эмекнен таптым,— дей Талят.

1982

ГУЛЬНАР

Кой меркезиндеки асфальт сокъакъ бою адымламакъта олгъан Гульнар этрафкъа дикъкъатнен бакъты. Даа тюнсвини ягъгъан япалакъ-япалакъ къар эр шейни орыткен. «Къышнынъ да озюне ант аджайипи дюльберлиги бар...» деп тюшонди къыз.

Гульнарда Ана-топракъкъа, тарлаларгъа олгъан авеслик эрте пейда олды. Анасы Турсуной колхозда чалышкъан вакъытында къызы даа мектепте окъур эди. Тонгъуч эвляды олгъаны ичюн олса керек, Гульнар дерстен бош вакъытларында анасына ярдым этмек ичюн сыкъ-сыкъ тарлагъа бара, колхозджыларнынъ «акъ алтын» етиштирюв огърундаки къуванчларыны ве къайгъырувларыны озь козюнен коре эди.

Зираатчылыккъа олгъан бу авеслик мектеп талелелерининъ истисал бригадасында ча-

лышкѣан йылларында акынкый севгиге че-
вирилди. Анасынынъ изинден адымдагъан
койлю кыз, памукъ ёлаклары араларыны
ишлевде сыныфдашларына нумюне олур, эр
кеснинъ урметини кѣзаныр эди.

Бундан секиз йыл эвельси койдеки Низа-
мий адына 16-иджы орта мектепин битирген
Гульнар Балтабаева сыныфдаш аркѣдаш-
лары Мавджуда Рихсибаева эм де Гульбахар
Усканованен бирликте Абдунаби Ахмедов ёл-
башчылыкъ якѣап бригадагъа ишке барды-
лар. Август айы эди. Колхозджылар уйлелик
емек вакъытында, олар тарла шипанына кель-
дилер. Къызлар чекине-чекине бригадирге
озь макъсадларыны аңлатмагъа тырышты:

— Колхозда чалышмакъ истеймиз,— деди
бир сёзлю Гульнар.

— Пек яхшы. Бригадамызгъа сизлер ки-
би яшлар пек керек. Аризаларыгъызны бу-
гунъ акынам идареге алып-барып берерим.

Арекетчен, чебер Гульнар чокъ кечмеден
илерилер сырасына чыкъты. Онынъ ады эр
бешкунлюкте илери адамларнен бирликте
колхоз радпосындан эшиттирилип башлады.
Гульнар ильки мевсимде бригаданынъ арма-
нына еди тонна «акъ алтын» теслим этти.
Мевсим девамында колхоз идареси тарафын-
дан бир къач кере къыйметли бахшыш ве
Фахрий ярлыкъларнен такъдирленди. Эмекте
эльде этильген ильки мувафакъиет яш койлю
къызнынъ къальбиндеки Ана-ерге олгъан сев-
гини даа зияде арттырды.

Гульнар зираатчылыкъ сырларыны усан-
мадан огренди. Куньлернинъ биринде, уйле-
лик емек вакъытында, бригадир:

— Ава шарапти зияде муреккеп кельмек-

те. Табнат бизим ирадемизни, кучъ-къувети-
мизни сынамакъ истей, гъалиба. Шимди
осюмликлернинъ энъ сувсагъан вакъыты. Эр-
кеклер эсасен йипек къуртларгъа япракъ ке-
сюв ишине джелып олундылар. Нетиджеде,
сувджыларымыз эксильди. Мен суварув иши-
не кѣадын-къызларымызны да джелып этмек
истейм,— деди.

— Сув ишини биз де билемиз, мектеп те-
джрибе участкасында огренген эдик,— деди
Гульнар.

Эр кес онъа бакъты. Бригадир къызнынъ
айткъанларына къолтутты:

— Догъру, Гульнар, элинъден келир. Бу-
нъа инанам. Эгер агъырлыкъ эткен киби ол-
са, озюмиз де ярдым этермиз.

Гульнаргъа бир къач кыз даа къошул-
ды. Шундан сонъ бригадада сувджы етпимей
деген сёз олмады.

Кечкен сене памукъчылар эр бир гектар
ерден кыркъ центнерден зияде берекет ал-
дылар. Гульнар докъуз тоннагъа якъын па-
мукъ джыйды.

— Мектебимизнинъ яшлары тувгъан кою-
мизни пек севлер,— дей Гульнар.— Меннен
берабер етпимше якъын бала онунджы сы-
ныфны битирген эди. Шимди олардан элин-
ден зиядеси колхозымызнынъ чешит участ-
каларында чалышмакъта. Бригадамызда ча-
лышкѣан элли колхозджынынъ эсас къысы-
мыны яшлар тешкиль эте. Эппимиз йыллыкъ
планымызны арткъачынен эда этмектемыз.
Озюм кечкен сене 250 ишчи кунюнде 1600
рубледен зияде келир алдым.

Гульнар илери колхозджы олуннен бир-
ликте, актив джемаатчыдыр. Йигирми бир

яшыны толдургъан Гульнарны бригада яшларынынъ етекчиси — илькинги комсомол тешкилятынынъ секретары вазифесине сайландылар. О яшлар арасында кутълевий-тербевий ишлери тешкиль этиювде башкъаларына нумюне олмакъта. Тешкилят эркъанындаки 16 комсомол азасынынъ эписи иште ве аятта башкъаларына нумюне ола биледжек яшлардыр. Гульнар сувджы Хаким Гъуломов, Таир Алибаев, колхозджы Мавджуда Рихсибаева, Анорджан Закирова, Турсуной Алимбаева киби яшларнынъ адларыны буюк къуванчен анъа.

— Гульнар тешкилятымызынынъ акъикъый азаларындан биридир, — дей колхоз комсомол тешкилятынынъ секретары Ташпулат Хидиров. — О, комитет азасы оларакъ, комсомол сафыны кенишлетювде буюк ярдым этмекте, яшлар арасында тербевий-кутълевий ишлерни джанландырувда да онынъ иссеси салмакълы олмакъта...

Ишчен, эмексевер къыз ёлбашчылыкъ япкъан илькинги тешкилятыннынъ ишинден эр кес мемшон, чюнки кечкен сене етиштирилген бол берекетте оларыннынъ иссеси буюк.

...Акъшам кеч мааль. Гульнар эвге киргенде ана-бабасы, къардашлары софра этрафына топлангъан эдилер. Аптесини корьген Нигора сринден турды, оны къучакълап тебрикледи. Шомирза аканен Турсуной апа буюк гъурурнен Гульнарнынъ манълайындан оптилери.

Шу куню олар Гульнарнынъ 116-нджи Ниязбаш сайлав округындан Узбекстан ССР Юкъары Советине депутатлыккъа кандидат

къостерильгенини, о эвге кельмезден эвель эшиткен эдилер.

1978

БИРИНДЖИ АДЫМЛАР

1980 сенесининъ башында манъа ишнен Қъашкъадарья областында булунмакъ сырасы кельди. Қъаршы шеэринден Бухара тарафкъа кенъ ве тегиз асфальт ёл кете. Бу ёлны мен къумлукъ ортасындан кечкен, къумлукъкъа джан кетирген аят тамырына бенъзеттим. Эм де шай. Бир вакъыт керван сокъакълары олгъан бу такъыр ерлер, шимди къыртыш менимсейиджилернинъ улу ёлуна чевирильди. Қъаршы чёлюннинъ меркезинден кечкен бу ёлда арекет гедже-кунъдюз тынмай. Чешит маркалы юк машиналары къыртыш менимсейиджилерге арасыны узъмеден керекли тезьялар, механизмлер, къуруджылыкъ материаллары ташып туралар.

Қъаршы шеэринден чыкъкъанынъ киби, Қасан районынынъ памукъ тарлалары, захире ызанлары башлай. Янымда отургъан бир къарт манъа:

— Қышта къар бораны, язда топракъ бораны, деп иште бу ерлерге айта эдилер, — деди.

Ёлнынъ эки тарафындаки земаневий эвлерге бакъаракъ, таджипленесиннъ. Сагъ тарафтаки посёлкада янғы эвлер сыранен туралар. Бу койлюлер ичюн янғыдан къурулмакъта олгъан шеэр типиндеки къасабадыр. Эки айлеге къарарлаштырылгъан эки къат-

лы бу эвлер табий газ, чешме сувунен теми олунгъанлар. Шахсий машина ичюн гараж, айванларгъа аран ве башкъа теминат биналары да бар.

Касан районынынъ ерлери Къаршы чёлюнинъ меркезинде олып, 1978 сенеси тешкиль олунгъан Мубарек районынынъ топрагъынен сынгъырдаштыр. Бу ерлер асырлар бою юкъуда яткъан. «Адам юрсе — аягъы, къуш учса къанаты куйген» бу къумлукълар багърында бугуньки куньлерде аят къайнай, эмек симфониясы янъгъырай. Совет адамларынынъ исрарлы эмегинен онынъ багърында дюльбер койлер ве посёлкалар, шеэр къурула. Яш Мубарек шеэрининъ озю бунъа бир мисаль ола биле.

Янъы районнынъ меркеси эсаплангъан Мубарек эп юсе, кенишлей. Шеэрининъ чокъ къатлы эвлеринде ишчилер, къуруджылар, ирригаторлар, газ ве нефть къыдырыджыларынынъ анлелери яшайлар.

Биз район партия комитетининъ секретары Абдуламит Вантович Измайловнынъ кабинетинде къыскъа вакъыт зарфында шеэр ве койлердеки денишмеслер, янъы къуруджылыкълар, эльде этильген енъишлер хусусында субетлештик.

Район эмекдарлары кечкен сенени буюк мувафакъиятлернен екюнледилер. Бу ерде биринджи дефа памукъ санылгъанына бакъмадан, къыртышчылар Ана-Ватан анбарына 15 биш тоннадан зияде памукъ теслим этип, планы республика боюнджа екунджи оларакъ толдурдылар. Айванасравджыларнынъ эльде эткен енъишлери де къуванчлы олды.

Памукъ тымары девиринде районнынъ айдавджи механиклери ватанперверлик нумюнелерини косьтерип чалыштылар. «ВЛКСМнынъ 60 йыллыгъы» совхозындан Б. Эльбаев ве Т. Сафаров, 31-нджи совхоздан А. Хашимов, А. Эрданов, Э. Мирзаев ве Т. Рашидов киби ишкузар механизаторларнынъ эр бири «мавы, гёми»лерини бункерлеринден 250—350 тоннадан памукъ бошаттылар.

Кой хозяйствосынынъ башкъа сааларында да бол берекет алынды.

— Районымызнынъ эмекдарлары, — дей район партия комитетининъ секретары, — бир анле азалары киби къол-къолгъа берип чалышалар. Бизде руслар, узбеклер, татарлар, украинлер, къазахлар ве дигер миллет векиллери чёлын менимсев, Ватан къудретини арттырув огърунда джанбазлыкъ косьтерелер.

Къыртышчыларнынъ эльде этмекте олгъан гъалебелерини «Таврия» совхозынынъ мисалинде де корьмек мумкюн.

Чокъ дегиль, бундан 4—5 йыл эвельси Къарлыкъ коюнунъ дженюби бом-бош чёль эди. 1977 сенесининъ бааринде бу ерге 31-нджи ПМКнынъ къуруджылары кельдилер. Тез вакъыт ичинде чёль ортасында 54 типовой эв къурулды. 1978 сенесининъ кузюнде иссе бу ерге Яккабагъ, Китаб, Шахрисабз районларындан юрек эмиринен къыртышчылар кочип кельдилер. Шай этип бом-бош яткъан чёльде «Таврия» совхозы мейдангъа кельди. Арадан тек бир йыл кечкеннен бакъмадан, совхоз посёлкасы дюльберлешти, сокъакълар четине тереклер отуртылды, багъчалар пейда олды. Шимди посёлкада къуруджы-

лык ышлери кениш колемде алынып барыла. 670 ерлик балалар багычасы, алякча болуш, турмуш хызмет комбинаты, туюк, клуб биналарынын кзуруджылыкгы тез сурьатларнен алынып барыла. Бу ишлерни совхоздаки кзуруджылык идаресинин озю беджере. Посёлканы абаданлаштырув ишлерине айрыджа эмнет бериле. Улу дайимиз В. И. Ленин догъган кунюнин 110 йыллыгына совхозда даа 50 эв кзурулып, файдаланмагъа теслим этильди.

Бу мунассбетне чельде тешкиль олунган 5 «А» совхозынын директоры Сабри Тикаев шойле деди:

— Кечкен сененин февралинде 30 адамлык коллективнен иш башладык. Атеши юрек адамларымыз баарыде 60 гектар ерни менимсеп, онъа мейва тереклери ве юзюм чубуклары отурттылар. Бираз ерде памукъ этиштирдик, девлетке 250 тонна «акъ алтын» саттык. Бу ишлерде механизаторларымыздан Намаз Усманов, Георгий Ким, Аким Зиядуллаев, Тоймурад Халикзов, Джуманияз Тойчиев аркъадашлар аджайип гъайрет косьтерип чалыштылар.

Бу сене совхозда 400 гектар янъы ер менимсенилджек. 1985 сенесине къадар совхозда. 1600 гектар ер менимсенилип, онынъ 800 гектарында юзюм багълары, 400 гектар ерде исе багъча пейда оладжакъ.

Къаршы чёлюни менимсев ишлерини «Каршинирстепстрой» бирлешмесинин коллективни алып бара. Бирлешменин коллективи эр йыл бинълернен гектар янъы ерни кой хозяйствосынын фондуна кирсете. Менимсе-

нильген янъы топракъларда чокъ мыкъдарда памукъ, захире, мейва, себзе этиштириле.

Бирлешме кудретли техника васталарынен темин олунган. Шимди бирлешме эркининда «Водстрой», «Совхозстрой» трестлери ве ёл кзуруджылыкгы идарелери иш алып бармакъталар. «Каршинирстепстрой» бирлешмесини Мубарек районынын территориясында буюк кзуруджылык ишлери алып бара. Эгер кечкен сене 34,5 миллион рублелик кзуруджылык-монтаж ишлери япылган олса, 1980 сенеси бу ракъам 50 миллион рублени тешкиль эти.

Мубарек — келеджекте Къашкадарья областынын ири санайи меркезини чевириледжек. Шимди бу ерде газны къайтадан ишлев заводунын чалышып турганы онынъ шуретине шурет къоша. Заводда 38 миллет векиллери агъа-къардаш олып чалышалар.

Мубаректе аджайип, эмексевер адамлар барлар. Олардан бири СССР Девлет мукафатынын лауреаты, Эмек Кызыл Байракъ орденинин кавалери, СССР геология разведкасынын аляджысы, Мубарек, нефть ве газ кыдырув экспедициясынын буравджи устасы Абдулла Хаджиматовдыр. Онынъ 27 адамлык бригадасы чокътан келеджек беш-йыллык эсабына ишлеп башлады. Бригада коллективни кечкен дёрт йыл зарфында 23 бинъ 500 метр колеминде къую къазды. Бригаданын илери адамларындан Базар Ахмедов, Розн Асланов, Юрий Козлов аркъадашлар шахсий бешйыллык планларыны 130-150 проценттен эда этилер.

Эмектеки егишлер районда меденетни юксельтиов имкяниетини ярата. Шимди Му-

барек районуна 5 хастахане, меркезий поликлиника, амбулатория, локъсахане пункты, физиотерапия санаториясы эалиге хызмет этмекте. Бундан да гъайры, 13 китапхане, 3 язлыкъ ве 3 кышлыкъ клуб чалышып тура.

Мубарек районунынъ ильки адымлары бойледир. Келеджекте о республиканынъ энъ зенгин ве гузель кошелеринден бирине чевиреледжегине шек-шубе ёкъ.

1981

БЕРЕКЕТЛИ ОЛСУН

Узбекистаннынъ кенъ-кыулап тарлаларына берекетли кузь мевсиме кельгенде койлюлернинъ иши даа зияде кыызгынлаша. Эял эмек иле етиштирилъген берекетнинъ бир граммы гъайып этмеден джыйып алмакъ ичюн куреш башлана. Багъ-багъчаларда кузьлюк мейвалар джыйыла, анбарларгъа ташыла.

Бу мевсимеде республика памукъчылары ичюн даа да зияде месулиетли девир башлана. Йыл девамында тёкюльген манълай тери, колхозджыларнынъ, ишчилернинъ, механизаторлар ва сувджуларнынъ эмеклери иле етиштирилъген хазине кыутучыкълары ачыларакъ койлюлернинъ гонъюллерини охшайлар, адамлары сынъырсыз кыувандыралар. Ёлларда аджайип манзара пейда ола. «Акъ алтын» юкленген тиркемелерни алып кетейткан трактор керванларынынъ арты узюльмей, азырлав пунктларына, памукъ темизлев заводларына берекет ташыла. Бойле вакъытта

эр кес: ишчи де, зиялы да, студент де, кыуруджы да, шофёр да озюни памукъчы сая, юрегинде гъайретни, беллинде кыуети олгъан эр бир инсан тарлагъа чыкъа, икътидарына коре койлюлерге тымар ишлеринде ярдымлаша, элинден кельгени кыадар республиканынъ алты миллион тонналы «акъ алтын» арманына озъ иссесини кыошмагъа тырыша.

Бойле куньлерде эки дост бир-биринен расткелинше, шубесиз, селям-келямдан сонъ памукъ азырлавнынъ кетишаты хусусында фикирлешелер. Газета ве журнал киоскалары огюнде адамлар топлана. Элине бугуньки газетаны алгъан эр бир адам, биринджи небетте, республика областларында памукъ азырлавнынъ кетишаты акъкындаки малюматкыа козь ташлай. Эр кунъ 3—4 процент мыкъдарында памукъ азырлагъан областларнынъ эмекдарларыны юректен хайырлай, ишлерине мувафакьнетлер тилей. Ве айны вакъытта башыны котерип, кокке бакъа: «Бугунъ ава насыл олур экен? Бираз даа ягъ-маса да, баре» ...дейлер.

Эбет, етиштирилъген бол «акъ алтын» берекетини ягъмурлы куньлерге кыалдырмакъ олурмы?! Бизге юксек кейфиетли памукъ керек. Буны партия, Ватан талап эте. Эр ерде бунъа риаат этильген алда иш япыла. Бу — республика эмекдарларынынъ мукъаддес боюн-борджлары сайыла.

Энди кыач йылдыр ки республика памукъчылары Ана-Ватанны 6 миллион тоннадан зияде «акъ алтын»нен кыувандыра. 6 миллион!!! Буны айтмасы кыолай. Бу тонналарнынъ агъырлыгы 5—7 граммлыкъ кыутучыкълардан джыйылгъан памукълардан асыл

олгъаны козь оюне алынса, памукъчынынъ эмеги не къадар мешакъатлы экенини анъламакъ къыйын шей дегиль.

Кузьде койге барсанъыз, бир де-бир реберни идареде тапмакъ мумкюн дегиль. Олар памукъчылар янында, тарлада булуналар. Ишини кетишатыны козетелер, тымарны эйи тешкиятландырмакъ тедебирлерини корелер. Акъшам олса, эр ерде электрик чыракълары парылдай, идарелер, муэссиселер чалышалар. Памукъ тымарынынъ кетишаты эсаслыджа талиль олуна, илерилер бельгилена, кериде къалгъанларны одекилер сырасына чыкъармакъ чарелери акъкъында тюшюнле.

Техника — койлюнинъ досту, ярдымджысы, суръатнынъ къанаты. Бу себептен де республикада тымарны механизмлештирмек ишине айрыджа дикъкъат этиле. Чюнки, етиштирилъгъен берекетини эсас къысымыны «мавы гемн»лер вастасынен джыймакъ айдавджы механиклернинъ месулиетли вазифесидир.

Акъыкъатен Узбекистан машинапыджылары тарафындан яратылгъан «мавы гемн»лер «акъ алтын» деъизинде инсанны айретке къалдыраджакъ дереджеде муджизелер косьтерелер. Уста айдавджы механиклер бу машиналарны кямпилликнен чалыштыраракъ осов процентининъ кунь-куньден юксельмесини теминлейлер.

Памукъ тымарынынъ эр йылки мевсимни озь къараманларыны догъура. Ойле намлы памукъчылар, айтувлы механизаторлар барлар ки, оларны бутюн республика эмекарлары яхшы билелер.

Чиназ районындаки Киров адына колхоз-

дап мемлекетимизде белли механизатор къадын, эки дефа Социалист Эмек Қъараманы, Узбекистан ССР Юкъары Советининъ депутаты, Ленин мукафатынынъ лауреаты, республикада нам къазангъан механизатор Турсуной Ахупованынъ, Гъалаба районындаки «Узбекистан ССРини бешйыллыгъы» совхозынынъ звено башы, СССР Юкъары Советининъ депутаты, Социалист Эмек Қъараманы Энвер Алиевнинъ, Бука районындан орденли механизатор, Ташкент область Советининъ депутаты Сервер Усеиновнынъ, Янъгъыл районындаки Калинин адына колхоздан Шакир Қъуртсентовнынъ, Джизакъ, Бухара, Самаркъанд ве дигер областлардаки юзлернен илери механизаторларнынъ ватапперверлик тешебюслери энди чокътан эр кеске беллидир. Оларнынъ адларыны республикамызнынъ эалиси буюк урьмет ве сайгъынен тилге ала.

Намлы механизатор Энвер Алиев памукъчынынъ месулиети ве шеревли эмеги акъкъында гъурурнен шойле дей:

— Памукъчы олмакъ — буюк истидат талап эте. Мен «акъ алтын» етиштирювни устазлардан огренип, шимди шегиртлериме устазлыкъ этем. Звеномызнынъ ишчилери партиямызнынъ къарарларыны омюрге кечирюв огърунда гъайретнен чалышалар. Ниятимиз «беяз алтын» киби акъ ве пак. Оны, шубесиз ерине кетиргъимиз.

Онынъ озю де, звеносынынъ ишчилери де, озь сёзлеринде къавий тургъан адамлар. Эр сене дегенлерини, шубесиз, ерине кетирелер, эда этелер. Бунинъ ичюн де Энвер Алиевнинъ сёзлери ишанчнен янъгъырай.

Манъа Қъашкъадарья областынынъ Ор-

гачёль яйляларында текрар булунмакъ, Къаршы чёлюни менимсейджилернен корюшмек, субетлешмек сырасы кельди. Хозяйстволарны козьден кечирдик, багъчеванларнен, памукъчыларнен, механизаторларнен субетлештик. Шуны айрыджа къайд этмели ки, къыртышчыларнынъ эял эмеклериннен чёль юкъудан уйна, чокъ заманлар берекетсиз яткъан. кийик сль улугъан ерлер гулистангъа чевирильмекте.

КПСС XXVI съезди адына 36-нджи совхоз ал-азырки куньлерде памукъ етиштирюв боюнджа Мубарек районында биринджилер сырасында кете. Совхоз эмекчилери кечкен сене Ана-Ватангъа пландаки 3900 тонна ерине 5000 тонна «акъ алтын» теслим этти.

Чёль ортасында къара шербенги киби асфальт тешелген ёлнен машинамыз сурьатле огге кете. Къаршымызда денъиздеки елькенлер киби беяз эвлер корюндилер. Олар сырасыра ве дюльбер къурулгъанлар.

Бу совхознынъ меркези Гульшен къасабасыдыр. Вакъыт уйле маали олгъан эди. Идаре бинасынынъ огюнде машина тура.

Совхозгъа район партия комитетининъ биринджи секретары Назим Сентхалилович Османов кельген. Бизлер идареге кирдик, райком секретары бу ерде экен. Онынъле самий селямлаштыкъ. Совхоз директоры тарлада олгъанындан себеп Назим Сентхалилович эсап хадимлеринден памукъ тымары акъкъында «нимтиан» ала:

— Совхозгъа баягъы студентлери ярдымгъа ёлладыкъ. Оларны яхшы ерлештирдинъизми? Ашлары-сувларындан вакъытында хабар алынамы? Совхоз ишчилерининъ эр

бири къачар килограммдан памукъ джыя? Бу ракъамны даа бираз котермек имкяны къыдырыламы? Тымар машиналарынынъ ишини яхшылаштырмакъ ичюн насыл тедбирлер корюле?

Эбет, райком секретарынынъ бу суаллерине джевап къайтармакъ совхознынъ адий эсапчыларына ойле къолай олмай. Османов буны биле, юректен анълай. Лякин, бугунъки вазнет эр бир кишини памукъ акъкъында, берекетининъ такъдири акъкъында къайгъырувнен яшамагъа давет эте. Буны анъламакъ ве юректен ис этмек керек. Секретарь олардан шуны талап эте.

Арадан бираз вакъыт кечкен сонъ идареге совхоз директоры Сентнеби Иззетов келип кирди. Райком секретары онынънен селямлашып, джидий лакъырды этти.

— Совхоз памукъ азырлауда огде экенини билемиз, — деди о. — Амма, сурьатны бир аз даа арттырмакъ мумкюн. Эгер олгъан имкяндан толусынен файдаланылса, тымарны эртедже битирмек мумкюн олур.

— Анълайым, Назим Сентхалилович. — деп басыкъ давушнен джевапланды Сентнеби агъа. — Бутюн чарелерини коремиз. Ишчилерининъ эписини тымаргъа джелъ эттик, машиналарнынъ сайысыны арттырдыкъ, иш махсулдарлыгъы арта, лякин джыйылгъан памукъны азырлав пунктна ёллауда бираз къыйынлыкълар бар. Туркемелер етишмей. Ярдымынъызгъа мухтаджмыз...

Секретарь джеп дефтерине бир шейлерни къайд этерек джевапланды:

— Яхшы, имкяны олгъаны къадар ярдым этермиз...

Совхоз тарлаларыны айландык. Памук тарлалары акынкий къарамаилык мейдаларыны анъдыралар. Чебер джыйыджылар этек-етек теккен памукларынен берекетке берекет къошалар. «Мавы гемн»лерининъ капиталлары исе памук керванларынынъ азырлав пунктларына токътавсыз къатнамаларыны темнлейлер.

Аман Маманов аркъадаш ёлбашчылыкъ япкъан болюк памукчылары ишанчнен огге ынтылалар. Болюкнинъ айтувлы механизаторларындан Рахмат Бабаев, Нурулла Бабакулов, Хушназар Тураев ве дигерлери бункерден эр кунь 8—10 тонна ве ондан да зияде памук бошаталар. Бу механизаторларнынъ эр бири юбилей йылында 200—250 тоннадан «акъ алтын» джыймакъ ичюн курешмектелер.

Рефик Исмаилов акъкъында директор пек эйи сёзлер айтты. Макътавгъа акынкъатен де лыйыкълы иш япаяткъанына бизлер де эмни олдык. О бир къач йылдан берли «Сельхозтехника»нынъ Мубарек район бирлешмесинде шофёр олып чалыша. Кузь мевсини кельди, дегендже совхозгъа бара ве онынъ тарлаларында «Узбекистан» маркалы памуктымар машинасынен йылда 150—200 тонна памук джыя. Онынъ бу ишинден совхоз эмекдарлары гъает хошнутлар.

Памук тарласы — джесарет мейданы. Кузьнинъ эр куню паалы. О кузьлюгини косътере. Мавы кокин булут къаплай. Апансыздан ягъып башлагъан ягъмур эр кесин кедерлендире. Лякин, эр анги ава шараитинде биле, етиштирилген бол берекет бир тамам джыйылып алынып ве Ватан анбарына теслим этильмеси керек. Белли узбек шаири

Уйгун «Назир атанынъ гъадабы» адлы ширинде буны шойле тасвирлей:

Э, манъа десе таш
ягъмаймы,
Эп-бир берекетни джыярымиз...

Кузь ойле мевсим. Бу девирде эр кес памукчы ола, тарлагъа чыкъып, алтын эллер яраткъан «акъ алтын»ны джыюв ишине иссе къоша. Бойле адамларгъа данма:

— Ишинъиз къолай кельсин, кыйметли памукчы, достлар; берекетли олсун, — демек истейсинъ.
1982

ЭМЕК ШУРЕТИ

Топлашув биткен сонъ, Энверни достлары, койдешлери ве зенаатдашлары сарып алдылар.

— Пек догърусыны айттынъ. Машалла! Биз де тыпкъы бойле фикирде эдик, — деди олар бир агъыздан.

— Эбст, депутат бойле олмалы. Халкънынъ истегини, дердини, дуйгъуларыны билъмели, — деди четтен субетке къулакъ асып тургъан къартлардан бири.

Топлашувда эмек низамына рнает этюв. техникадан кереги киби файдаланув ве бунинъ эсасында эмек махсулдарлыгъыны артырув меселеси бакъылды, Сёзге чыккъанлар чокъ олды. Чокъ фикир айтылды. Энвер эр кестен сонъ чыкъты.

— Аркъадашлар, джан-гонъюльдѣн айт-тылар,— деди о залгъа козь ташлап,— базы-ларымыз бизге ишанылып берильген техни-кадан догъру файдаланмаймыз. Якъарлыкъ-нынъ, вакъытнынъ бош-бошуна кеткенини эсапкъа алмаймыз. Менимджесине, совхоз-нынъ инженер-техник хадимлери бу иште къатты низам къоймакъ ве опынъ эсасыны тешкерип турмакъ кереклер.

Залда эльчирпмалар янъгырады. Бу исе онынъ айткъапларыны тасдыкъламакъ эди. Совхознынъ белли механизаторы Энвер Зе-керьяев тарафындан берильген бу теклиф топлашув къарарына кирсетильди.

Асфальт ёлнен ашыкъмадан эвине къайт-къан Энвер топлашувда олып кечкен лафлар-ны бир даа хатырлады. Достларынынъ онъа билъдирген ишанчларындан, онынънен раз-лашкъапларындан гонъюли хош эди.

Энвер акъикъатен де лафны биллип, озъ еринде айтты. Эбет, эмекте пишкнлешкен, чокъ йыллардан берли механизатор оларакъ нам къазангъан адамнынъ айткъан фикри, тюшонджесин бойле олмакъ борджлу. Я о не айтты? Эр кеснинъ юрегиндекини, гонъюлини-декини айтты.

Эй, сени заман. Эгер бабасы сагъ олып, огълунынъ бойле итибарлы адам олып етиш-кенини коръген олса, не къадар севинип, гъу-рурланыр эди.

Энвер бабасыны аз бучукъ хатырлай. О даа яш бала экенде Улу Ватан дженки башланды. Эр шейин йыкъып ёкъ эткен, талагъан немсе фашистлерин Балыкълава районынынъ Чор-гъуна коюнде де ат ойнаттылар. Олар бир кунъ Энвернинъ бабасы — Зекерья акъайны,

«сен партизансынъ», деп алды ве къуршунла-дылар.

Эсма апте оксюз къалгъан эвлятларыны хапн душмандан къорчалады, бир тилим отъ-мекин пайлаштырып эписине ашатты. Къый-ын олса да, оларны хорлатмады. Қъоранта-даки къыйыплыкъ Энверни, яш бала экенине бакъмадан, эмекнен огърашмагъа давет этти. О озюнигъ эмек фаалиетини Акъкъургъан районында башлады. Сонъундан Чиназ райо-нындаки «Чиназ» совхозында чалышты. Ат екип культивация япты. Тракторларгъа сув ташыды. Не киби ишлер япмакъ керек олса, оны эда этти. Яш баланынъ механизатор-лыкъкъа олгъан авеслиги эп артты. Он беш яшында олгъанда биринджи кере «Универсал» тракторына минди. Энвернинъ къуванчы ко-кюс къафесине сыгъмай. Не демек олсун, онъа трактор ишанып, мустакъиль чалышмагъа разылыкъ бердилер.

— Бир йыл къадар уста механизаторлар янында шегирт юрдим,— деп хатырлай Эн-вер о йылларны,— устазларым сагъ олсун-лар. Иван Кузьмич Асташкин фермамызнынъ механиги эди. Техниканынъ сырларыны ма-нъа усанмадан огретти. Эсас устазым Лют-фий Аметов эди. О билъгилл, ишкпр адам эди. Онынънен берабер чалыштым. О мени янына отуртып, рулын насыл тутмакъ, ча-палатувны къайда ве насыл бир эснада яп-макъ кереклигини огретти. Мен бу алидже-нап адамлардан ялыпъыз зенаат дегилъ де, эмекке авесликъ педен ибарет олгъаныны да огрендим.

Эвельки шегирт — шимди устаз. Энвер че-рик асырдан берли трактор айдай. Онынъ

минмеген тракторы, ялмагъан иши къалмады. Совхоз реберлери онъа насыл иш авале этселер, о эписини аля дереджеде эда эте. Шу себептен де коллективде буюк урьметке, севги ве сайгъыгъа саип.

Энвернинъ омюринде чокътан-чокъ эджанлы вакъшалар олып кечти. Лякин, кокрегине 3-нджи дереджелли Эмек Шан-шурет ордени такъылгъан кунни о ич бир вакъыт упутмай.

Совхоз клубында Чиназ районынынъ плери адамлары, эмек ветеранлары топландылар. Минберде Ташкент область иджра комитетининъ реиси отура. Ферман окъула, Энвер Зекерьяев озюнинъ ады ве фамилиясыны эшиткенде ериден котерильди. О, минберге еткендже, башына келип кечкен бутюн вакъшаларны бирлей-бирлей бир даа хатырлады. Олар кинолента киби козьлери огюнден кечтилер.

Эбет, онынъ аяты бош-бошуна кечмедиди. Ондаи силлимейджек излер къалды. Булар Ватан ичюн, партия ве халкъ ичюн атылгъан адымлар эди. Шимди онынъ кокрегини 3-нджи ве 2-нджи дереджелли Эмек Шан-шурет орденилери яраштыра.

1982

Эдебий къайдар

КЪАЛЬБИМИЗДЕ, ИЫРЫМЫЗДА — ЛЕНИН!

Ленин! Инсанларгъа не къадар якъын, не къадар азиз исим бу! Бу улу инсаннынъ ады миллион-миллион адамларнынъ къальбининъ къуванч нурларынен айдынлата, оларны янъы-янъы енъишлерге рухландыра.

Пролетариятынъ улу данийси Владимир Ильич Ленин бутюн аятыны, бильгиси ве теджрибесини инсанларнынъ бахт-сеадети ёлуна багъышлады. О, сербестлик ичюн, акъыкъат ичюн курешти ве бу алидженап иште эр вакъыт гъалип чыккыты. О эксплуататорлар тарафындаи эзплеткъан халкъларгъа азатлыккъа иришюв ёлуны косътерди ве озюнинъ талиматынен бу ёлгъа нур сачты, оны айдынатты.

Ленин! Бу аниз ве мутебер инсаннынъ намыны кенъ-къулан Ватапымызнынъ эр бир гражданы урьметнен тилге ала, къальбинде онъа нисбетен сынъырсыз севги беслей. Бу — табиий бир ал, эльбет. Бу бахтлы заманны, тынч аятны, урьлик ве шенъликни, эмек зевкъыны бизге улу Ленин, онынъ партиясы, Ватан берди. Шу себептен совет кишилери Владимир Ильичнинъ хызметлерини эр даим буюк бир хошнутлыкънен хатырлайлар.

Белли ки, Владимир Ильичнинъ намы, онынъ къыяфети чокътан-чокъ шаир ве эдилерининъ эсерлерине мевзу олып кельди ве олмакъта. Владимир Маяковский, Максим Горький киби буюк шаир ве языджылар озьлерининъ при эсерлеринде Владимир Ильичнинъ парлак образыны юксек бедий кейфистле тасвирледилер. Онынъ характериндеки инсанетлилик, алчакъ-гонъоллик, принципаллык киби бир сыра джесетлеринен окъуйджыларны таныш эттилер.

Шубесиз, улу Ленин образы бизни шаирлеримиз ве языджыларымызны да илхамландырды, олар да озь эсерлеринде Ильичнинъ парлак синасыны джапландырдылар.

Эсли башлы шаиримиз Эшреф Шемьзаденинъ иджадында Ленин образы айрыджа ер тута. Шаир даийге багъышлап язгъан шиirlеринде бирде-бир риторик ёлдаи бармадан образлы тасвирлерини, ишайчлы деталернен, ерли-еринде ишлетилген ошатувларнен Ленининъ буюк инсаний къыяфетини козюмизини огюне кетире. Мына, мисаль оларакъ, шаирини 1925 сенеси язгъан «Ленинге» серлевалы шиириндеки шу сатырларгъа дикъкъат этейик:

Керме къаш,
Кичкене, сыдыргъы козьлер,
Ачыкъ баш,
Мулайим, кулегеч юзьлер.
Коньмезин коньдюрген,
Джылмайгъан агъыз,
Коп корьген, коп бильген
Маналы бакъыш.
Къаршымда, диварда суретинъ тура.
Козюнъини къарувы мийиме ура...

Не къадар сыджакълыкъ бар бу сатырларда!

Муэллф Ленининъ дивардаки суретини тариф этс. Лякин, поэтик ис-дуйгъу толу бу бейитлер бизни гуя Владимир Ильичнен расткетире. Шиирде Ленин гъаселерининъ кучю, эски дюньянынъ темелини сарсытувдаки хызметлери, джан халкъларынынъ Ильичке муаббетлери буюк пафоснен тасвир олуна.

Данй юрген ёлларда адымлав, о яшагъан ерлери корюв эр бир кишининъ арзусы, эльбетте. Эшреф Шемьзаде де шиирининъ сонъунда бойле дей:

Сав болып,
Мукъаддес тюрбенге барсам,
Къав болып,
Тюрбенге чакъмакъкъа янсам,
Ал мейдан
Боюнда йырымны айтсам.
Шай сейран
Эткен сонъ, юртума къайтсам,
Янъы йыр тизгенде курсюмез эдим.
Ольсем де, къалсам да окюмез эдим.

Социалистик Ватанымызнынъ темелини кѣургъан, Коммунист партиясынынъ эсасчысы Ленин Советлер мемлекетининъ, социалистик девлетининъ инкишаф ёлларыны косътешип берди. Онынъ талиматы партиямызнынъ къолунда джетемен йылдыз оларакъ хызмет эте. Партиямызнынъ Программасында семимли Ватанымызнынъ парлакъ келеджеги беян этильген. Бу весикъада Ленин гъаелерининъ нефеси уфюршип тура. Шаир Эшреф Шемъи-заде «Программаны окъугъанда» серлевалы шииринде, «янъы омюр темели кенъ къулачнен кѣурулаяткъаныны, Ленининъ арзу, эмили акъикъаткъа чевирилеяткъаныны» айта.

Шаирининъ «Ленин» шиири де буюк ильхамнен мейдангъа кельген багъышлавдыр. Шаир онда фикир фантазиясындан файдаланып, улу Ленининъ партиямызнынъ съездине кельгенини, совет халкълары эльде эткен гъалебелерини озъ козюнен корьгенини айта. Шаир шиирини бойле сатырларнен башлай:

Коммунизм уфкъы айдын белгиленген кунлерде,
Партиянынъ йигирминджи съездине кельдингъ сен.
Янъы омюр кѣураяткъан сербест, азат иллерде,
Гъаелеринъ недай орькен аткъаныны корьдингъ сен.

Улу Ленинге урьмет ве сайгъы шаир Алтанълынынъ бир чокъ шиирлеринде де козьге ташлана. О бу мевзуда яраткъан эсерлеринде пролетариатнынъ улу даийси Владимир Ильич образыны толусынджа сызмагъа тырыша.

Ишчилер сыныфы киби, койлюлер де Ленининъ адыны урьлик, бирлик, сербестлик сѣзлеринен бир вакъытта эшиттилер. Бу акъ-

та шаир «Ленинге» серлевалы шииринде мына бойле яза:

Ильки кере ад-намынъны, улу Ленин,
Мен эшиттим — исъян эткек чет бир койде.
Тек сен ачтынъ меним ичюн омюр ёлун,
Яшасам да о вакъытта басыкъ уйде.

Шундан сонъ шаир озъ шииринде совет халкъларынынъ Ленин ёлундан тайпынмадан алдгъа баргъанларыны, оглеринде расткельген кыйынлыкъларны къараманане деф эткенлерини джошкъунлыкънен тасвирлей, улу даийсининъ намы халкълар ёлуна нур сачкъаныны, бугунъки кунюмизде ич сѣнмез кунеш киби парлап тургъаныны айта.

Алтанълынынъ «Медаль», «Волгада бааръ», «Санъа эйкель — коммунизм» киби бир сыра шиирлеринде де Ленин мевзусында къалем тебретиле. Оларнынъ эр биринде Владимир Ильич омюринден левха бериле, характериндеки чизгилерден мисаллер кетириле. О, «Волгада бааръ» шииринде къарт Волганынъ бахтиярлыгъына сукълана. Буннынъ себебини де шаирининъ озю чезе:

Бу шеэрининъ эр ташында улу Ленин изи бар, 1
Онда догъды, онда осьти инсаплыкънынъ баари.

Бу сатырлар Ленин догъгъан Симбирск шеэрини багъышлангъандыр.

Сырасы кельгенде, шуны да айтмакъ лязим ки, шаирининъ улу Ленин хатресине багъышланып язылгъан шиирлерин арасында «Хатырлав» серлевалы шиири айрыджа ер тута. Бу шиир, шаирининъ айткъанына коре,

«Бу эпоха» поэмасына кириштир. Биз буны буюк бир шияр тарзында тахлилль этмек истеймиз.

Муэллиф бу шииринде улу Лениннинъ алемден козь юмгъан кунюндеки халкъ телюкесини, ой-тюшонджесини, къайгъы-къасеветини тасвирлей. Шаир Лениннинъ олюмини ойле кучьлю тасвир васталарынен беян эте ки, окъуйджы озюни гуя о купьлерни башындан кечиреяткъандай ола. Ава биле титис, этрафны туман саргъан. Бунунъле муэллиф табнатнынъ биле матем туткъаныны айта. Апансыздан эшитилген къара хабер эр кесни къайгыгъа далдырувы шубесиз эльбет. Шиирде де тыпкъы бойле ал тасвирлене:

Пек яваштан къапы керди
пек кеиъ керди къуджагъыны,
Къомшу къадын салландырып
кирди шалын сачагъыны.

Юзю мазон:

— Селямынъ ёкъ, не олды я?

Ушюдинъми? Къызынса я!

— Ушюмедим,— деди къадын
бирден силътеп-онъ элини.

— Къара хабер:

Ле...нин... оль...ген!..

...Бойле къайгъы бойле элем
ис эттим мен.

Шиир къараманы — авторнынъ «мени». О даий вефаты мунасебетинен эр бир совет адамынынъ башына тюшкен къайгъы-къасеветнен пайлаша, онынъ мийинде де тюрлю фикирлер далгъалана.

Алтанълы бу шиири вастасынен окъуйы-

джынынъ козю огюнде улу Ленин вефат эткен кунъдеки телюкени, гъамлы-къасеветли дакъи-къаларны джанландыра. Белли ки, Владимир Ильич вефатындан чокъ кечмеден айры буржуа элементлери Советлер Ватанынынъ гъайып оладжагъы акъкъында бошбогъазлыкъ яптылар, чешит къурназлыкълар ойлаидылар. Лякин Коммунистлер партиясы Меркезний Комитетининъ этрафына сыкъы бирлешкен совет адамлары улу Лениннинъ васнетлерини ерине кетирмек ичюн бель багълаидылар.

Ленин гъаселерине садыкълыкъ, гъалеберге ишанч шиирининъ сонъунадже ал йип киби сызыла.

Шиирде Ленин табуты япында юреклерини кучьлю урувы, онъа бакъкъан козьлердеки терен къасеветлерининъ изи, шегиртлерининъ псевбетнен баш уджунда къаравулда тургъанлары пнамлы тарзда беян этиле.

Шиирининъ сонъки сатырлары гимн киби янъгъырай. Шаир Ленин вефатындан сонъра кечкен омюрге козь этерек бойле дей:

Ленин сызды бу ёлларнынъ харитасын.

Бу харита — темелидир коммунизм эпохасын.

Дайи Ленин эпохасы — шан шерефли бу эпоха.

Ленинизм енъишнинъ тантанасы — бу эпоха!..

Шаирлеримизнинъ бир чокълары Ленин мевзусында окъунакълы, къалипте эстетик зевкъ уянтыджы шиирлер яздылар ве язмакъ-талар.

Шаир Риза Халидининъ «Разливде» шиири Ленин яшагъан чалаш акъкъында. Автор эр бир сатырында Ильичнинъ Разлив ялысын-

даки аятына мураджаатта булуна, онынъ бу ерде гизли яшаяракъ, халкъ бахты-сеадетини ойлагъаныны, шу макъсад огърунда курешкенни яза.

Ленин бизнен! Ленин ёлунен адымлаймыз!

Бу мевзулардаки шиирлерни дегерли эр бир шаирнинъ иджадындан тапмакъ мумкюн. Шаирлеримиз Ленин байрагъы алтында, ленинизм гъаелеринен сиялангъан алда коммунизмге догъру барааткъанымызны буюк бир пафоснен йырлайлар.

«Ленин бизнен адымлай». Шаир Решид Мураднынъ бу шииринде улу Ильичнинъ эр даим бизнен адымлаяткъаны, Ленинининъ бизге эр иште рух береткъаны шаирани сёзлернен ифаде этиле. Ленинининъ сагъ экени тасдыкълана.

О адам сагъ,

эли кене белинде.

Кулюмсиреп чыкъа бизнен парадгъа.

Чыдайджакъмыз девирлерини елине,

Асыларнен садыкъ олып шу адгъа.

Ленинининъ мутебер адыны мукъаддес билъген совет адамлары акъикъатен джаннаны айретте къалдырыджи енъишлерни эльде этелер, йыл-йылдан Ватанымыз эп чечеклене, къудретлеше. Эльбетте, бу гъаслерни тантанасындан сынъырсыз къуваныр эди. Шаир Ремзи Бурнашнынъ «Данй буны коръсе эди» шииринде шу фикир алдгъа сюрюле.

Совет кишилерни улу Ленин ёлунен адымлайлар. Онынъ адынен чёллер джанлана, дерьялар инсангъа хызмет эте. Шаир Амет Мефаев «Ленин ёлунен» шииринде Ленин-

нинъ адынен заводлар тикленгенини, шеэрлеримизнинъ, койлеримизнинъ чечекленгенини гъурурнен къалемге ала.

Иса Абдураманнынъ секиз сатырдан ибарет «Ленин дёдим» шиириндеки мына бу сатырларгъа диъкъят этилгиз;

Ленин дедим, кучлюю озен баш эгди,

Къальбден чыкъкъан саф давушны динъледди.

Ленин дедим, душман снъильди шу ан!

Тыпкъы шай. Ленинининъ ады эр бир совет кишисининъ, прогрессив инсанлыкънынъ къальбинде терен урьметнен сакълана.

1970

ГЪАЛИПЛЕРНИНЪ ДЖЕСАРЕТИ

Корюмли партия ве девлет эрбабы, эки дефа Социалист Эмек Къараманы Шараф Рашидович Рашидов белли совет языджысыдыр. Эдипнинъ бир чокъ эсерлери — шиирлери, публицистик макъалелер джыйынтыкълары, повесть ве романлары мемлекетимиздеки бир сыра халкъларнынъ тиллерине терджи-ме олунды, севилип окъулалар.

Шараф Рашидовнынъ аджайип эсерлеринден бири — «Гъалиплер» романы 1979 сенеси Гъафур Гъулам адына эдебият ве санаат нешрият тарафындан ана тилимизде дердж олунды. Бу китап татар окъуйыджыларыны узбек совет эдебиятынен даа да якъындан

таныш этеджегинё шубе ёкъ. Окъуйджылар оны буюк бир меракънен къаршылап алдылар.

Халкънынъ турмушыны яхшылаштырмакъ, чёллерни менимсемек, озеплерининъ огюне бепт чекип, янъы-янъы экли мейданлары ачмакъ ичюн куруш, Шараф Рашидов яраткан бутюн образларгъа хас чизгидир. Бу мевзуда о бир къач очерклер, публицистик макъалелер, икяелер яратты. Бунунънен бир сырада язиджы, бу проблемалар узеринде чокъ чалышты ве буюк жанрда эсер язмакъ къарарыча кельди. 1951 сенеси онынъ «Гъалиплер» повести илян олунды. Эсерде кой, бир колхознынъ аяты мисалинде узбек халкъынынъ бол памукъ берекети алмакъ, бунунъ ичюн янъы ерлерни менимсемек, сув чыкъармакъ огърунда косьтерген джанбазлыгъы акс этильди.

Эсердеки аят проблемаларынынъ актуаллиги джемаатчылыкънынъ, тенкъидчилерининъ дикъкъатыны джелъп этти. Язиджы эсерни даа да кенишлетмеге къарар берди. Бойледже онынъ узеринде беш йыл даа чалышты ве 1969 сенеси «Гъалиплер» романы дюньягъа кельди.

Романда язиджы Улу Ватап джейки йилларында халкънынъ башына тюшкеп къыйынлыкъларнынъ не къадар агъыр олгъаныны, мешакъатлы кунълерде халкъ косьтерген джесаретни эеджанландырыджы тарзда ве реалистик суретте тасвирледи.

Бунунънен бирликте Шараф Рашидов романда девир хусусиетлерини, озюни халкътан, партия омюрге кечиреяткъан тедбирлерден четке алгъан шахсларгъа озь мунасебе-

тининъ билъдире, оларнынъ янълыш арекетини къаралай.

«Гъалиплер» романынынъ бедний эсер сыфатында джазибеси баш къараман Айкъыз образынен багълы. Айкъызнынъ омюр ёлу бугунъ бизнен бирликте яшмакъта олгъан замандашларымызнынъ типик аят ёлудыр.

Роман аджайип прологнен башлана. Анда дагъларгъа, байырларгъа яйылмакъта олгъан кунеш нурларынынъ тасвир бериле. Гедже къаранлыгъындан сонъ яваш-яваш шевкъ даркъала, дагъларнынъ таджларына, сонъра, байырларгъа кунеш нурлары сачыла. Алем уяна. Лякин кунеш нуру эр ерге бир тюрлю ве бир кереден даркъалмай. Энгъ эвеля кокте учкъан къарталлар корюне. Оларнынъ арекетлери абайлана, къарталларнынъ кумюш къанатлары нур алтында балкъылдап ала, де яна, де сёнслер.

Эдиннинъ тасавурында аят, дерсинъ, геджедеп сонъки рушенликке бурюльген байырларгъа, о тасвирлеген къараманлар исе, кунеш нурларыны биринджи оларакъ къаршылап алгъан, фезагъа учмагъа азыр тургъан къарталларгъа ошай. Даа генчлик йилларында, Айкъыз достунен дагъларгъа тырмашкъанда, апасы оны бу ёлдап къайтармакъ ичюн, «сени къартал алын къалыр», деп къоркъуза. Лякин Айкъыз къоркъмай: «Вай, пек зевкълы олур эди. Қарталларнынъ балаларынен ойнар эдим»,— дей. Затеи Айкъыз яшлыгъындап къартал киби учмагъа авесли, юрскли, хавфтан къоркъмаз олып осе.

Йиллар кечтикче Айкъызнынъ характериндеки бу хусусиетлер даа да мукеммелле-

ше. Улу Ватан дженки башлагъанда, он учъ-он дёрт яшларындаки бу къыз улу ишлерде иштирак этмек, хызмет косьтермек огърунда ойлана. Койде, дженкке кетмейип юрген йигитлерге ачувлана. Кой Советининъ секретары вазифесинде чалышаракъ, повестка даркъатып юрген, сонъунда севгилисип олып къалгъан Алимджангъа биле дженкке ёнемегени нчюн дарыла.

Шараф Рашидов «Гъалиплер»нинъ баш къараманы Айкъызынынъ характериндеки бу чизгилерни ачаракъ, иль башына мушкюль кунълер тюшкенде четте булунмамакъ фикрини огге сюре.

Алимджаннен Айкъыз арасында яшлыкъ девирлеринден севги башлай. Къыз йигитни севе. Амма онынъ тездже дженкке кетювини арз эте. Эгер о джебёге кетсе, фашистлер шу дакъкъасы теслим оладжакъ киби корюне Айкъызгъа.

Эсер девамында Айкъызынынъ характеринде янъы чизгилер пейда ола. Дженк Айкъызынынъ анлесине де телюке кетире. Агъасы Алишерден къара хабер келе, экинджи агъасы Темурнынъ вефат этиюви оны пек меджалсызландыра. О энди сыкъ-сыкъ Алимджанни тюсюне, дженк акъкъында ойлана. Бойле де-ишшмелер Айкъызынынъ характерини иш-кинлештире, шекиллendirе. Бойледже, о буюк ишлерге эль урмагъа азырлана.

Айкъызынынъ ана юрту — Алтынсай кою. Къызыл-Къумгъа битишкен, о бир тарафы — Кокдагъ. Эр кес Алтынсайда памукъ етиштирмек истей, амма о сувсыз осьмей. Мында нсе сув ёкъ. Айкъыз мына шулар акъкъында ойлана, Къызыл-Къумгъа сув кетирмек ёл-

ларыны тюсюне. «Сув, сув!.. — дей Айкъыз, — уянтылса бу гузель чёль бизге битмез-тюкен-мез байлыкълар кетиреджеги белли. Лякин бу къадар сувны къайдан тапмалы?»

Бойледже, эсернинъ баш къараманы дже-сюрлик нчюн мейдан къыдырып башлай. Бу ёлда чешит зиддиетлерге расткеле, куреше О бабасынен, Алтынсайнынъ эсли-башлы адамларынен фикирлеше. Янгъакъсайны бой-сундурмакъ кереклигини айта. Онынъ бу планларына эр кес къолтутмай. Партбюрода бу меселе бакъылгъанда, колхоз реисн Къадыров Айкъызынынъ планларына «бош сёз», эсассыз «хам хаял» махсулы дей. Чокъракъ сувунен экинлер суварылмаз, демек истей.

Айкъыз ве Къадыровнынъ арасындаки мунасебетлер вастасынен окъуйдыкы къызынынъ япмакъ истеген ишлерни ве къадар джиддий, агъыр ве месулиетли олгъаныны сезе. Бу куреште Айкъыз енъип чыкъа.

Языджы романда Айкъызынынъ шекиллengen характерини бере. Айкъызгъа райком секретары Джурабаев де къолтута.

Айкъыз башлагъан иш умумхалкъ курешине чевириле. Къуруджылыкъ колемн эн арта. Буюн Алтынсайлылар, район эмекдарлары чокъракъларнынъ козьлерини ачып, сувны чокълаштырмакъ нчюн курешелер. Дженктен къайткъан Алимджан да озь бригадасынен бу ишке къошула. Базида чокъракълардан сув чыкъмай, къазмалар кесмей, амма адамлар кенс сув къыдыралар.

Языджы романда халкъ образыны тас-вирлемеге буюк эмнет бере. Умурзакъ ата, Халим деде, Бекбута, Суванкъул киби адий кишплерининъ, эмекчилерининъ ишкузарлыкъ-

лары, халкъ иши ичюн курешлери кениш тас-
вирлене. Партбюрогъа багъышлангъан йигир-
минджи бабда секретарь Алимджаннынъ фаа-
лиетинне юксек кыймет кесиле. Халкънынъ
онъа нисбетен буюк севгиси олгъаныны косъ-
териле.

Романдаки Иван Никитич Смирновнынъ
образы башкъа къараманларнынъ образла-
рыны даа текмиллей ве къуветлендире. О
халкъ тешеббюслеринне къолтута, Айкъыз та-
рафында ола, онынъ алидженап ниетлерини
партбюро топлашувунда къорчалап, чыкъыш
япа.

Роман Айкъыз ве Алимджаннынъ тоюнен
скионлене. Бу тек оларнынъ дегиль де, бутюн
колхозджыларнынъ, бутюн Алтынсайлылар-
нынъ тою — койлюлер башлагъан улу иш-
нинъ биринджи басамагына чекильген екюн.

Эбет, бойле меракълы, буюк усталыкънен
яратылгъан эсерининъ яш несирджи Айдер Ос-
мановнынъ терджимесинде татар окъуйджы-
ларына такъдим этилюви къуванчлы бир ал-
дыр.

1980

АЙДЫН УФУКЪЛАР

Инсанлыкъ тарихына янъы девир — социа-
лизм девирини ачкъан Улу Октябрь Соци-
лист революциясы джеми мадний ве мане-
вий зенгинликлерини халкъларнынъ варьетинне,
джемнетининъ варьетинне чевирди. Бойлеликле
эдебият ва санаат тарихында да текмилъ
денгъишмелер юзь берди. Чюнки, Октябрь

ябрь революциясындан сонъ, Владимир Иль-
ич Ленин айткъаны киби, «миллионларнен,
он миллионларнен эмендарларгъа хызмет
этиджи» эдебият дюньягъа кельди.

Коммунист партиясы совет эдебиятынынъ
догъувы ве инкишаф этювинде буюк ребер-
лиги олгъаны киби, буюк тешкилятчылыгы
да бардыр. Бизим партиямыз янъы типтеки
эдебиятыннъ мейдангъа келювинде къоджа-
ман Ватанымыздаки эр бир миллий эдебият-
нынъ инкишаф этмесинне дегерли дикъкъат
айыра. Бойлеликле, шекильдже миллий, мун-
дериджедже социалистик эдебиятымыз тур-
мадан юксельмекте.

Белли олгъаны киби, эдебият — аятны,
аятий вакъияларны озюнде акс эттириджи
кузьгю хызметини коре. Буннынъ себебинден
марксизм-ленинизм классиклери эдебияткъа,
языджыларнынъ яратыджылыгына, олар-
нынъ аяттий позицияларына кыймет кескен-
леринде, энъ эвеля, языджынынъ аят адисе-
леринне мунасебетини, омюр пле багъыны та-
лиль этилер.

Советлер Бирлиги Коммунист партиясы
джемиетимизнинъ бутюн теракъкъияты дева-
мында эдебияткъа, эдебий джерьянгъа марк-
сизм-ленинизм классиклерининъ талиматла-
ры эсасында янашаракъ, онынъ аятнен, хал-
къымызнынъ гурьдели эменгнен, яраты-
джылыкъ ишлериннен сыкъы багъ-тутувуны,
буюк денгъишмелерни, яшайыштаки энъ гу-
зель, эйи джеэтлерининъ акс олунувуны —
тасвирленювини темилемекте. Бу исе бедий
яратыджылыкъта энъ мунм, эсас принцип —
партиявийлик принципни пекниитире.

Эдебиятымызнынъ эсас тасвирлев объек-

ти социалистик аятынынъ эсас тарафлары олгъапындан онынъ мундериджеси де, мевзу дапреси де толусынен янъартылгъаны табий бир ал, эльбет. Бунунъ ичюн де совет эдебияты дюнъяда янъы мундериджедеки новатор эдебияттыр. Бу новаторлыкъ тек мундериджеде дегилъ де, шекиль итибарынен де козъге корюне.

Бизим нефис эдебиятымыз озюнннъ мевзу дапресинннъ кенишлиги ве аятнен олдукъча сыкъы багълылыгъынен буржуа эдебиятындан толусынен фаркълана. Чокъ миллетли совет эдебиятынынъ баш къараманлары янъы аят къуруджылары — ишчилер, колхозджы, койлюлер, къуруджылар, зиялылар, космосны запт этиджилер, айванасравджылар, ходжалыкъ хадимлери, партия, совет органларынынъ адамлары, къыскъадаи айткъанда, аятымызынъ чешит сааларында семерели фааллет косьтермекте олгъан джанбаз, джанкуер инсанлардыр. Олар аятти ве джесаретли олгъанларындан окъуйджыларнынъ севимли къараманларына чевирилелер.

Эдебиятымызда бойле пумюне ола билджек образлар пек чокъ: Чапаев, Павел Корчагин, Алексей Мересьев, Давыдов, Олег Кошевой, Зоя Космодемьянская, Андрей Соколов, Айкъыз, Бегдияр Надыров, Гульджан, Бекир, Сулейманов, Сервер Аблякимов, Эльмаз, Анифе ве дигерлери булар джумлесиндендирлер. Бу образлар энди чокътан окъуйджыларнынъ севимли персонажлары, энъ якъын адамлары олып къалдылар.

Эбет, совет языджылары тувгъан Коммунист партиямызыннъ эдебиятны, эдебий джержянынъ данмий къайгъырувына озьлерп-

нинъ семерели яратыджылыкълары иле джевап берелер. Эдиплеримиз аятнынъ эдебиятыннъ мундериджесини тайин эткеннин терси анълагъаплары алда, иджадий ишлерине буюк месюлиетнен янашалар. Чюнки, эдебий шекиллернинъ догъувында да аятнынъ озю, аятны тасвирлев, оны огренюв, аят узерииден укъом чыкъарув, аятны гъайрыдан къурув силасы сыфатында земаневийлик хусуснетине де наильдир.

Бу джеэтен бакъылгъанда, Советлер Бирлиги Коммунист партиясы Меркезний Комитетининъ «Эдебий-бедий журналларнынъ коммунистик къуруджылыкъ амелияты иле иджадий алякъалары акъкъында» къабул эткен къарары буюк эмнетке маликтир. Қъарарда Совет Социалистик Республикалары Бирлиги языджылары Союзы ве онынъ матбуат органлары, эдебиятчыларнынъ халкъ аяты иле, коммунистик къуруджылыкъ амелияты иле иджадий алякъасыны икиншаф эттирювде ве теренлештирювде муим ишлер алып бараяткъаплары къайд этиле. Бу тедебирлер эдебий къуветлерининъ даа зияде пекинмесине ярдым этмекте, КПСС XXVI съездининъ совет халкъы огюне къойгъан вазифелерни аль этиов ишинде языджыларнынъ иштирагини даа зияде фааллештирмекте. Айны заманда къарарда языджылар тешкиятлары, оларнынъ къадын журналлары, умумен, эдебиятчылар огюнде тургъан вазифелер айдын ачыкъ косьтериле.

Партиямыз Меркезний Комитетининъ бу муим къарарындан языджыларымызыннъ аятти позициясы бельгили ве къавий олмасы зарурлыгъы къайд олуна. Эбет, ишмдики де-

вирде языджынынъ аятнй позициясы, онынъ аятнй вакъналарны партиавийлик нокътаи назарындан талиль эте билюви айрыджа эмнетке маликтир.

Мен СССР Языджылары Бирлигининъ мезкур къарарнынъ музакересине багъышланып откерильген пленумында иштирак этерек, партиавымынынъ эдебият акъкъында бабаларджа къайгъырувынынъ тереи манасыны текрар анъладым, Советлер Бирлиги Языджылары Союзы Правлениесининъ биринджи секретары Георгий Марковнынъ тереи мундериджели докладында, сёзге чыкъкъан языджыларнынъ, журнал редакторларынынъ нуткъларында партиавымы Меркезний Комитети къабул эткен къарарнынъ эмнети айрыджа итибарнен къайд этильди. Эдебиятыннъ аятыен бирликте, атта ки, бираз огде адымламасы шарт экени тасдыкъланды.

Партиавымынынъ бу сефер эдебий-бедний, ичтиманий-сиясий журналларнынъ фааллиетине дикъкъат айырувынынъ буюк манасы олгъаны эр биримизге белли. Чюнки эдебий матбуат — партиавыннъ эвляды оларакъ, буюк яратыджылыкъ къуветине салиптир. Шимди мемлекетимиздеки 86 журнал, 16 газета, оларнен альманахлар Языджылар Союзларынынъ органларыдыр. Оларнынъ ярысындан зиядеси СССР халкъларынынъ миллий тиллеринде дердж олунмакъта. Бу исе совет эдебиятыннынъ чокъмиллетли, интернационал эдебият олгъаныны тасдыкълайыджи делильди. Эгер эр бир журнал ве эдебият газетасынынъ бир къач адам тарафындан окъулувыны козь огюне аладжакъ олсакъ, языджыларымыз-

нынъ чокъмиллетли окъуйыджылар яле сейлешкеннинъ анъламакъ кучъ дегиль.

Бизим эдебий-бедний журналларымызыннъ догъувында эдиплеримизиннъ озълери шахсен иштирак эткенлерининнъ эмнети пек буюктир. Журнал — тири, арекеттеки организм олгъанындан, о эм языджылар ичюн минбер оларакъ, эм де тербие мектеби оларакъ хызмет эте.

Къарарда земаневийлик мевзусына буюк дикъкъат айрылгъаны себебинден Пленумда бу акъта джиддий лакъырды олды, къыйметли фикирлер билъдирилди. Языджыларымыз земаневий мевзуларда яраткан эсерлеринде кемалына кельген социализм джемиетининнъ эйи тарафларыны, совет адамларынынъ коммунизм къуруджылыгъы огърундаки ватанперверликлерини, ишчилер сыныфынынъ колхозджылар ве койлюлерининнъ, халкъ зиялыларынынъ илим-фен адамларынынъ исрарлы эмеклерини ишандырыджи васталарнен тасвирлемектелер.

Эдебиятымызыннъ коммунистик къуруджылыкъ иле, эмек дюньясы иле сыкъы багъы аятымызыннъ умумий ичкишафына да семерели тесир косътерювине баягъы мисаллер кетирмек мумкион. КПСС Меркезний Комитетининнъ къарарында эдебиятчыларныннъ дикъкъат-итибары совет адамларыныннъ янлы несиллери рухий ве земаневий джеэтлери иле озълерине хас мусбет къарамангъа мухтадж экенине, о къараман адамлар яхлякъына тесир этмек, халкъ такъдирини акс эттирмек кереклигине джелъп этиле. Акъикъатен де бизге рухий джеэттен кучлю къараманлар образларыны темсиль этиджи эсерлер керек.

Ойле эсерлер ки, олардаки къараманлар на-
муслы ве виджданлы олсунлар.

Языджыларымызнынъ эмекдарлар иле
достлугъы саесинде дюньягъа кельген баягъы
эсерлерни тильге алмакъ мумкюн. Бу ерде
лаф тек публицистик эсерлер я да очерклер
хусусында кетмей. Бу мевзуда при эсерлер —
романлар, повестьлер, пьесалар, икяелер де
яратылды. Вадим Кожевниковнынъ «Тамыр-
лар ве япракълар» романы муэллифнинъ
«Атоммаш»къа, Пермь. Рязань, Калуга
заводларына кезинтилерни, бригада подряды,
оларнынъ аяты ве ишлерини таныш олувы
нетиджесинде дюньягъа кельди. А. Проха-
новнынъ «Къабул меркезиндеки терек» ро-
маны Афгъанстангъа эки дефа зияретининъ
махсулы оларакъ язылды. Узбек языджысы
Мирмухсинининъ «Фереджели къадын» эсери
де бойле усулнен яратылды. А. Преловский
БАМ къуруджыларына багъышлап алты деса-
тан язды. Муэллиф журналист ве ишчи сы-
фатында Байкал—Амур магистрални къуру-
джылыгъыннынъ чешит участкаларында бу-
лунды, къуруджыларынынъ аятынен якъын-
дан таныш олды.

Языджыларымыз партиямызнынъ косъте-
ришлерини амелиятта эда этив ичюн куре-
шерек, аятий позицияда туруп, янъы-янъы
эсерлер яратмакъталар. Узбекистан Ленин
комсомолы мукафатынынъ лауреаты Урне
Эдемованынъ «Баш язысы» повести бойле
эсерлерден биридир. Муэллиф бу повестинде,
эвельки эсерлеринде олгъаны киби, инсан-
ларнынъ такъдирлерини тедкъикъ эте, бахт
ве такъдир, баш язысы акъкъындаки тюшюн-
джелеринен пайлаша. Инсанлар озь такъдир-

лерини озылери ярата билелерми, ёкъмы, де-
ген суальге джевап бермекни огюне макъсад
этип къоя.

Эсерде политехника институтыннынъ сту-
денти, дюльбер ве сагълам Ниярнынъ ба-
шындан кечиргенлери, омюринде корьгенлери
хусусында икяе олуна. Нияр агъыр белягъа
огърай. Эмин деген яш бу алдан айдалана
ве къыз иле якъын мунасебет уйдура. Кель-
келелим къыз йигитни севе ве онъа инанып
башлай. Шу себептен де о Эминден ойле пек
сакъынмай. Муэллиф къызнынъ башына кель-
ген фелякетлерни, меселелерни усталыкънен,
табипий дуйгъуларнен тасвирлей. Буннынъ
ичюн де окъуйджы эсердеки вакъяларгъа
толусынен инапа ве, шубесиз, озюни де олар-
нынъ иштиракчиса сая.

«Баш язысы» повестиндеки вакъялар
аяттан алынгъанына окъуп къанасынъ. Нияр
иле Эмин арасында, гизли къалмакъ керек
олгъан сырны, табият ашкяр эте. Буны къыз-
нынъ анасы Сание дуя. Қыз бу алдан зияде
утапа, биревлерге корюнювден къачына.
Эмин исе башкъа ёл къыдыра. «Фелякет»тен
къртулмакъ ичюн, даа дюньягъа кельмеген
баланы гъайып этмек кереклигини бильдире.
Нияр исе бу теклифке разы олмай. Буннынъ
ичюн Эмин ачувланып чыккып кете.

Муэллиф Ниярнынъ бойле вакъыттаки ва-
зиетини, тюшюнджелерини тафсилатлы ве
фельсефий фикирлер вастасынен тасвирлей.
Вакъялар эп тереилешелер. Нияст йигит
къызгъа эвлеме. Яшлыгъында енгиль табият-
лы олгъан Эминнинъ анасы Шерфе, гузель,
йымшакъ табиятлы итаатлы келини — Нияр-
ны бегене. Лякин бойле корюмсиз алда кель-

генне пек тарсыкъа. Шерфенниъ этрафындаки достлары да аятта айын-оюпнен багылы. Бу себептен Нияр мында бахтлы олмакъ кыйын экенне акъылы ете ве огъланчыгъа Джаферни алып, бу къорантаны терк эте.

Эсерниинъ сонъунда Нияр бутюн белялардан къуртула. Янъыерге кете. Бу ерде башта адий къуруджы оларакъ чалыша, бригадир дереджесине котериле. Кунълерден биринде эски танышы, койдеши Закирни расткетире ве олар бирликте омюр къуралар.

Аяттиъ материаллар устуне къурулгъан эсерниинъ сюжет линиялары окъуйыджылары джелп эте ве къараманларынынъ такъ дирлерине буюк меракъ догъура. Шубесиз яшларымызнынъ бир-бирлерине олгъан севгилеринде ишанч ве юксек рухий зенгинлигиде пейда этювде эсерниинъ ролю сынъырсыздыр. Оны окъугъанда окъуйыджы, олып кечкен вакыталар, бахт тауув ёлунда курешлерининъ нетиджелери хусусында тюшонджеге дала эйиллик иле къара инет арасындаки курешнинъ там манасыны анълай.

Яызджы Эрвин Умеровнынъ геологлар аятындан алып язгъан «Йылдызларгъа догъру» повести де бойле мевзугъа багышлангъан эсердир. Муэллиф Гульджнап образ вастасынен виджданлы, ахлякий пак писанларынынъ омюр-аятындаки энишли-ёкъушли ёлларны косьтере. Бахтлы араштырувлар эснасында расткеллиген седлерни насыл ёлларнен снъмек кереклигини огрете. Гульджнап чалышкъан коллективде онъа гъарезликнен бакъкъанлар да, онъа къол туткъанлар да ёкъ дегиллер. Бу ал коллектив арасындаки вазиетни анъламакъны эм муреккепештире,

эм енгилештире. Гульджнапнынъ устуне ифтиралар атыла, анлесининъ татлы яшайышына зеэр къатыла. Эбет, къара ниет, кимерде, макъсадына ирген киби ола. Лякин адалетли, эйи ишлер, фикирлер гъалип оалар. Гульджнап ботенлерден, гъарезликлерден къуртула ве йылдызларгъа — пурлу келеджекке догъру адым ата.

Эсердеки бу бир къараманнынъ омюри, арекети окъуйыджыда ич бир тюрю шубе догъурмай. Олар уйдурма адамлар киби дегиль, акъикъий инсанлар оларакъ козь огюнде джаиланалар. Оларнынъ ишине де, лафларына да толусынен инанасынъ.

Айтылгъанлардан корюне ки, Советлер Бирлиги Коммунист партиясы Меркезий Комитетининъ эдебий-бедий журналлар акъкындаки тарихий къарарынынъ эмиети буюктир. Онда СССРининъ Ашайт программасыны беджерюв огърундаки куреште эдебиятыннъ да муим роль ойнамасы шарт олгъаны айрыджа косьтериле. Яызджылар Союзынынъ пленумында бу меселеге джиддий дикъкъат айырылды. Эбет, аят проблемаларынен якъындан таныш эдиплеримиз бу мевзуда баягъы публицистик эсерлер, очерклер ве икяелер яраттылар. «СССР Яызджылар Союзы ве эдебий журналларынынъ редакциялары, — дениле КПСС Меркезий Комитетининъ къарарында, — иджадий хадимлернинъ КПСС Меркезий Комитетининъ 1982 сенеси Майыс Пленумында бельгиленильген вазифелерни эда этювде, СССРининъ Ашайт программасыны беджерювде озь ерлерини ве роллерини бельгилевде оларгъа ярдым этмек кереклер». Бу косьтеришни эда этюв саасында эдиплеримиз

энди баягъы козьге корюнген ишлер яптылар. Башкъа бир сыра эсерлер арасында «Джумертлик» романыны мисаль оларакъ тильге алмакъ ерлидир.

Эбет, романнынъ догъувы тесадюфий бир ал дегиль. Онынъ муэллифи Черкез-Али бир субетте айткъаны киби, романнынъ яратылувына къадар алынган объектке муэллиф де-фаларджа барды, языладжакъ вакъяларнынъ бир чокъусыны озъ козю иле корьди. Ве, инает, роман дюнья юзю корьди. Окъуйджыларымызнынъ сесленювлерине коре, роман пек окъунакълы, меракълы язылган. Онынъ сюжет чизгилери тюзгюн чыкъкъанлар. Эсерининъ къараманлары тюрлю миллет векиллеринден ибарет олгъаны эсерде халкълар достлугъынынъ интернационал рухуна даа юксекке котере.

Роман вакъялары Къаракъалпакъстанда, Къызыл-Къум чёллеринде олып кече. Черкез-Али бу романда Ашайт программасынынъ айырылмаз кысымы олгъан айванасравджылыкъны юксельтюв огърунда совет адамларынынъ исарлы эмеклери акъкъында ияе эте. Чокъмиллетли коллектив янъы ерлерни менимсей, чёлни ешилликке чевире, совхозны илери, прогрессив хозайстволар дереджесине котере.

Булардан корюне ки, языджыларымыз партиямызнынъ эр бир даветине азыржеваплыкъ косьтерелер, совет адамларынынъ эмексеверликлерини тасвирлейджи чешит жанрдаки эсерлер яраталар.

КПСС Меркезий Комитетининъ эдебий журналлар акъкъындаки къарарында эдеби-яткъа истидатлы яшларны джелъп этиов, олар-

ны тербиелев ишине керекли дикъкъат айырмакъ зарурлыгъы къайд олуна. Бу саада эдебиятымызда дуоладжакъ дереджеде дентшмелер козьге корюнип башлады. Яш иджаткярларымыздан бир чокъларынынъ ильки бедний джыйынтыкълары басылып чыкъты. Сопъки вакъытта Айдер Османов, Шакир Селимов, Мамбет Абляимов, Рустем Алиев, Сафтер Нагаев, Шерьян Алиев киби яшларымыз СССР Языджылары Союзынынъ азалыгъына къабул олулдылар.

Гъафур Гъулам адына эдебият ве санаат нешрияти дердж эткен «Къарылгъачлар» адлы ширлер джыйынтыгъынынъ муэллифлери де истидатлы яшларымыздан. Окъуйджылар джыйынтыкъ вастасынен Айше Кокиева, Решид Мемеш, Исмаил Керимов, Дерменджи Гульзар, Юнус Къандымов ве башкъаларынынъ яратыджылыкъларынен таныш олдылар. Матбуат саифелеринде энди баягъы вакъыттан берли корюнип кельмекте олгъан бу яшлар эдебиятымызнынъ уюотли келеджегидир демек мумкюн.

Тенкъид акъкъында айрыджа токъталмакъ ерлидир. Бу хусуста партия Меркезий Комитетининъ къарарында бойле дениле: «Эдебий тенкъид базада эсерлерге принципаль ве догъру къыймет кесип оламай».

Эбет, эдебиятнынъ догъру илерилемесине, онынъ инкишаф этиовине буюк ярдым эте биледжек тенкъидны кучьлендирмек бугуннинъ дарбедар вазифелеринден сайыла. Бу нокътан назардан бакъылганда бизим эдебиятымызда аля даа чубарлыкълар козьге чарпа. Керчек, сонъки вакъытларда «Йылдыз» журналы ве «Ленин байрагъы» газетасы саифелеринде эдебиятшнаслыкъ ве эдебий-тенкъи-

дий материаллар дердх олунмакъта. Амма, оларны даа стерлик деп оламамыз. Тенкындчилеримизнинг сайысы аз. Бу себептен айры эсерлер профессиональ тенкындий фикирден четте къалалар. Бизим вазифемиз исе, эр бир янъы эсерни партиядий позицияда талиль этерек, оны окъуйджылар тарафындан догъру къабул олунмасына ярдым этмектен ибереттир. Тенкынд джиддий ве сагълам олса, онынъ файдасы зняде тие биледжегини унутмамакъ керекмиз.

Советлер Бирлиги Коммунист партиясы Меркезий Комитетининъ къарары эдебиятымыз ве эдебиятчыларымыз огъуне янъы-янъы вазифелер къойды, янъы уфукълар ачты. Бу вазифелерининъ эдасы огърунда семерсли чалышув яратыджыларымыз ичюн месюллетли ве шерейли иштир.

1982

БИР САТЫР ШИИР

Шириетнинъ юксек хызмети, онынъ алидженап вазифеси хусусында сёз юрсетильгенде 1983 сенесининъ баари арфесинде олып кечкен тарихий ве къуванчлы вакъианы буюк гъурур ве къуванч иле хатырлайым.

Акыкъатен о йылнынъ февраль 22-си тувгъан эдебиятымыз ичюн, хусусан поэзиямыз ичюн ич де унутылмайджакъ къуванчлы ве тарихий бир кунь олды. Шу куню Ватанымызнынъ пайтахты Москва шеэринде, СССР Языджылары Бирлигининъ узбек эдебияты, советинде бизим тувгъан поэзиямызнынъ бу-

гуни ве келеджеги этрафлыджа музакерелеп кечирильди.

Яратыджылыкълары талиль олунаджакъ муэллифлерининъ рус тилинде басылгъан джыйынтыкълары, татарджа эсерлерининъ сатыр терджимелери кунь эвельси Москвагъа ёлланылды, совет реисининъ муавини шаир Сабит Мадалиев бу материалларны белли шаирлерге, тенкындчилерге окъумакъ ве озьлерининъ фикирлерини билдирмек ичюн къач вакъытлар эвельси оларгъа берген. Музакереде иштирак этеджек эр бир аркъадашкъа советининъ реиси, белли рус шаир ве драматургъы Анатолий Сафроновнынъ имзасы иле айры-айры даветнамелер ёлланылды. Онда бойле денилс: «Февраль 22, салы куню СССР Языджылары Бирлигининъ меджлислер залында узбек эдебияты советининъ невоёттеки меджлиси откериледжек. Меджлисте 1982-нджи эдебий йылынынъ екюнлери ве татар шаирлери Риза Халид, Черкез-Али, Билял Мамбет, Иса Абдураманнынъ яратыджылыкълары музакере олунаджакъ».

Эдебиятчыларымыз, айрыджа шаирлеримиз бу мунм сеферге джиддий азырлыкъ корьдилер. Эбет, Москвада, белли алимлер, тенкындчилер, терджименлер ве шаирлер огъунде бойле имтиандан мувафакъетли кечмек ичюн дегерли азырланмакъ боюн-борджумыз олгъаныны эпимиз яхшы анълай эдик. Москвагъа барып тюшкеп кунюмизден СССР Языджылары Бирлигининъ хадимлери бабаджа бизим къайдымызны чектилер. Делегациямызнынъ азалары эеджапланалар. Шакъа дегиль эбет. Бойле юксек минберде имтиандан кечмек. Ниает, музакере тайин этильген

кунь кельди. Саба саат 11. Меджлислер залы теклиф олунган адамларнен рыкъма-рыкъ толу. Белли рус эдиби, тенкындчиси Зоя Сергеевна Кедрина топлашувны ачаракъ, кунь тертибиндеки биринджи меселе боюнджа сёзни Узбекстан ССР Языджылары Союзы правленнессининъ биринджи секретары Сарвар Алимджанович Азимовга берди.

О чокъ миллетли узбек эдебиятынынъ эльде эткен къазанчлары акъкъында айтты. Республикада узбек языджыларынен бир сырада рус, къаракъалпакъ, татар ве дигер халкъларнынъ эдиллери ве шаирлери семерели яратыджылыкъ ишинен огърашмакъталар. Кечкен сепе бутюн бу тиллерде баягъы салмакълы эсерлер яратылды. Проза, драматургия, бедний тенкындчилиик, поэзия саасында окъуйдыжыларнынъ алгъышларына ляйыкъ китаплар дердж олунды. Бу джеэттеп Камиль Яшининъ «Хамза», Шараф Рашидовнынъ «Юрек эмпири», Тулепберген Къайипбергеноннынъ «Козъ бебеги», Александр Удаловнынъ «Ватап огълу», Черкез-Алининъ «Джумертлик» романлары ве повестьерини эдебият хазинесине къошулган дегерли зенгинлик деп саймакъ мумкюн. Уткир Хашимовнынъ «Дюньянынъ ишлери» повести, Адыл Якъубовнынъ янғы тарихий романы дердж олунды.

Поэзиянынъ инкишафы да зарарсыз. Москва ве Ташкент ишриятларында Зульфия, Рамз Бабаджан, Сабит Мадалиев ве дигер шаирлерининъ джыйынтыкълары басылып чыкъты. Белли ки, СССР Языджылары Бирлигининъ VII съездинде, Марков аркъадашнынъ докладында къайд этильгени киби,

поэзияны инкишаф эттирювге республикада дегерли дикъкъат айырыла. Шаирлеримиз съезд косътеришлерини амелияткъа кечирюв огърунда семерели иджат этелер.

Белли олгъанына коре Узбекстанда башкъа халкъларнынъ эдиллери сырасында татар языджылары да озълерининъ яратыджылыкълары пле республика эмекдарларынынъ аятлары ве ишлерини бедний суретте косътермеге тырышалар.

Совет топлашувунда мен эдебиятчыларымыз адындан сёзге чыкъып, бойле музакерени тешкиль эткенлери ичюн СССР ве Узбекстан ССР Языджылары союзларынынъ реберлерине тешеккур билъдиререк, залда топланганларны тувган эдебиятымызнынъ тарихинен таныш эттим.

Белли ки, эдебиятымызнынъ озюне хас зенгин анъанелери бар. Ашыкъ Умер ве Джанмухаммед киби корюмли шаирлеримиз XVII асырда яшан, озъ иджадларынен халкънынъ юреги тёрюнден ер алган синалардыр. Эдебиятымызнынъ XIX—XX-иджи асыр векиллери Исметий, Эшмырза, Шамиль Токътаргъазы, Асан Чергеев, Мемет Нузет, Якъуб Шакираллилерининъ яратыджылыкъларыны халкъымыз аля бугунъ буюк меракънен окъуйлар.

Джанмухаммеднинъ мешур «Сефернаме» поэмасына озъ вакътында окъуйдыжылар ве эдебий джемаатчылыкъ тарафындан дегерли къыймет кесильген эди. 1940 сенеси академик Гордлевский поэмаиен танышып чыкъкъан сонъ, оны рус тилинде Москвада дердж этпирмек мерамынен келе. Эсерининъ сатыр терджи-меси япыла, бедний терджиме узеринде иш

башлана. Лякин, дженк башланув себсбиден бу эйн инет амелияткѡа кечалмай кѡала.

Улу Ватан дженки йылларында, бутюн совет халкълары сырасында бизим бир чокъ языджи ве шаирлеримиз эллеринде эм кѡалем, эм де сила иле фашист баскъынджыларына кѡаршы алынып барылгѡан урушларда иштирак эттилер. Олардан он экин — янн Ыргѡат Кѡадыр, Амди Алим, Осман Амит, Макѡсуд Сулейман, Абляй Шамиль, Азам Амет, Бскир Ваап, Мамут Дибагѡ, Менпан Джаманакѡлы, Таир Усенн, Осман Батыр, Эннан Алимов озѡ джанларыны Ватанымизнынъ азатлыгѡы огѡрунда феда эттилер, дженк мейданларында кѡараманларджа эляк олдылар.

Дженктен сонъки эдебиятымызнынъ инкишафы эвельден язып башлагѡан Абдуренн Алтанѡлы, Зиядин Джавтобели, Эшреф Шемѡи-заде, Абдулла Дерменджи, Раим Тынчеров, Шамиль Алядин, Юсуф Болат, Фетта Аким, Решит Мурад, Риза Халид ве дигерлерининъ адлары иле багѡлыдыр.

Топлашувда эмексевер халкъымызнынъ Узбекистаннынъ истисал кѡуветлерини арттырувда семсерли ишлер япаяткѡаныны, илерлерининъ кокюслерини Кѡараманлыкѡ Алтын йылдызы, орден ве медаллер безетип тургѡаныны, республика партия ве укюметининъ халкъымызнынъ меденнетини юксельтюв акѡкында даима кѡайгѡырып келеяткѡаныны кѡайд эттик.

Кечкен девир ичинде эдебиятымызнынъ хазинесине 11 роман, 30 повесть, 20-ден зияде ири поэтик эсер кѡошулды. Муэллифлеримиз бу эсерлерде мемлекетимизнинъ бу джумледен

Ўзбекистан халкъларынынъ кѡараманане ишлерини косьтермеге арекет этелер. Оларнынъ кѡараманлары — чешит зенаат санплери, замандашларымыздыр. Оларнынъ совет адамларына аит олгѡан юксек ватандашлыкѡ, анѡлылыкѡ, Ватангѡа, партия ве халкъкѡа сынѡырысыз севги, совет джемнети идеалларына сadyклыкѡ киби алидженап чизгилер бирлештирип тура.

Поэзиямыз акѡкында шуны айрыджа кѡайд этмек керек ки, 60-нджы, 70-нджы йылларда эдебиятымызгѡа Риза Фазыл, Билял Мамбет, Иса Абдураман, Эскендер Фазыл, Шакир Селимов, Шерѡан Алиев, Мамбет Аблялимов киби истидатлы яшлар келип кѡошулдылар. Оларнынъ эписи поэзиямызнынъ кѡадимий анѡанелерини девам эттиререк, озьлерине аит азик ве реик иле янѡы-янѡы эсерлер яратмагѡа тырышалар ве бу саада баягѡы кѡазанчларны эльде этмектелер. Энди эписи поэмалар, балладалар язылды. Оларда земаине проблемалары кѡалемге алына, аятнынъ юксек манасы акѡкында, аятнынъ озю хусусында мушааде этиле, коммунизм кѡуруджыларынынъ яратыджылыкѡ эмегин йырланыла. Дженктен сонъки девирдеки осюв, бутюн дюньяда барышыкѡ ичюн куреш, кѡыртыш ве ятакѡ топракѡларны менимсев, бол берекет алув огѡрундаки ишлер кѡалемге алына.

Япылгѡан бу бильдирювлерден сонъ дѡрт шаирининъ яратыджылыкѡыны музакере этиув башлады. Биринджи сѡз москвалы тенкиндчы ве эдебиятшнас, филология илимлерининъ кандидаты Всеволод Иванович Сахаровгѡа берильди.

— Узбекистан эдебиятынынъ чокъ миллетли олгъаны бугуь бу ерде айрыджа къайд этильди,— деди о.— Белли олгъанына коре республикада бир-биринден фаркъ этиджи айры-айры бир къач бедийи поэтик дюнья яшай. Мешим запымджа бугуь музакере этилеяткъан татар эдебиятынынъ тек озюне хас хусуснетлери бар. О, Шаркъ поэзиясына бу джумледен узбек поэзиясына бенъзаменген джеэтлери иле фаркълана.

Сахаров шаир Черкез-Алининъ эдебият багъчасына отуртылгъан гуль фиданы акъкъындаки ширини бегенгенини айтты. Дигер бир шаир, деди о, багъчагъа кырмызы гуль отурттым, деп яза биле эди. Бу ерде исе тикепли гуль фиданы акъкъында лаф кете. Эбет, бойле фиданда кырмызы гуль ачыла. Бойлеликле, шаир озь ширине башкъа бир поэтик аэнк бере. Бойле мушдериджелли шиирлерге Билял Мамбет ве Иса Абдураманни яратыджылыкъларында да расткелине. Оларнынъ шиирлеринде аят къуванчы, бу къуванчнынъ сынъыры айдын ачыкъ косътериле. Базы шиирлерде бу сынъыр мердивен образы вастасынен де бериле. Кыскасы, аятнынъ мердивен экени, онда эм юкъары котерилмек, ве эм де, ашагъы эмек киби аллар ола биледжеги айтыла, умумен, аятнынъ бойле тенденциясыны, диалектик къануныны татар шаирлерининъ деерли эписи анълайлар. Анълагъанлары ичюн де озь яратыджылыкъларында бу мевзугъа текрар-текрар мураджаат этселер.

Баратинский бир вакытлар озь поэзиясыны кедерли поэзия, кедер акъкъындаки поэзия деген эди. Бу образлар арасында насылдыр

бирлик корюне. Татар шаирлерининъ шиирлеринде де аятнынъ къат-къат джеэтлери ачылып бериле. Бунъа шаир Билял Мамбетнинъ джаяв ве атлы адам акъкъындаки шиирлерини мисаль оларакъ косътермек мумкюндир. О, адий диалектика дегиль, шиирде аятнынъ энншли-чукъурлы ёллардан избарет олгъаны айтыла. Шиирнинъ буюк теджрибе ве хатирелер тесири алтында яратылгъанына шек-шубе къалмай.

Риза Халидининъ къадынларгъа багъышлап язгъан шиирлериндеки къаттиетлик, конкретлик, ачыкъчасына лакъырды окъуйджынынъ дикъкъатыны озюне джельп эте. Оларда ойле пафослы сёзлер ёкъ, лякин инсан акъкъында адалетли сёзлер айтыла. Шиирдеки конкрет, ееджанлы ве ачыкъ-айдын лакъырды эркек иле къадын арасындаки мунасебетлерининъ не къадар самимий олгъаныны косътерип тура. Бу шиирлер анъаневий, дюльбер образлы услюпке мисаль ола билирлер.

Музакереде ленинградлы тенкъидчы ве шаир Дмитрий Миронович Молдавский сёзге чыккып, поэзиямызнынъ дёрт векили яратыджылыгъы акъкъында баягъы эйн фикирлер бильдирди. Шаирлерден Риза Халид, Черкез-Али ве дигерлерининъ шиирлери онда аджайип тезсурат къалдыргъанларыны айтты. Бу шаирлерининъ Ватан, гражданлыкъ, барышыкъ ве земане мевзуларында язгъан шиирлери окъуйджыларгъа эстетик зевкъ багъышлайджагъыны айрыджа къайд этти.

Топлашувда сёзге чыкккъан тюркшнас алим Люцнан Климович, шаире Римма Казакова, тенкъидчы ве терджиман Виль Гъаннев, драматурглар Виктор Виткович, Дмитрий Хо-

лендро, Максим Горький адына джиган эдебият институтынын аспиранты Татьяна Давыдова, языджылар Эрвин Умсов, Эмиль Ампт ве дигерлерни умумен татар поэзиясынын озюне ант чизгилери, онын бугунки кунде эльде эткен кязанчлары ве бугунле берабер онын козге чарпкан эскиликлери, шаирнин месюлиети акъкында самимийликнен, достане фикирлерини айттылар.

Залда отурыр экеним, сёзге чыккыяларнын поэзиямыз, эдебиятымыз акъкында айткан сыхжакъ лафларындан голъюлим котерильди, гъурурым артты. Ве шаирнин гражданык борджу, ширнетинин юксек хызмети ве вазифеси хусусында хаялгъа далдым. Шу анде белли шаиримиз Эшреф Шемьн-задепини мына бу сатырлары хатириме тюшти:

Омюр, омюр! — демек иле,
Омюр къолай билнимез,
Яшайышты эм татлыны,
Эм аджджыны татмасанъ.
Язаяткан эсеринини
Дады-тузу сезильмез
Мерекепке бир къач тамла
Озь къаныгъны къатмасанъ.

Не къадар догъру, адалетли сёзлер! Эбст, шаир озь ширине юрегинден инсаний ислерини къошмаса, онын сатырларыны пейда этерек, «мерекепке бир къач тамла озь къаныны къатмаса», акъыкъатен, «язаяткан эсеринини дады-тузу сезильмейджеги» белли. Шу мунасебет иле багълап базы бир иджаткярларымыз акъкында къыскадан токъталып кечмек истейим.

Белли ки, СССР Языджыларынын VII съездинде доклад япкан Георгий Мокеевич Марков поэзиянын земан проблемалары хусусында айрыджа токъталды. Ширнет озь къадимий поэтик жанр оларакъ, о, инсанларнын юрегинден тез ер алгъап, оларгъа юксек кейф ве рух багъышлайды санааттыр. Мына шу талаплар, поэзиянын юксек хызмет борджу ноқтаи назарындан меселеге янашджакъ олсакъ, шаирлеримиз озь яратыджылыкъларында эпий мувафакънетлерни эльде эткенлерини коръмемек мумкюн дегиль. Сёз сырасы, базы аркъадашлар, земане поэзиямызнын кейфieti зайыфча деп анълатмагъа тырышалар.

Дженктен сонъки девирде эдебиятымызгъа келип къошулгъан муэллифлернин ширлеринде чешит чубарлыкълар олгъанына башкъаларыны къандырмакъ истейлер. Эгер эр бир шаирнин меарет дереджесини айрыджа козь этеджек олсакъ, юкъарыдаки фикирлерге, занымджа къол тутмакъ къыйын. Эдебиятымызнын сонъки неси векиллери уйкен неслинин яратыджылыкъ теджрибелерине омуз таяракъ, ширнетини тарихий анъанелерини девам эттиререк, озь ёлларыны арайлар. Эм де арштырувларда белли мувафакънетлерге пришелер. Олар къардаш халкъларынын эдебиятларыны турмадан огренелер, олардан эйи тарафларындан озь иджатларында файдаланалар.

Шаир элине къалем алыркен, о яратыладжакъ эсерини, олсун кучюк бир шир, олсун поэма, халкъгъа хызмет этеджегини окъуйдыгъынын анъына тазе фикирлер синъдирмек кереклигини эр вакъыт козь огюне

алмакъ борджлу. Шаир озю ичюн язмамакъ керек. Онынъ атта севги акъкъында язгъан лирик сатырлары биле кягъыткъа тюшкеден сонъ окъуйджынынъ варнетине чевириле.

Яхшы шиир ич бир вакъыт унутылмай. Колемдже кучюк бир шиирге алемдже мана синъдире бильмек шаир меаретининъ дереджесини косьтериджи делильдир.

Бу ерде базы шаирлеримизнинъ яратыджылыкълары, айры эсерлери акъкъында бир къач къайдлар япмакъ ерли деп саям.

Окъуйджылар шаир Решид Мураднынъ иджадынен энди чокътан танышлар. Эдебияткъа «Комсомолгъа киргенде» серлевалы биринджи шииринен 1930 сенеси адым аткъан бу шаирни халкъымыз комсомол, яшлыкъ, бахт йырджысы оларакъ билелер. Решид Мураднынъ «Бекленильген ал елькенлер» китабына муэллифининъ чешит йылларда язгъан юзден зияде шиири ве «Сент огълу акъкъында дестап»ы кирсетилген.

Джыйынтыкъ «Багъджы кызылар» шииринен ачыла. Бундан дегерли ярым асыр эвельси язылгъан бу он эки сатырдан ибарет шиирини бугунъде буюк меракънен окъумамакъ мумкюн дегиль. Автор шу биринджи шиирининъ озюнден башлап окъуйджынынъ анъында эмек дюльберлигини, Ватан севгисини, алем гузеллигини, тынч ве сербест аят симфониясынынъ янгъыравукълыгъыны шекилленидире.

Шуны айрыджа къайд этмели ки, Решид Мурад эдебиятымызынынъ инкишафына озюнинъ мунасиб иссесини къошып кельмекте олгъан, эр анги ал ве вазнетте биле новаторджасына, семерели иджат эткен шаирлеримиз-

ден биридир. Бу себептен де «Бекленильген ал елькенлер» китабындан шаирнинъ сонъки йылларда язгъан эсас манзумелери ер алгъанлар.

Решид Мурад аятнынъ энъ муим, энъ актуаль меселелерине, вакъиаларына озь вакъытында сесленген, аджайип эмек адамларынынъ ички дюньясыны кыскъа назм эсерлерге буюк усталыкъле синъдире бильген, фельсефий фикирлерге зенгин шиирлер иджат эткен сёз устасыдыр. Онынъ бир чокъ шиирлеринде инсан ве эмек, аят ве бахт гъаелери чешит образлар ве ренклер вастасынен тасдыкълана. Шаирнинъ «Инсан ве йыр» шиириндеки мына бу сатырларгъа дикъкъат этейик:

Аскерлер шерефли сеферге кеткенде,
йыр огде — байракънен бир тура.
дост-эшлер байрамлыкъ йыгъылышып кельгенде,
софрада йыр багъдаш отура.

Автор бу ерде инсаннен йырнынъ айырылмаз дост экенини, инсангъа йыр да отъмек кибиди мукъаддес олгъаныны анълата. Шиир шу сатырларнен бите:

Инсаннен эль берип яшай йыр, асабам,
несильден несильге йыр къала.

Пек дюльбер, тапып айтылгъан фикир дегильми бу!

Бойле тасдыкълар джыйынтыкътаким башкъа шиирлерде де девам эте. Шаирнинъ «Ми-

рас к'авал» шириинде чобан огълуна к'авал мирас к'алдыргъаны, нидже йыллар к'арт чобан юректен кедерини к'авал тилинен ифадеткеннин, ве бельки де шаирлик унери бабадан огълуна мираслык к'авалнен откенини, бойлеликнен онын йыргъа ашна олгъаныны, бахтлы аят йырджысана чевирилгенини айта. Решид Мурад кене бир шириинде комсомоллык йылларыны хатырлаяракъ:

Манъа да комсомол берди бир к'алем —
сагъламгъа саздыр о, хастагъа мельэм,— дей.

Бу сатырларыны умумен шаир иджадынынъ бутун макъсады, эпиграфы демек мумкюн.

Аят ёлу, омюр ёлу тегиз олмай, эльбет. Онынъ энш-ёк'ушлары ишанын пишкинлештире, яшамагъа огрете. Шаир бу фикрини джыйынтыкк'а кирсетилген «Еллар», «Аят», «Копюр», «К'арт ишчи анъа», «Аскернинъ диалогы» шиирлеринде айрыджа аэнкнен, пафоснен, образлар вастасынен ифаделей. Онынъ «Аят» серлевалы шиирине дикък'ат этейик:

Биз ичюн бу аят эм куреш, эм макъсад,
халкынъа чпн, садыхъ хызметчи олсанъ,
агъыр ёл,

учурым, мердивен бу аят,
достларынъ эль тутар, эгер сен талсанъ.
Аят бу севинч, к'айгы ве кин экен,
бу — борап, сель экен.

гъайрет, кучъ истер!
Сараргъан япракълар тюшкендай теректен
тапталыр кетерсинъ, титресенъ эгер.

Шаирлеримиз Улу Ватан дженки ве Буюк Гъалебеге багъышлап баягъы эсерлер яраттылар, совет адамларынынъ дженк йылларында косътерген эрликлери ве к'араманлыкъларыны реалистик усулнен терен нумюне этелер. Бу табиий ал. Дженк к'араманлары акъкъында даа чокъ ве дюльбер эсерлер яратылмаджагъына ич биримизде шек-шубе ёкъ.

Дженкин козюнен корьген Решид Мураднынъ китабындан да Ватан дженки мевзусына багъышлангъан шиирлер баягъы ерни алалар. Шаирнинъ «Эфсаневий батыр» балладасы, «Аскер хатырлавлары», «Генераллар», «Эски дженкявер достумнынъ хатиресине» киби бир сыра шиирлери фикиримизини исбатыдыр. Автор олар вастасынен аят ве Ватанны джан-гонъюльден севмек, юртумызынынъ сербестлигини теминлев огърунда ирарлы чалышмакъ, барышкъ ичюн джуръатнен курешмек кереклигини айта.

Эдебиятк'а 1934 сенеси басылгъан «Лепин» адлы шииринен кирип кельген, Улу Октябренен яшдаш, атеш нефес шаир Энвер Селямет «Таян омузума» шиирлер джыйынтыгъы дюнья юзюни корьмеге эки афта к'алгъанда аяттан кетти. О яратыджылыгъыны элял эмек, халкк'а ве юртк'а садыхълыкъ, чин севги, ватанперверлик, адалетлик, инсанперверлик мевзуларына багъышлады Энвер Селямет дюльберликини севген, оны теренден анълагъан инсан ве иджаткар эди. Шаир яраткъан эр бир эсерине буюк талапчанлыкънен янаша, оларны дефаларджа ишлей ве ялынъыз бундан сонъ оларны кениш окъуйдыжылар кутълесининъ укюмине авале эте

эди. Бу себептен де онынъ шпирлерининъ эр бир мысрасы юрек атешинен ашланып, юрек къанынен суварылгъандыр.

Энвер Селяметнинъ поэзиядаки чеберлиги шунда ки, онынъ эсерлери терең фельсефийликнен суварылгъан олалар. О къыска бир шпирнинъ озюнде омюрининъ энъ муим вакъясы акъкъында джиддий фикир юрсете, окъуй-йыджыны терең ойгъа далмагъа давет эте.

Мына шаирнинъ «Эки ад» серлевалы шпириндеки шу сатырларны окъуп бакъайыкъ:

Эки инсан ады билем
Экисине инакам.
Онынъ бири улу Ленин
Бири изетли атам.

7

Шпирдеки бенъзетювнинъ не къадар тазелигине дикъкъат этинъиз. Ленин ве Ана. Бу эки инсан совет адамлары ичюн энъ азиз ве мутебердирлер. Автор бу эки инсанны йырларынен алгъышлай, оларнынъ адынен омюрде кениш фикирнен юргеннин айта.

Умумен, аджайип ошатувларны къыдырып тапув, эсерлерини фельсефий фикирлернен зенгинлетюв Энвер Селяметнинъ иджадына нек хас олгъан чизгидир. Онынъ «Таян омузума» джыйынтыгына кирсетилген анги бир шпирни окъусанъ, бу фикирини догърулыгына инанасынъ. «Ильки богъдай» поэма-сы колемдже ойле буюк олмаса да, автор онда омюрининъ энъ мунм, инсаниет ичюн энъ зарур меселелер хусусында фикир юрсете, мушааде эте:

Дюньямыз ве Захире —
Эки дапе даире.

Буюги — Ер курреси,
Богъдай онынъ зерреси,—

деп башлангъан бу поэмада Инсан ичюн ве инсан эмегинен яратылмакъта олгъан Богъдайны тариф эте, шерефлей, коклерге котере. Бунынънен берабер шаир Дюньямызнынъ, яни Ана-юртумызнынъ багърында догъып оськен улу затлар Гомер, Низами, Ашыкъ Умер, Токътаргъазы, дженк муаребесинде шейт кеткен адамларымызнынъ хатирелери огюнде баш эге.

Шаир, Богъдай Инсаннынъ рыскъы экенлигини мына бойле сатырларнен тарифлей:

Эм, о Ерге инсбетен
Олса да чокъ кичкене,
Келеджекинъ къысмети
Сыгъгъан онынъ ичине.

Теркибинде иншеджек
Азиз нимет къокъусы,
Сабийлерини пчеджек
Сютю, татлы юкъусы.

Бойле дюльбер тенъештирювлер, ошатувларны тек омюрни, аятны, яхшы бильген иджаткъяр яза билир.

Улу Ватан дженкинде матрос оларакъ юртумызны джиренч фашистлерден азат этювде иштирак эткен Энвер Селямет дженк азапларыны, озъ козюнен коръди. Бунынъ ичюн де шаирнинъ китабындан дженк хатырлавлары, дженкке къаршы куреш, интернационал достлукъ, адалетлилик мевзуларында язылгъан шпирлер салмакълы ерни ала. Ля-

кин, шаирнинъ бедний усталыгъы, чеберлиги шунда ки, о ич бир ширинде фикир текрарламай, янъы-янъы тенъештирювлер, ошатувлар тапа. «Ичимде чалкъана» ширинде Денъизнен сейлеше, «Омюринден екип чыкъара, дженк вакъытында денъиз санлинде саф туткъаныны», кечмишининъ яралар вастасынен язылгъыны айта:

Унутылмай матросининъ эсинде къалгъаны
Унутылмай Сивашининъ, Керчининъ ал къаны.
Унутылмай, достларым эляк олгъанда
Устюнде далгъалар матем чалгъаны!
Олардан бириси къанлы дженклерин
Анъдырып, бугюнъ де ичимде чалкъана.

«Дженклерге къаршы», «Эки бинъ далгъа», «Тал терск», «Сабий талап эте», «Тарих ыза», «Дюньяны динълей» киби бир сыра шиирлерде де дженк мевзусынынъ чешит джеэтлерин ачып берильген.

Ватан дженки арфесинде эдебият алемине адым аткъан Джеваиренинъ поэтик эсерлерини халкъымыз севип окъуй. Эмек адамлары, дюльбер табнат, барышыкъ ве сербестлик акъкъында баягъы мензумелер яраткъан шаиренинъ иджадында хас хусуснет шу ки, о эр бир мевзугъа буюк незакетнен янаша, къадынлыкъ дуйгъуларыны эсерлеринде сипъдирмеге тырыша.

Халкъымызгъа буюк бахт, сербестлик кетирген Улу Октябрь, Джеваиренинъ элние къалем туттурды, оны шенъ, рушен аят ёлуна чагъырды. Бундан сынъырсыз миннетдар олгъан Джеваире «Қыалемим» ширинде омюри тозып, девраны озса да, козьлери сёнюксе

де Лешининъ ёлундан кеткенини буюк гъурурнен йырлай.

Джеваире тереп лирик дуйгъулар саибидир. Муэллифининъ анги бир ширинини окъусанъ, ондан эстетик зевкъ аласынъ, шаиренинъ табнат манзараларыны тасвирлевдеки усталыгына къайыл оласынъ.

Кок къуббесин сейир этем пенджереден,
Къушчыкъларнынъ алкъасына козию тюше.
Гонъюлимни къуванч опе бир кереден
Джилъвеленип, башын саллай мор мелевше.

Бу сатырнен башлангъан «Пенджереден бакъкъанда» серлевалы шириде бааръ гузеллиги, хафиф еллерининъ джилъвеси, кюйкъозуларнынъ манърашувлары, тизильген сюйри дагъларнынъ левалары окъуйджыны мефтун этиджи рекклерле сызыла. «Из купю», «Кузь», «Тарладам», «Танъ нльхамы» киби бир сыра шиирлеринде де шаире бизни табнатны севмеге, ондан лезет алмагъа, рухланмагъа давет эте.

Джеваиренинъ эксернет эсерлеринде аджайип бенъзетювлерге, келишikli образларгъа расткеллине. Бунъа мисаль оларакъ «Орманда» ширинини косьтермек мумкион. Шаире окъуйджынынъ козию огюнде татлы юкъугъа даларакъ юкламакъга олгъан тынч орман манзарасыны жанландыра. Онда анасыз къалгъан къушчыкъ чырылдай, джыранды — тешиктен эрувсин сув акъа, чамлар, эменлер сескенип алалар. Тек озен юкълемай, макъамыны котере.

Бу шиирдеки:

«Тав юкъялай, сапарсылъ ем-ешилъ бешикте»,
«Чересин сыйпалай элъ назик къокъулар»,
«Орман да табии макъаткъа бурюнген».

киби сатырлар юкъарыдаки фикирге мисаль ола биллр.

Эшреф Ибраим ана ве бабасындан оксюз къалды. Озю апте-къардашларынынъ япында булунды ве совхознынъ тамир-механика цехинде чалышты. Ишининъ агъыр олгъанына бакъмадан азачыкъ вакъыт тапса, деръал, бедний эдебият окъумагъа, кучюк-кучюк шпирлер язмагъа тырыша эди.

Агъыр дженк йылларында чеккен азапла-ры Эшрефнинъ гуль киби аятына къара тикен олып сарылдылар. 1952 сенеси онынъ козьле-ри агъырып башлады, кечирильген операция бир тюрлю файда бермеди. Онынъ эки козю бир кереден кёр олды.

Арадан чокъ кечмеден «Ленин байрагъы» газетасынынъ чыкъып башламасы Эшреф Ибраимнинъ аятында буюк вакъна олды. Балалар акъкъында язгъан шпирлерини редакциягъа ёллап, дердж эттирювине бирликте, балаларнынъ омюрини, тилни, характерини, психологиясыны, балалар эдебиятынынъ озюне ант хусуснетлерини огренди.

Эшреф Ибраимнинъ иджадында дженкке къаршы куреш, барышыкъ мевзусы баягъы салмакълы ер тута. Онынъ «Эзгилер», «Вьетнамлы яш достума» ве дигер шпирлери яш несильнинъ бахтлы келеджегин акъкъында хаяллангъан шаирнинъ бутюн инсанкет яраткъан барлыкъны харабеге чевирген дженкке къаршы гъадабынынъ «Дженкке ёл беремиз» шиары оларакъ янгъырагъаныны коре-

миз. Эшреф Ибраим озюнинъ «Ёл беремиз» шпиринде Ватанымызнынъ кучъ-къудретине, онынъ шанлы йигит-къызларына олгъан ишанчыны тасдыкълай:

Екъ, джеллятлар, беремиз ёл,
Къаплы дженкке бир заман!
Котерсебиз сиз бизге къол,
Корьмезебиз ич аман!

Шаирнинъ иджадында интернационализм ве халкълар достлугъы мевзуларына дегерли дикъкъат айырыла. «Бинъ тешекюр», «Яш леинджилер», «Балалар бирлиги», «Лагерден мектюп» ве дигер шпирлеринде чешит миллет балаларынынъ озъара достлугъыны, бир макъсад огърунда хаяллангъанларыны коремиз.

Эшреф Ибраим Ватан, Коммунист партиясы, халкънынъ бахт-ссадети мевзусына да сыкъ-сыкъ мураджаат эте. Совет илимининъ мувафакънетлерине къувана, совет космонавтарынен нефтихар эте, сапайыда, кой хозяйствосында эльде этильген спешлеримизнен гъурулана. «Ватаным — бахт чокърагъым» шпиринде совет балаларынынъ бахтлы яшлыгъы йырлана. Онынъ эсас манбаы Коммунист партиясынынъ ферасетли сиясети олгъаны къайд олуна.

Балаларнынъ зеннин теренлештирювде, оларда коммунистик анълылыкъны шекилленди-рювде эмекнин буюк ролю бар. Буны яшшы билъген шаир балалар анъына тез синъе биледжек оюнлар усулында буюк усталыкънен файдалана. Балаларны чешит иш зенаатларына джелъл этиджи, оларда шу зенаатлар-

пынъ сырларыны огренмеге авеслик уянта билджи чешит оюнларны тюшюнип тапмагъа эм де оларны балаларгъа аңгъайышлы тильнен такъдим этмеге тырыша. Эм бу саада буюк мувафакъиетлерге прише. «Пионерлер», «Кучюк усталар» ве дигер шиирлер балаларгъа зенаат сечюв ве огренюв мевзусына багъышлангъандыр.

Бала ахлякы, къорантада бала тербиеси меселелери де шаирнинъ иджадында салмакълары ер алгъандыр. Базы аилелерде балаларыны эрке, назлатып осьтюрелер. Нстиджеде бойле балалар эриш, тенбелъ, джанлъ ве къабиллетсиз оларар. Шаир шу мевзугъа текрар-текрар къайта ве юкъарыда айтылгъан экиликлернинъ огюни алмакъ ишине ярдым этмеге тырыша. Онынъ «Айып дегильми?» шииринде тамам бойле фикирлер айтыла, къызчыкъларнынъ фена къылыкъларыны тенкъидке огъраткъан шиирини автор бойле екюнлей:

Ахыр сонъу Авагъа,
Анасы чай къайнатты.
Айып бойле балагъа,
Эгер билъсе айыпны.

Эшреф Ибраим буюк колемдеки бир сыра поэтик эсерлерининъ де муэллифидир. «Лутфие» поэмасында Улу Ватап дженки вакъытында оккупацияда къалгъан халкъ арасындан чыккъан Къазах Абла, Таиров киби коммунистлер душман артында гизли тешкилят мейдангъа кетирип, душманнынъ бир чокъ планларыны бербат этмеге, онынъ ишлерини акъсатмагъа башладылар. Осьмюр Лутфие де

бу тешкиляткъа фааль аза оларакъ къошулды. Бир чокъ арбий авалелерини эда этип, сонъра душман къолунда къараманларджа эляк олды. Лякин Лутфие озю туткъан ёлнынъ догъру олгъаныны, совет халкъы душманны шубесиз енъеджегине инана эди. Авторнынъ «Мешакъатлы кунълер» поэмасы да дженк девирининъ кедери ве эзнетли вакъияларына багъышлангъандыр.

Эшреф Ибраим омюрининъ сонъки йылларында халкъ агъыз яратыджылыгъынынъ зенгин аьанелеринден, шекиллеринден файдаланып, «Баба изинден», «Гогерджин», «Къыз чокърагъы», «Таш огълан», «Алапар ве Коктай» деген бир сыра масал ве эфсанелер яратты. Бу эсерлерининъ де балалар зеннин осьтюрювде, олар арасындаки достлукъны къавийлештирювде, эмек джебесине джоштурувда эмнети буюктир. Эсерлер къолай окъула ве акъылда къала.

Халкъымызнынъ шаири огълу, Советлер Бирлигининъ эки дефа Къараманы Амет-Хан Султаннынъ омюр ёлу, косьтерген эрликлери бир чокъ иджаткярларнынъ эсерлерине эас олды. Онынъ акъкында шиирлер, поэмалар, документаль эсерлер мейдангъа кельди ве кельмектелер. Шуны айрыджа къайд этмек керек ки, кечкен сене нешир олунгъан китапларнынъ эписинде бу джесюр инсангъа багъышлангъан шиирлер ве поэмалар бар. Решид Мураднынъ «Къараман», шаир Леонид Рыбаковдан терджиме эткен «Амет-Ханнынъ хатиресине», Энвер Селяметнинъ А. П. Асямолванен бирликте язгъан «Амет-Хан акъкында дестан»ы ве бир сыра башкъа эсерлер булар джумлесиндендир.

Лирик шиырлер устасы, окъуйыджылары-мызгъа пазик табиятлы шаир оларакъ энди чокътап таныш эсли-башлы шаиримиз Юнус Темиркъая узакъ араштырувлар, бильгенлерини бир чизгиге тизген алда Амет-Хан Султан акъкъында «Амет-Хан» адлы буюк бир эсер язды.

Эвеля, бойле буюк мевзугъа, полотно эсер яратмагъа эль ургъаны ичюн шаирнинъ джесаретине аферин айтмакъ лязим.

Юнус Темиркъая акъикъатен де истидатлы иджаткар. Теджрибелли сёз устасынынъ «Амет-Хан» эсериндеки мувафакъиетли чыкъкъан баблар меракънен окъула. Эсерде Амет-Ханынъ бутюн омюр-аяты, дженктеки фаалиети хронологик тарзда тасвирлесе.

Поэзиямыз акъкъында лаф кеткенде «Иылдыз» журналы ве «Ленин байрагъы» газетасынынъ санфлеринде озь манзумелерини бастырып кельген шаирлер ве авескарларымыз акъкъында да бир къач сёз айтмакъ ерлидир. Иджаткарларымыз поэзиямызнынъ санфлерини чешит мевзудаки назм эсерлеринен безетмектелер. Оларнынъ поэмалары, баллада ве шиырлери газета ве журнал санфелеринде мунтазам дердж олунып туралар.

Шаир Шакир Селимовнынъ «Юкюлю къадын» серлевалы шири бар. О, 1980 сенеси «Иылдыз» журналынынъ бешинджи сапында басылып чыкты. Бойле тюшонгенде, юкюлю къадын акъкъында насыл шиыр язмакъ мумкюн беллерсиниз. Юкюлю къадын — ярынки ана. Эвлят догъаджакъ, инсан оседжек. Веселям.

Екъ! Шаир меселени теренлештире. О шинрини учь къысымгъа боле. Биринджи болюк-

те юкюлю къадыннынъ агъыр сабыр адымлагъаныны, онынъ юзюндеки эсмери лекелерининъ «Гедже къаранлыгъы, шырныкълыгъы, куньдюзнинъ ярыкълыгъы» экепини айта. Даа дюньягъа кельмеген инсанны — эвлядыны ойлай къадын.

Шинрининъ сонъки болюклеринде бойле котеринки пафоснен, мушааде ве публицистик рухнен девам эте. Окъуйыджыны меджбур этмеден, сатыр-сатыр озь артындан джетелсей шаир. Юкюлю къадыннынъ ой ве тюшондже-лерини бере. Шинрининъ сонъунда шаир озь макъсадыны, бу шиир иле не демек истегенини апълата. Сизни де тюшонджеге далдыра:

Озюни ойламай
О къадын.
Ойламай —
Қозьлерп
нелер кореджек...
Ойлана о
Багърында
Экинджи джанын.
Бу дюнья
Эвлядына
Нелер береджек...

Бу хытап, инсанларгъа мураджаат, дженкиннинъ огюни алув, сипляланув къошусына къаршы къатнен куреш юкюлю къадын образы вастасынен къандырыджы, поэтик тарзда, усталыкънен бериле.

Шуны да айрыджа къайд этмели ки, Москвада олып кечкен музакереде, поэзиямызнынъ базы хусурлары, эксклерни хусусында ачыкъ-айдын мисаллернен айтылды. Бази шаирлеримиз — иджаткарнынъ окъуйыджы

огюндеки месулиетини унутсалар керек, газета ве журнал редакциясына даа кемалына кельмеген, пишп етмеген «эсерлерини» ёллайлар. Ёллайлар да онынъ тез дердж этилмесини пек истегенлерини айрыджа анылатып къошма мектуплер язалар.

Яхшы язылган, юксек мундериджели, гъасвий джеэттеп пишкни эсер ич бир редакция папкасында тозланып ятмаз. Бу — эски акыпкъат. Факъат дегерли эсер яратмалы, халкъымызны, окъуйджыларны поэтик сезюмиз иле турмадан къувандырмалы, оларны янъы-янъы яратыджылыкъ мензиллерине рухландырмалы.

Бир сатыр шиир! Окъуйыджынынъ эстетик дуйгуларыны далгъаландырыджы бир сатыр, дюльбер, фельсесфий фикирлерге зенгин, окъунакълы шиир яратмакълнынъ мешакъаты, месулиети бойле буюклигини эр бир къалем санби терен аныламакъ керек.

Москвада булунган вакъытымызда мемлекетимизини корюмли языджы ве шаирлеринен субетлештик, «Советский писатель» нешрийтында къабулда булундыкъ. Нешрийтынъ баш редакторы Игорь Михайлович Бузылев, СССР халкълары несир эсерлер редакциясынынъ муdiri Арнольд Освальдович Тамм, СССР халкълары назм эсерлер редакциясынынъ муdiri Роберт Иванович Винонен бизлерни нешрийтынъ келеджектеки планлары, алып барылаяткъан ишлеринен таныш эттилер. Нешрийт хадимлери сонъки вакъытларда бизим тувган эдебиятымызгъа айрыджа эмнет бергенлери ичюн оларгъа озь миннетдарлыгъымызны билдиререк, бу купге къадар татар языджыларынынъ эсерлери

рус тилинде гъаёт аз терджиме олунгъаныны, йылда ич олмагъанда эки, я да учь китап чыкъарушы планлаштырмаларыны риджа эттик.

Олар яхшы эсерлерге эр вакъыт ёл ачыкъ олгъаныны айттылар.

Корюнип тура ки, чалышмакъ ве чалышмакъ керекмиз. Шаирини юксек месулиетини, шиириетини юксек хызметини козь огюне алып, эйи эсерлер яратмакъ керекмиз.

1983

ТЕБЕССЮМ

Халкъымыз эвель-эзельден берли шенъликни, шакъа-къоратаны севген, ойнамагъа, билген бир халкътыр. Къызларымыз ве йигитлеримиз тойларда чынълаша ве мергин айтылган терен маналы чынъларнен халкъны шенълендире ве кульдюре турганлар. Затен биздеки халкъ агъыз яратыджылыгъында юморгъа, кулькюге буюк эмнет берилген. Мисаль ичюн «Косе масалларыны» хатырламакъ етерликтир.

Юмор вастасынен шаир ве языджылар да омюрдеки базы эксикликлерини устюни ача, окъуйыджыда аяттаки бешаретликлерге къаршы кулькю, бийсинмемезлик къозгъайлар.

Татар эдебиятынынъ бир чокъ векиллери озь эсерлеринде юмор элементлеринден усталыкпен файдаланып, бу жанрдаки эдебиятымызны байыттылар. Белли шаиримиз Мемет Нузетини «Ногъайнынъ адагъы», «Сокъур козьден сеадегъ», «Тюркюли намаз» киби он-

ларнен юморларыны бильмеген, окъумагъан адам олмаса керек. Янъы девир эдебиятымызнынъ эсасчыларындан бири — буюк язиджымыз Умер Ипчи чокъ йыллар девамында Симферополь татар театринде мувафакънетнен ойналгъан «Фанше» адлы комедиясында о девир ичюн актуаль эмнетке малик олгъан ичтимай меселелерни котерди, молла-сумалакъларны кулди.

Шимдики вакъытта иджат этмекте олгъан шаир ве язиджыларымыз классик эдебиятымызнынъ яхшы анъанелерини изченликнен девам эттиререк, юмористик шиир ве икяелер яратмагъа тырышалар. Ремзи Бурнашнынъ сатирик шиирлери ве фельетонлары, Раим Тынчеровнынъ, Якъуб Зеккининъ бу жанрдаки икяелери гъает меракълыдыр. Татар эдебияты, хусусан юмори акъкында сёз кеткенде, белли язиджымыз, драматургымыз Юсуф Болатнынъ адыны анъмакъ зарур бир шейдир. Бу истидатлы язиджымызны юмор устасы да демек мумкюн. Окъуйджыларнынъ эксериети онынъ «Той девам эте», «Яшамакъ истейим», «Ишлеген тишлер», «Сонъки гедже», «Денъиз далгъасыз олмаз» киби эсерлерини яхшы биле ве бир вакъытлары оларны текрар-текрар санада сейир эткеи эдилер. Оларнынъ эпосинде гъает тереи юмор бар. Онынъ комедия жанрында язгъан пьесаларындаки Селим («Той девам эте»), Батыр Мырза, Назлы, Эмине, Молла («Сонъки гедже»), драма эсерлериндеки Ракъамов («Денъиз далгъасыз олмаз»), Бектемир, Ариф, Къуддус («Арзы кызы») образлары окъуйджы ве сейирджилернинъ анъында яхшы

синъип къалды. Язиджынынъ булар киби эсерлерини окъугъанда керчектен эеджанланасынъ. Кульгенде исе юректен, джошып-джошып кулесинъ. Авторнынъ эр бир эсери буюк оптимистик рухта язылгъан. Язиджынынъ проза саасында да хызмети буюктир. Окъуйджылар Ватан дженкинден эвель онынъ «Алим» романынынъ биринджи кысымыны буюк бир хошнутлыкънен къаршылап алгъан эдилер. Шимди исе «Саф юреклер», «Анифе» «Садакъат» романларыны окъумагъан олмаса керек. Шубе ёкъ ки, онынъ бу сонъки романында да юмор ве юмористик образлар белли бир ер алдылар. Авторнынъ «Саф юреклер» романында да юморгъа айрыджа диъкъят этиле. Мисаль оларакъ Селим Къатыкъчиев ве Ешилъ Амет образларыны косътермек мумкюн. Бу образларнынъ тасвирленген ерлерини окъугъанда козьлерини яшлангъандже кулесинъ.

Сонъки йыллар ичинде Юсуф Болат «Зораки келин» комедиясыны ве бир къач юмористик икяелер яратты. Бу икяелер окъуйджыларны гъает меракъландырдылар.

Шимдики окъуйджыгъа келиши гузель язылгъан эсерлери бегендирмек къыйын бир шейдир. О, къайсы бир китапны окъуйджыгъыны, анги язиджы насыл эсер ярата бильгенини пек яхшы анълай. Онынъ талабыны ве эстетик итияджыны къандыра бильмейджек эсерни къолуна биле алмай. Шимди юморгъа талап даа зиядедир. Окъуйджыны джан-юректен кульдюрмек, окъугъан эсериндеки кереги киби бедний ве эстетик зевкъ алдыра бильмек, язиджыдан буюк истидат, меарет талап эте.

Мына шу джезтлерден бакъкъанда, Юсуф

Болатнынъ юмористик икяелери дикъкъаткъа лайыкъ эсерлердир.

Языджынынъ «Телевизор алынъыз» серлевалы икяеси онынъ эпъ кулюнчли, шенъ рухнен язылган ве айны вакъытта турмуш саасындан базы бир ахлякъ меселелерини ортагъа сюръген эсерлеринден биридир. Икяенинъ къараманы шимдики омюрден алынгандыр. Бойле бакъсанъ, ондаки тасвир олунган вакъна тап о къадар буюк де дегиль. Адамнынъ бириси энъ сонъки маркалы телевизор сатын ала. Оны алган амма, озю текмиль раатлыгъыны джойган. Эви клубгъа чевириле. Атта озъ телевизорындан берильмекте олган эшиттирювлерни де коралмай къала, чюнки акъшам олды дегендже, эвше бутюн къолум-къомшулары топланып келе. Бир тамам раатсызлыгъыны джойган бу адам, икяенинъ сонъунда «Электрон» телевизорыны комиссион тюкянына чыкъарып сатмагъа меджбур ола.

Языджы икяенинъ окъунакълы, акъикъый кулькю къозгъайыджы олмасы ичюн исарлы эмек сарф эткени онынъ эр бир сатырындан корюнип тура. Персонажларнынъ бири-бирине мунасебетлери де, телевизор алган адамнынъ ёлда-изде тюшюнгени де, эр геджеки вакъиалар да окъуйыджыда меракъ, кулькю догъура.

Икяеде тасвирленгени киб, телевизор алынган «биринджи акъшамы мал хайырлаи Асан агъанен Тензиле енге» келелер. «Бир сагъыр, о бири исе сокъур. Асан агъа коре, лякин эшитмей. Тензиле апте эшите, лякин коръмей». Олар телевизорны ортакълашып

бакъалар. Оларнынъ озъара субети пек кулюнчли бериле:

— Кыш, къар ягъа,— деди Асан агъа комментариясыны башлап,— авджы авгъа кете.

— Яхшы бакъ, янында копеги де олмалы,— деди Тензиле апте акъайынынъ къулагъына кычырып.— Ав-ав эте.

— Тюфегинден тютюн чыкты...

— Аткъандыр. Пат-пат этти. Урдымы?

— Нени?

— Тавшанны.

— Тавшан дегиль, теректеки къушларгъа атты.

— Вай, языкълар олсун, чивильдешкенлерини эшитип оламадым,— деди Тензиле енге...

Экинджи акъшамы телевизорны сейир этмеге оларнен бирликте Ахтем агъанен Рус-тем агъа келе. Учюнджи акъшамда исе, «Къайтарма» ансамбли ойнайджакъыны эшитип, Айше Балабан да янъы тюркюлер огренмек ичюн келе. Дёрдюнджи ве ондан сонъки акъшамларында да мусафирлернинъ сайысы эп арта. Къуртвели кеманесини къолтуклап, экинджи бир кларнетини, башкъа бири фотоаппаратыны, магнитофоныны алып келелер. Футбол хасталары да оюнны къачырмамагъа тырышалар. Ахыр-сонъу эв саибине озъ эвинде отурмагъа ер къалмай. Бойлеликнен, телевизор алганда пармакъларыны бирер-бирер букип, онынъ файдасыны сайгъа эв саиб, энди ондан кельген зарарны эсапламагъа меджбур ола.

Икяеде тасвир олунган эр бир вакъна, адисе окъуйыджыны юректен джоштурмагъа,

кульдюрге хызмет эте. Бунъа пришек ичюн
языджи эдебиятынъ, хусусан юморнынъ бу-
тюн тасвирий васталарындан, усталыкнен
файдалана.

Характер догъурмакъ икяеде эсас вазифе-
лерден бир сайыла. Языджи бунъа джиддий
эмист бере. Икяени окъугъанда ондаки эр
бир къараман козюнъиз алдында джаплана.
Месселя, Айше Балабаны языджи гъает ма-
заллы бир къадыл оларакъ тасвирлей. Икяеде
онынъ акъкъында ашагъыдаки джумлелерни
окъуйсынгъыз:

«Айше дегенлерни керчектен де балабан
къадын. Сеси де озюне коре. Кучюни топлап
Ташкенттен зорланып къычырмасын, тап Ан-
дижангъа эшитилир, дейлер. Ойлем — де-
гильми, лякин оны медениет эвиндеки йыр-
джылар тегерегине алмадылар. «Сесимни па-
хыллайлар, — дей Айше, — чюнки йырагъан-
да эпсини бастырам, бирининъ сеси эшитиле-
мей».

Умумен алгъанда, икяедеки эпсини персо-
нажлар комп характердеки адамлардыр. Ав-
тор персонажларынынъ тасвириде кулькюнни
бютюн чешитлеринден файдалана, оларны иш-
ке сала. Шу ёлнен окъуйджы да оларгъа
нисбетен белли бир мунасебет догъура.

Сиз Ахтем акъайнен Рустем агъа ортасын-
даки мунасебетни корип эм куле, эм де аз
бучукъ кедерленесиз. Бунынъ себеби белли.
Рустем агъа чокъ йыллардан берли хаста,
ямап бир оксюрикнен чекише. Эвде темиз ава
бироз эксильсе, оксюриги кьозгъала. Ахтем
агъанынъ исе башкъа бир «хасталыгъы» бар:
тютюнни серниксиз иче, бири сёммеден экин-
джисини якъа. Олар бир джемнетке расткель-

дилерми мына бу себептен араларында гуна-
сыз дава ве шамата чыкъа. Бирине бакъып
аджынаджагъынъ, экинджисине — куледже-
гнъ келе.

Автор, керек олгъанда, икяедеки персонаж-
ларгъа кулюнчли лагъаплар такъыштыра: Чи-
берекчи Сейтабла, Давулджы Сейтасан, Ай-
ше Балабан ве иляхри.

Юсуф Болатнынъ «Къартлыкъ белясы»
серлевалы икяеси омюрдеки башкъа бир ад-
сени куле. Икяенинъ башланышында ондаки
макъсад ачыкъ беля этиле. Билял къарт алт-
мышта йиберген сакъалыны етмиште кестире.
Буны, къартлыкъ белясы, деп анълаталар. Са-
мур къартанай да, къартлыкъ — балалыкъ де-
генлерни киби, сабий тишлерни чыкъара.

Мына шу «къартлыкъ белялары»нен баш-
лапгъан икяенинъ девамында, Билял эмдже-
нен Самур къартанайнынъ башына, эр бирине
озюне коре, севдалыкъ белясы тюшкени анъ-
латыла.

Бельки бу ал олмаз эди, амма ортагъа къа-
сабаинъ десте-десте шакъаджыларындан бир
чифти олгъан бербер Алинен топал Къурт-
вели тюшелер. Башта бербер Али даврана.
«Билял къартнынъ чал сакъалыны устрасынен
сыдырып алгъан вакъытта: «Етти шу бекяр-
лыкъ, Билял агъа, беш йылдан берли тул-
лукътан безмединъизми?», дей.

Топал Къуртвели де бош турмай. Самур
къартанайнынъ эвине барып, онынъ экинджи
яшлыгъы башлагъаныны айта эм де Билял
акъайнынъ озь сакъалыны кестиргенини биль-
дире. Бойлеликнен эки шакъаджы къудалыкъ-
къа уруналар. Меселени бироз кьююртып, ку-
ле-куле шойле бир нетиджеге келелер:

«Бу ягъда бир кый олмаса, экиси бир кунъде тюслерини денъиштирмез эдилер...»

Къартлар бельки раат яшар, къартлыкъ зевкъыны сюрер эдилер. Амма, анавы эки къуда ишни эп къозгъалайлар. Киев меселеси къолай чезиле. Билял къарт эвленмек мерамында экенини айта. Самур къартанай исе бу меселеге бираз башкъа мунасебетте ола.

Къарт тойгъа азырлана. Той оладжакъ кунъ де келип ете. Амма, эвге келип оларакъ Самур къартий дегиль де, энинеп бою бир кельген, тос-томалакъ бир «тотай» келип тюше.

Келин Билял къарткъа чокъ «унерлер» косътере, танцкъа сюйрей, футболгъа алып бара... Эп сонъу къарт бу «келинини» азап-ларына чыдап олмадан, дюньясынеп сагълыкълаша.

Икяе бойле екюнлене. Бупынънен языджи не демек истей? Оны анъдамакъ кучъ дегиль: ёргъанынъа коре аягъынъны узат, ёкъ исе агъыр алгъа къалырсынъ.

Автор вакъиалар беянында юморнынъ тюрлю васталарыны ишлетип, икяенинъ окъунакълы олмасыны теминлей. Эр бир образ озюне хас характерге саип. Олар озь ёлларынен арекет этелер. Бири-бирине ич де ошамай ве бири-бирини текрарламайлар.

Заныма къалса, бу икяе гедженинъ кеч мааллеринде къартнынъ вефат этмеси левасынен битсе даа яхшы олур эди, бундан сонъки анълатувлар икяенинъ инкишаф суръатыны чаналата ве икяеге янъы ич бир шей къошмай.

Языджынынъ «Алемден башкъа» серлевалы юмористик икяесинде турмуштаки базы

бир пукъсанлар кулюнди. Бу икяе де окъу-йыджыларда буюк зевкъ догъурды.

Авторнынъ «Мезар къачагъы», «Туфанда къалгъан кый сюрюси» икяелери джиддий мевзуларгъа багъышлана. Оларнынъ биринде буюк рус языджысы Чехов, экиндинде исс улу рессам Айвазовский акъкъындаки риваетлер ишленген.

Бойле олгъанына бакъмадан, хусусан «Мезар къачагъы» икяесини окъугъанда эки къартнынъ озь аралары олгъан давасы самимий тебессюм догъура, бу тебессюм икяенинъ сонъундаже окъуйыджынынъ чересинде парылдап тура.

1979

КЪОМШУМЫЗДА

Журналистнинг аягъы не ерлерге бармай кимлернен корюшмей, кимлернен кыызгын субетте булунмай дейсингиз?! О, кыйда булунса да, корьген-бильгенлерини деръал кююн дефтерине кыйд эте. Вакъты кельгенде оларгъа козь ташлай, хатырлавлар яза.

Мен де тыпкы шай, шимди кююн дефтерининг саифелериндеки языларгъа, ракъамларгъа козь тикип отураракъ, бундан он йыл эвельси кярдаш Таджикстангъа баргъа-нымны хатырладым.

Яз. Июль кунени орталыкны тандыр киби кыыздыра. Этраф ем-ешилъ. Памукъ тарлаларында кыызгын эмек симфониясы янъгырай. Баарде эки республиканынъ — Узбекистаннен Таджикстаннынъ эки гигант колхозы — Хамракъул Турсункулов ве Туреун-

заде районындаки Ленин адына колхозлары юбилей йылында эр бир гектар ерден девлетке энъ аздап 40-ар центнерден памукъ теслим этмек акъкъында сёз бергенлер. Ярышлашкъан колхозларнынъ векиллери алдында бир-бирлерининъ тарлаларында булунмакъ, ишини кетпшатынен таныш олмакъ киби вазифелер тура эди.

Яз кунени аэропортта учмагъа исвет беклеп тургъан самолётларны даа зияде парылдата. Инает, репродуктордан диктор кызынынъ:

— Елджу аркъадашлар! Ташкент-Душанбе маршрутынен учаджакъ «ИЛ-14» самолёты сизлерни беклей,— дегени эшитилди.

Деръал ерлеримизге ерлештик.

Самолёт белли бир юксекликке котерилгенинен кабина тарафында сия сачлы стюардесса пейда олды. О кулер юзынен ёлджуларгъа селям берди ве:

— Мерабанъыз, аркъадашлар! Сизлерге экипаж командири Василий Миронович Кот ве экипажнынъ бутюн азалары мувафакъиятли учмакъ ве кюонмакъ тилейлер. Биз 2700 метр юксекликте учамыз...

«Кумюш кюш» яйлялар, кырлар устюнден учып кече. Ашагъы бакъсанъ,— аджайип манзаралар козыге чарпа. Памукъ тарлалары, багъ-багъчалар, каналлар, арыкълар, асфальт тешельген ёллар бургъучланып кетмекте олгъан йыланы анъдыра. Эпимиз ашагъыдаки дюльбер манзарагъа сукъланып бакъамыз. Самолётымыз исе эп огге ынтыла.

Бойлеликнен самолётнынъ Сырдарья, Джизакъ, Самарканд, Гузар, Сайраб, Хайробад киби шээрлер устюнден учып Душанбеге

якышлашканыны думай кьалдыкь. Стюардесса Душанбе аэропортына кельгенимизни айтты.

Аэропорткьа мусабакьадаш колхознынъ векиллери, район реберлери кельгенлер. Олар мусафирлерни буюк хошнутлыкънен кьаршылап алдылар:

— Хуш омадед, биродорош азиз! Хош кельдинъиз, азиз достлар!— Таджик достларымыз бизни эр ерде бу сёзлернен кьаршылап алдылар.

Бильгенинъиз киби сеятчынынъ тюшонджесн эр даим ёл акъкында ола. О эр шейни корьмек, чокътан-чокъ сырларны бильмек, аджайип манзаралы ерлерде булунмакъ истей. Менде буюк тезсурат кьалдыргъан Турсун-заде районындаки Ленин адына колхозда баягъы олдыкь. Турсунзаде меркезини бир тамам айланып чыкътыкь. Чокъ вакъытымызны Ленин ве дигер колхозларнынъ тарлаларында кечирдик. Сеферемизнинъ сонъунда таджикташлы аркъадашларымыз бизге:

— Бизим «Кавказымызны» корьмегендже сизлерни ич бир ерге йиберемиз;— деп аяк тиреп алдылар.— Ходжи-оби-гармге чыкъайыкь,— дедилер.

Таджикстаннынъ «Кавказы»?.. Аджеба, бунинъ манасы не? Мешур Кавказ дагълары, эр дертке дерман авасы, суву акъкында чокъ шейлер билем. Кавказ дегенде козь огюмизде гъает дюльбер манзаралы ерлер пейда ола, Таджикстанда да бойле ерлер бар экен даа, деп оны корьмеге ашыкъамыз. Бойлеликнен кене ёлгъа чыкътыкь. Гисар (Хисор) вадийсининъ ортасындан кечкен асфальт ёлнен кетемиз. «Волга»лар вызнен эп илерилейлер.

Душанбеге келип еттик. Гъает гузель шеэр. Достларымызнынъ теклифинен шеэрни кезип чыкътыкь. Душанбе вокзалыны, меркезий Айип мейданыны сейир этип, «Рахат»къа кельдик. «Рахат»— Душанбенинъ энъ гузель бинасыдыр. Онынъ диварларына, тепесине бакъаракъ усталарнынъ чеберлигине афери айтасынъ. Миллий орнаментлер, козлерни къамаштырыджы чеберликнен ишленген орнеклернинъ кьаршысында токътамагъа меджбур оласынъ. «Рахат»— озь адына коре раатлыкъ ичюн кьурулгъан аджайип архитектура пумюнеси. О эки кьатлы бинада пек яхшы раатландыкь.

Кене ёлдамыз. Энди Ходжи-Обигармге кетемиз. Ёл дагълар арасындан эп юкъарыгъа котериле.

Цемент комбинатына якъышлашкъанда аркъадашларымыздан бири сол тарафтаки багъчаны косьтеререк:

— Айни адына багъча янындап кечемиз,— деди.— Улу таджик языджысы Садриддин Айинининъ къабири мында. Багъчада гъает буюк ве гурь даллы терек эр кеснинъ дикъкъатыны джелъп этти. Оны таджик ве узбек халкынынъ севимли шаири, халкълар достлугъынынъ буюк йырджысы Гъафур Гъулам озь элинен отурткъан эди.

Бармагъа истеген еримиз пайтахттаң кьыркъ беш километр авлакълыкъта экен. Чокъ кечмеден ёл бою орман периси, ялысы сеятчылар ичюн раатлыкъ сайылгъан Душанбе озени бою кетемиз. Текаран кеткенден сонъ достларымыздан бири шофёргъа:

— Бу ерчикте токътанъыз,— деп кычырды.

Элимиз туюштик. Достларымыздан бири озен ялысындаки эвни косытерип:

— Бу эв ве азбарны таныйсызмы?— деп сорады.

Бизлер дикъкъатнен о якъкъа тикильдик. Лякин ич биримиз джевап бермедик. О бизлерден:

— «Мен бир къызы расткетирдим» фильминин корьдинъизми?

— Эльбет.

— Ондаки къараманлардан бириси аласынынъ эвинде яшаганы акъкъындаки кадрлар мына бу ерде чыкъарылгъан эди. Къызынынъ сувдан кечкен сри акъылынгъызда олса керек... Киноджылар бу кадрны беш купъ чыкъардылар.

Кене ёлдамыз. Дагълар арасындан кетемиз. Ёл Душанбе озенининъ де о тарафына, де бу тарафына кече. Магърур дагъ ёлны эр тарафкъа бургъучламагъа меджбур эткен.

Мензиль ойле пек узакъ олмаса да бир сааттен зияде юрдик. Дагъ тёпесине коте-рильмек къолай дегилъ. Гисарнынъ сол тарафына бурулдыкъ. Ёл даа зияде агъырлашты. Вазифемиз — огдекки къая тёпесине чыкъмакъ эди. Бараджакъ еримизге тараф бакъсанъ башынъдан къалпагъынъ тюше.

Чокъ юрмеден машинамыз токътады. Қъаршымызда араба къапы пейда олды. Онынъ тёпесине таджик ве рус тиллеринде «Ходжи-Обигарм курорты» деп язылгъан. Қъапынынъ янашасындан Душанбе озенининъ бир пытагъы кече. Машинадан, тюшип эльбетимизни ювдыкъ. Онынъ суву гъает салкъын, элинъни бузлата, тишинъни сызлата.

Курортнынъ баш экими бизге онынъ тарихыны сёйледик.

Дагъ авасы аджайип дуйгъу догъурды. Душанбеде сыджакъ 37 дередже эди, мында исе 18 дередже. Онынъ манзарасы эфсанени анъдыра. Шупынъ ичюн де Кавказгъа, Қърымгъа ошата экенлер. Догъру экен. Буны озь козюмизнен корьдик.

Курортнынъ ишлеп башлагъанына йигирми йыл ола. Анда хасталарнынъ яхшы тедавийленип, раатланмалары ичюн эр шей бар. Қъаялар арасындан 95 дередже сыджакълыгъында минераль сув чыкъа. Шу себептен девахане «Обигарм» («Сыджакъ сув») деп адландырылгъан. О радикулит, ревматизм ве бунгъа бенъзеген дигер хасталыкъларны пек яхшы тедавийлей. Биз бу деваханени ве онынъ манзарасыны пек бегендик. Қъаялар устюне чыкъмакъ истеп юкъарыгъа ынтылдыкъ. Анда арча тереклерине расткельдик...

1970

ГУЛЛЕР ВАДИЙСИ

ЁЛДАМЫЗ

Гуллер, дюльбер вадийлер, аджайип орманлар ве дагълар улыкеси, эмексевер адамлары бутюн дюньягъа мешур Болгария акъкъында чокътап-чокъ йыллар эфсанелер, яратылгъаныны эр кес яхшы биле. Балкан яры адасынынъ шаркъында, деңиз кенарына ерлешкен бу улыке кимни озюне мефтьюн этмей дейсиз! Бизлер, бир группа совет турист, бу мемлекетке сеферге ёл алдыкъ.

Кезинтиге чыккыян эр бир адам, адет уз-
ре, мензильге тездже бармакыны, о ердеки
адаларнен таныш олмакыны арзулай.

Москваның Киев вокзалындан буюк эд-
жаннен Болгария Халкъ Республикасының
Варна шеэринге ёл аладжакъ «Чёрное море»
поездининъ ерниден кочьмесини беклеймиз.
Акъшам саат едн бучукъта Ватанымызның
пайтахты бизлерни самимийликнен, сыджакъ-
лыкънен сеферге озгъарды.

Ёлдамыз. Болгариягъа эп якъыплаймыз.
Чокъ узакъ дегиль — Румыниядан кечсек,
болгар достларның топрагына адым ата-
джакъмыз.

МЕРАБА, ВАРНА!

Болгария! Бу мемлекетининъ табият ман-
заларыны, халкының мусафирченлигини,
самимийлигини, айтып битирмек мумкюн де-
гиль. Онынъ анги шеэринде, коюнде булун-
санъ дикъкъатыныны, черелеринде тебессюм
олгъан тузель табиятлы адамлар джелы эте-
лер. Мектеп дерсликлеринден, чешит китап-
лардан бу дюльбер манзаралы мемлекет акъ-
кында чокъ окъугъан олсакъ да оны козынен
корьмек башкъа шей екен.

Поезд эп огге ытыла. Арадан бир бучукъ
сутка кечкен сонъ, Дунай озенине якъынлаш-
тыкъ.

Дунай... Дюньядаки эпъ дюльбер, халкъ
хозяйствосы пчюн эмнети сыгырсыз бу озен
алемге мешур. О узунлыгы джеэтинден
дюньяда Волгадан сонъ экинджи ерде тура.
Дунай, Германия Федератив Республикасын-

даки Швацвальд дагъларының шаркый
кысымындан башлап, Швейцария, Австрия,
Венгрия, Польша, Югославия, Румыния, Бол-
гария территорияларындан кече ве Къара
денъизге келип чыкъа. Онынъ узунлыгы
2850 километрни тешкиль эте. Яз вакъытла-
рында Дунай саиллери даа да дюльберлеше.
Суву арта, базы ерлерде ташып ялыгъа чы-
къа. Озен транспорт ёлу вазифесини эда эте.
Онынъ суву бир сыра элэктрик станциялары-
ны арекетке кегире, шеэр ве санайи меркезле-
рини сувнен темин эте. Эгер акъшам устю я
да сабанынъ саарь вакътында озен боюна
чыккысанъыз бинълернен балыкчылар раст-
кетирмек мумкюн. Озенден эр сене бинълер-
нен тонна балыкъ тутула. Учъ юзден зияде
ирмагы олгъан Дунай озенининъ ялыларынд-
а юзлернен шеэр, скеле ве лиман ерлеш-
кен.

Дунай озени Болгария Халкъ Респулика-
сынен Румыния Социалистик Республикасы
арасында сыгыр вазифесини эда эте. Поез-
димиз озен устюне къурулгъан «Дружба» ко-
люриден кечти. Озенининъ дигер ялысында
Болгарияның скеле шеэри — Русне бизлерни
самимий къаршылап алды. Шеэр станциясын-
да бизлерни:

— Болгариягъа хош кельдинъиз, достлар!
Добре дошли, приятел! — деген сёзлернен
къаршылап алдылар.

Кене ёлдамыз. Мензиль — Варна. Мында
акъшам устю келип чыккыткъ. Къара денъиз
ялысында ерлешкен бу къадимий ве дюльбер
шеэр Болгарияның ири скеле шеэри эсапла-
на. СССРнинъ Одесса шеэринен тувгъанлаш-
кыян Варна округ меркезидир. Болгарияның

юк дёнюмниниъ ярысы Варнадан кече. Эки юз бинъден зняде залиси олгъан бу шеэрде енгиль ве ашайт сапайысы баягъы инкишаф эткен. Варнада гемняпиджылыкъ ве гемилерни тамирлев ишханелери де бар. Шеэрдеки халкъ хозайствосы, электротехника, медицина кибир бир сыра институтларда, денъизджилер окъув юртунда бинълернен йнгит ве къызлар тасиль алмакъталар.

Биз Варнанынъ дикъкъаткъа ляйыкъ ерлерини зиярет эттик. Денъиз аквариумны барып коръдик. Анда, Къара денъизде олгъан бутюн балыкълар ве айванлардан нуменелер бар.

Арбий-денъиз музейниниъ эр бир экспонатыны буюк меракънен сейир эттик. Экскурсия-джы бизге болгар ве рус денъизджилерининиъ Улу Ватаг дженки йылларында косътерген къараманлыкълары акъкъында икяе этти.

ЭФСАНЕВИЙ ШИПКА

Совет халкъынен болгар халкъы арасындаки достлукънынъ тарихы узакъ кечмишке барып янаша. Бу себептен де Болгариянынъ десерли эр бир шеэринде совет аскерлери хатиресине абиделер тикленгенини коръмек мумкюн. Шипка юксеклиги болгарлар ичюн мукъаддес бир ердир. Бу мемлекетке кельген эр бир мусафирни Шипкагъа алып бармакъ анъанеге чевирильген. Мындаки абидени эр ким эеджаннен сейир эте. Шипкадаки абиде Столетов юксеклигинде къурулгъан. Бу абиде рус ве болгар аскерлерининъ тюрклер истис-

марына къаршы курештеки енъишини ифаде эте.

Белли ки, османлылар истисмарлыгъында беш асыр эзилген болгар халкъы зулумгъа къаршы баш котере, сийаланып озъ Ватанынынъ сербестлиги ичюн куреше. Бойле чарпышмалардан бири, энъ эсасы, 1877—1878 селелери шу юксекликте олып кечкен.

Къараманане уруш 1877 сенесининъ июлинде башлай. Болгарларнынъ озъ азатлыкълары ичюн алып баргъан курешлеринде рус аскерлери ярдымгъа келелер. Генерал Гурко реберлигиндеки аскерлер июль 7-де Шипка тарафкъа юриш башлайлар. Генерал Столетовнынъ аскерлери де тюрклерге къаршы амансыз дженк алып баралар. Нетиджеде 1878 сенеси январь 8-де тюрк аскерлери енъилелер.

Шипкада олып кечкен дешетли урушны, берильген къурбанларны, къыргъынлыкъны сёзнен тариф этмек мумкюн дегиль. Эляк олгъан рус ве болгар аскерлерининъ хатиресине тикленген 24 абиденинъ эр бири о вакъыттаки къатты дженклер акъкъында чокъ шейлер икяе эте билелер. Бу абиделер арасында энъ дюльбери Шипкадыр. Абиде белли болгар архитекторы А. Донков ве эйкельтраш А. Андреевнинъ проекти эсасында къурулгъан. Абиденинъ юксеклиги отуз бир бучукъ метрдыр.

Шипка юксеклигининъ сагъ тарафында эки бинъ залиси олгъан Шипка кою срлешкен. Бу койде де рус ве болгар халкъларынынъ достлукъы шерефини абиде къурулгъан.

Болгар халкъы экинджи джан дженкинде де чокъ джесюрликлер косътерди. Онынъ бир

чокъ огъул ве къызлары гитлержилерге къаршы куреште буюк къараманлыкълар косътердилер.

Вела Пеева, иште, бойле болгар джесюр къызларындан биридир. Халкъ онынъ адыны урмет ве сайгынен хатырлай. Вела — гитлерджилерге къаршы куреште Родопа дагъларында джесюр партизан оларакъ нам чыкъара. 1921 сенесининъ баарь куньмеринден биринде Каменица коюнде догъгъан бу къыз яшлыгъындан илим алмакълары севе. Башлангъыч тасилни озь коюнде алгъан Вела Парзджик шеэриндеки гимназиягъа окъумагъа кире. Лякин, дженк къызны дагъгъа кетмеге, партизанларгъа къошулмагъа меджбур эте. Къыз койлер ичинде гедже къараманлыгъында кезип, алякъаджылыкъ япа. Койлерден партизан отрядларына муим малюматлар кетире, достларыны ашайтиса теминлеп тура. Саткъынлар къызны душман элине тутуп бермеге истейлер. Биринджи кересинде Вела къачып етиштире, лякин еккинджи кересинде душман элине тюшюв хавфы пек кескинлеше. Къыз озюни-озю ата. Фашистлер онынъ бышыны кой меркезинде бир къач кунь асып къоялар.

Болгария топрагъы фашистлерден темизленген сонъ Веланынъ башыны Каменица коюнунъ дюльбер тёпеликлеринден бирине комелер. Шимди онынъ къабирини яшлар ве къартлар, мусафирлер ве туристлер зиярет этелер.

Джесюр къыз Вела Пееванынъ адыны эбедийлештирмек макъсадынен бири-бирине къомшу Каменица, Лиджане ве Чекпина койлерин 1948 сенеси бирлештириле. Шеэрге че-

вирилген бу ерге Велиград деп ад бериле. Вела догъып оськен эв исе музейге чевириле.

Биз Велиградда булунгъанда музей залларыны буюк меракънен бакътыкъ. Онынъ айдын, текрарланмаз аятына айт фото-реси-млерни, чешит документлерни, эшьяларны кордик. Шеэрлилер бу джесюр ве ватанпервер къызнынъ аятындан эеджанлы вакъяларны сёйледилер.

МЕФТЮН ОЛДЫМ САНЪА, АЛБЕНА!

Барнадап чыккып, Къара денгиз ялысы бойлап ичималь тарафкъа юрсенгиз дикъкъа-тынъызны, архитектурасы бири-биринден фаркълы, авасы темиз, дюльбер курорт комплекслери озюне джелеп эте. Мындаки курортларда эр йыл эки миллиондан зияде адам раатлана.

Бизни Варна вокзалында самимий къаршылап алгъан гидимиз Эвелина Куцилова узбекстанлы туристлерни «Чавдар» маркалы автобускъа давет этти. Чокъкъа бармай курорт комплексине келип чыкътыкъ. Комплексининъ энъ юксек нокътасында «Ком» мусафирханеси ерлешкен («Ком» — болгарджа юксеклик демектир). О, ойле къурулгъан ки, гедже узакътан денгизде ялдап келеяткъан гемини анъдыра.

Албена курорт комплекси бундан он йыл эвельси къурулып башлангъан. Авасынынъ йымшакълыгъы, денгизнинъ сакилиги, ялысынынъ темизлиги, манзарасынынъ аджайиплигинен бу комплекс туристлернинъ дикъкъа-

тыны джелъп эте. Албенада 40 мусафирхане, 25 ресторан ве бир такъым муэссиселер барлар.

Бундан да гъайры бизлер дост Болгария Халкъ Республикасынынъ Балчыкъ, Талбухин, Габрово шеэрлерине бардыкъ, андаки дикъкъаткъа ляйкъ ерлерин сейир эттик. Эр анги ерде булунмайкъ, болгар халкъынынъ улу байрамъа — мемлекетининъ 1300 йыллыгына къызгын азырланаяткъанынынъ шаады олдыкъ. Болгар халкъынынъ совет адамларына самний мунасебетини корьдик.

ДОБРУДЖАДА БИР АФТА

Халкъымызда: «Бинъ кере эшитмектен бир кере корьмек эйи», — деген икметли лаф бар. Мен, Добруджанынъ дюльберлиги акъкында чокъ эфсанелер, эшиткен эдим. 1981 сенеси бу дияргъа бармакъ, адамларынен танышмакъ бахтына наиль олдым.

Булгъарстаннынъ Албена курорт комплексинде булунувимыз сонъуна этти. Биз яшагъан «Ком» мусафирханесининъ огюне Румыния девлет бельгилери язылгъан автобус келип токътады. Ондап тюшкен назик, сары сачлы къадын бизим янымызгъа кельди ве селямлашаракъ:

— Мен сизинъ турист группанъызгъа терджиманлыкъ япаджагъым, гинниъиз оладжагъым. Адым — Галцна, фамилиям Будеску. Буюрынъыз автобускъа, — деди.

Бизлер, Румыния, Социалистик Республикасынынъ Къара денъиз ялысындаки «Сатурн»

курорт комплексине ёл алдыкъ. Автобус, сагъ тарафы денъиз, сол тарафы ешилъ орманлыкъларнен сынъырлангъан тем-тегиз асфальт ёлдан эп огге догъру кете. Булгъарстаннынъ Балыкъ шеэри, Дуранкъулакъ коюндеп кечип, Румыниягъа якъыплаштыкъ. Чокъ кечмедеп микрофонда гинниъ сеси эшитилди:

— Сайгъылы турист, аркъадашлар. Булгъарстаннен Румыния сынъырына якъыплаштыкъ. Риджам — паспортларыныъзыны азырлангъыз.

Эпимиз кырмызы къаплы паспортларымызны элимизге алдыкъ. Шу анде къальблеримизде улу Совет Ватанымызнен гъурурланув ислери толып-ташты.

Ресмий ишлер биткен сонъ автобус ерипден кочъти. Нейтраль медаплыкъны кечип, румынлер топрагъына адым аттыкъ.

Румынияда булунгъанымызпынъ экинджи куню ялы боюндаки гузель шеэрчиклерден бири — Мангалиянынъ сокъакъларында, багъбагъчаларында кездик, музейлериндеки экспонатлары сейир эттик.

Мангалия... Терджиман бизге шеэрнинъ ады пасыл манада экенини анълатты: эвель заманларда бу ерде комюрджилер яшай ве олар мангъал якъмакъны севе экенлер. Шу себептен де бу кучюк шеэрчикке Мангалия ады берильген. Шеэрде мемлекетининъ белли порту ерлешкен. Эр кунъ порткъа оларнен арбий, алыш-вериш гемилери келип-кетелер.

Шеэрнинъ археология музейинде бу ерлерининъ тарихыны икяе этиджи чокътан-чокъ экспонатлар бар. Мангалиянынъ тедавийлев

муэссиселери минераль сувларнен темин олунгъанлар. Бу сувлар шу ернинъ астындан чыкъа.

Базар куню эди. Къыркъ бинъ адам яшамакъта олгъан шеэрнинъ сокъакъларыны сейир этип юргенде, шойле меракълы левханы корьмеге нанль олдыкъ. Сокъакъларда устьлерине милиция урбаларыны кийген бешинджи-алтынды сыныф талелелери ёл аркетиини идаре этелер. Белли олгъанына коре, эр базар куню шеэр сокъакъларына кучючик милиционерлер — автоинспекторлар чыккып, низамны козете экенлер. Бу кучючик автоинспекторларынынъ укюмелерине тек акъраплары дегиль де, буюклер де бир сёзсюз итаат этелер. Олар сокъакъларынынъ чокъ къатнавлы ерлеринде невбетчилик япалар, тертип-низамны бакъалар. Адамларынынъ ёлдан кечмеслерине ярдым этелер. Низамгъа рнаст этмегенлерни акълы суретте тенбилейлер.

Шеэр этрафындаки юзюм багъларында «ангар», «кардинал» ве дигер юзюм джыныслары етиштирилел. Олар мында Италиядан кетирилип отуртылгъан. Юзюм тюплерининъ бойлары ойле юксек олмаса да берекети бол. Эр бир юзюм салкъымынынъ чекиси 1,5—2 килограммгъа бара.

Румыния территориясы мемурний джеэттен къыркъ эки уездге болуне. Олардан буюги Констанца уездидир. Констанца мемлекетининъ эм къадымий, эм де дюльбер шеэрлеринден биридир. Улькенинъ дженюбий-шаркъий тарафында ерлешкен бу шеэрге, эрамыздан эвельки VI асырда темель къойылгъан. Шу себептен олмалы мында тарихий абиделер, музейлер чокълар.

Шимди Констанцада 350 бинъден зияде адам яшай. Къара денъиз ялысында ерлешкен бу шеэр Румыниянынъ энъ буюк порту эсаплана. Умумен, бу шеэр мемлекетининъ эсас транспорт ёлларынынъ узелы оларакъ хызмет эте.

Констанцагъа кеткенде гид бизге:

— Къаршыгъыздаки къуруджылыкълыны корсингизми? Бу ерде мемлекетимизининъ энъ буюк каналы къурула,— деди.

Къуруджылыкълы сейир эттик. Иш къызгын кете. Самосвал машиналарынынъ гурюльтиси бир санне биле токътамай. Оларнынъ бир талайы канал топрагълыны башкъа ерге алып кетсе, башкъа бир къысымы бу ерге бетон, демир арматуралар кетире.

— Канал,— деп сёзюни девам этти гид,— Дунай озени иле Къара денъизни багълайджакъ. Бойлеликнен, озен гемилери денъизге киреджеклер, ёл баягълы къыскараджакъ.

Эп ёлдамыз... Констанцагъа баргъандже баягълы курорт комплекслеринден кечип кетмеге сыра кельди. Бир къач койлер, къасабалар артта къалдылар.

Олардан эр бирининъ акъкъында ривастлер, эфсанелер токъугъанлар. Гид къадын бизге бир сыра эфсанелерни икяе этти.

Бир заманлар Къара денъизининъ суву эксипил, арткъа таба чекильген. О вакъытта бир къач ерлерде чёллер асыл олгъан. Бу чёллер арасында инсанлар ёллар ве койлер къургъанлар. Голлерининъ адларынен меракъландыкъ. Бирисининъ ады «Сют голь». Тааджишлендик. О акътаки эфсане бойле: бир вакъытлар бу голь ери отлакъ экен. Чобанлар бу ерде сюрю-сюрю къой бакъа экенлер.

От ойле чокъ экен ки, къойлар тойып ашагъан сонъ елинлеринден озъ-озюнден сют акъа экен. Ана, шу сютлерден бу голь пейда олгъан. Бу бир эфсане, эльбет де. Лякин, голь акъыкъатеп бем-безя ренкте олгъаны адамын таджиплендире.

Сют гольден тскаран кечкенимиз киби тузлу гольге расткелемиз. Бир замаплар Къара денгизден болунип къалгъан бу голь суву денгиз сувундан бир къач.дередже тузлу. Шу-сы да бар ки, сувнынъ терен къысымындаки сув усть къысымындаки сувдан учъ-дёрт кере тузлу. Мемлекетте гольнинъ бу хусусиетинден усталыкънен файдаланыла. Онынъ этрафында балалар санаторийлери, тедавийлев муэссиселери къурулгъан. Эр сене бу ерлерде бингълернен адамлар озъ дердлерине шифа тапалар.

Констанцагъа келип чыкъкъанда уйлс маали якъыылашкъан эди. Шеэрнинъ адий иш кунълеринден бири. Онынъ сокъакълары адамларнен толу. Бу къадимий шеэрнинъ янъы кварталлары, мескен массивлери эр кеснинъ дикъкъатыны джелъп эте. Шеэрдс баягъы ири санайы ишханелери: гемн япыджылыкъ ве тамирлев заводы, мебель ве токъумаджылыкъ фабрикалары, целлюлоза-кягъыт комбинаты, ашайт ишханелери эр сене миллион-миллион рублеслик махсулат ишлен чыкъаралар. Констанцагъа нефть трубалары келе. Шеэр буюк балыкъ авлав базасыдыр. Шеэр театрлеринде, музейлери ве аквариумда эр кунъ бингълернен адамлар булуналар.

Бизни дельфиннарийге теклиф этилер. О ерге кирген вакътымызда темаша башланмасына аз бир вакъыт къалгъан экен. Бассейнде

дельфинлер о яна-бу яна ялдап ойналар. Илим бу сув айвапларынынъ пек акъыллы олгъапларыны, адамларгъа дост экенлерини чокътан исбатлады. Олар инсан косътерген ишаретлерни яхшы анылайлар, онынъ эмири-не боюналар.

Бираз вакъыт кечкен сонъ, дельфиннарий радиоузелиндан дикторнынъ сеси янъгъырады. О румын тилинде сейирджилерни тебрик этти, дельфиннарийнинъ тарихыны сёйлс берди. Сонъ музыка чалынды. Темашаджылар эльчирпмагъа башладылар. Дельфинлерни огретиджи къадын сызгъыргъанынен, дельфинлер онынъ къаршысына ялдап кельдилер. Олар тюрлю-тюрлю сеслер чыкъарып эрке-лендилер. Балыкъ парчаларындан къысмелерини алгъан сонъ «унерлерини» пумайыш этип башладылар. Алты дельфиннинъ эр бириси невбетнен топ ойнады, чемберден кечти, кокке сычрады. Бу арекетлер сейирджилерге буюк бир зевкъ багъышладылар.

Шеэр четиндеки джами онынъ къадимий абиделеринден бири эсаплана. Джами 1700 сенеси къурулгъан. Бу ерге де программа муджиби экскурсиягъа бардыкъ. Англатыджы — татар йигити джамининъ тарихыны айтып берди.

Биз, шеэрнинъ дикъкъаткъа лайыкъ башкъа ерлерини де барыл коръдик. Сонъ Къара денгиз ялысында совет арбий денгизджи-лерининъ хатиресине къурулгъан абидени зиярет этти, гульдестелер къойдыкъ.

Экинджи джан дженки йылларында совет ордусы бир сыра Европа мемлекетлерини фашизмден азат этти. Гитлерджилерге къаршы алып барылгъан дешетли урушларда чокъ-

тан-чокъ денъизджилеримиз джапларыны фё-
да эттилер. Констанцаны фашистлерден азат
этиовде Къара денъиз флотунынъ арбий-
денъиз базасынынъ матрослары да иштирак
эткенлер. Жебэ вакъытында оларнынъ бир
къысымы эляк олгъан. Румын халкъы олар-
нынъ хатиресине шеэр порту янында абиде
къурды. О, 1946 сенеси, ноябрь 3-те тантана-
лы суретте ачыла. Абиденинъ мермер ташына
алтын арифлернен рус ве румын тиллеринде
бойле язылгъан: «Ватанымызнынъ мустакъыл-
лиги, азатлыгъы огърундаки курешлерде
эляк олгъан къарамапларгъа эбедий шан-шу-
ретлер олсун!»

Абиде къаршысында бир сание баш эгип,
къарамапларнынъ хатиресине седжде эттик.

1981

МУНДЕРИДЖЕ

Сёз башы ерине 5

ОЧЕРКЛЕР ЛЕВХАЛАР

Къуванса да ери бар	7
Асим уста	23
Къуванч	28
Агроном	33
Анле бахты	37
Октябрьна	44
Шаиплерден бири	53
Корюшов	58
Сагъыджынынъ бахты	66
Озь такъдирини озю яратты	70
Гульнар	75
Биринджи адымлар	79
Берекетли олсун	84
Эмек шурети	91

ЭДЕБИЙ КЪАПАДЛАР

Къальбимизде, йырымизда — Ленин!	95
Гъалиплерининъ джесарети	103
Айдын уфукълар	108
Бир сатыр шиир	120
Тебессюм	145

ЕЛ ТЕЭССУРАТЛАРЫ

Къомшумызда	154
Гуллер вадийси	159
Мераба, Варна!	160
Эфсаневий Шипка	162
Мефтион олдым санъа Албена	165
Добруджада бир афта	166

На татарском языке

КУРТНЕЗИР ЗАКИР

УЛЫБКА

Очерки и зарисовки

Редактор У. Эдемова

Рисунки Ю. Габзалилов

Рисунки редакторы А. Бобров

Технический редактор М. Мирраджабов

Корректор Л. Дерменджи

ИБ № 2737

Басмаханеге берильди. 21.09.83 Басмагъа рухсет этильди. 30.05.84
Р-02152. Форматы 70X90^{1/32} Басмахане кыгъыты № 3. Гарнитурасы эдебий. Юкъяры басма. Шартлы басма т. 6,43.
Шартлы кр. отт. 6,57 Нешир т. 6,15 Тиражи 3000 Симарыш № 1607/1147. Фияты. 40. кап.

Гъзфур Гъулам адына эдебият ве санаат нешрияты. Ташкент, 700129. Навоний сокъагы. 30

Нешриятлар, полиграфия ве китап алыш-вериш ишлери боюнджа УзССР Девлет Комитети Ташкент „Матбуат“ полиграф истисал бирлешмесининъ. Баш идаресинде 3-иджи басмаханеде басылды. Ташкент, масени Юнусабад. Мурадov сокъагы, 1.

